

Jan Leijten Brullen als een nachtegaal*

Het recht moet zijn
verhaal hebben

UITGEVERIJ BALANS

BRULLEN ALS EEN NACHTEGAAL

Jan Leijten

*Brullen als een nachtegaal**

HET RECHT MOET ZIJN VERHAAL HEBBEN

*Uit William Shakespeare,
A midsummer-night's dream

1993
UITGEVERIJ BALANS

© 1993 by J. Leijten, Nijmegen

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvuldigd of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

Omslagontwerp: Robert Nix

Omslagillustratie: Len Munnik

Zetwerk: Grafisch Pre-Press Centrum, Amsterdam

Druk: Drukkerij Haasbeek, Alphen a/d Rijn

Verspreiding voor België: Uitgeverij Kritak, Leuven

ISBN 90 5018 217 8

NUGI 691

Inhoud

- Woord vooraf 7–
- De rechter 11 – Niet meer 21 – De vrede van het
platteland 23 – Les enfants du paradis 24 –
Ruzie om recht 25 – Verzuchting 30
'Wat is er met dat hart van ons?' Een drieluik 31
'Dood van ons kind' 41 – Gerechtelijke dwaling in
Nederland (1) 43 – Gerechtelijke dwaling in
Nederland (2) 47 – Bus 49 – Heinrich Heine en hangen
in Holland 54 – Over gelijkheid en zo 57
Kennismaking 63 – Vijf of vier? 66 – Politie 68
Rare dingen (1) Van de hoed, niet van de rand 72
Rare dingen (2) De eigen onwerkelijkheid van
het recht 75 – Hoopvol wachtend...
(gebed zonder einde) 78 – 'Recht voor allen' 79
De gevangenen bevrijden 94 – Gebrek aan eerbied 98
Lobby 102 – (sic) 104 – De doodstraf 108 – Bekentenis
vol schaamte, of: de verschrikkingen aan de Kneuter-
dijk 114 – Meisjes, let wat op je woorden, of: de zin der
dingen 120 – Metselaars en casino's 125 – Oplichting of
verduistering? 127 – Vreugdegeld 131 – Vee op straat 138
Aids of het recht om niet te weten 142 – Nagel 150
De gekte van het recht 154 – De glorie van het recht 156
Verantwoording 159

Woord vooraf

RECHTERS HEBBEN BIJ de beslissing van zaken die aan hen worden voorgelegd enige macht, dat is zeker. Maar de rechterlijke macht is, zoals Montesquieu ons bijna tweehonderdvijftig jaar geleden al voorhield, in zekere zin geen echte macht. Wat bedoelde hij daarmee? In westerse samenlevingen staat de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht, in het bijzonder jegens de uitvoerende macht en de publieke organen van de staat, hoog aangeschreven. Natuurlijk is de rechterlijke macht zelf óók een staatsorgaan. De omstandigheid nu, dat binnen de constituties van de westerse staten die onafhankelijkheid en onafzetbaarheid zo'n grote nadruk krijgen, geeft reeds te denken. Het heeft wat weg van zelfbescherming, als van de man die zich bij alle casino's laat uitschrijven omdat hij weet dat hij anders toch weer aan zijn verslaving zal toegeven. En dat met fataal gevolg. We moeten, zo lijken ze wel te denken, die rechters extra in bescherming nemen, anders worden ze door ons onder de voet gelopen. Na overgang van de ene staatsvorm naar de andere, in het bijzonder van democratie of wat daarvoor doorgaat naar dictatuur, zien we dan ook steeds dat de rechters het eerst overstag gaan of, als dat niet gebeurt, overboord worden gezet. Ik bedoel dat niet eens echt vals. De rechterlijke macht is immers een orgaan ván de staat, en als de staat verandert, moet zij als het ware mét haar veranderen. Het brullen van de rechters, verenigd in de rechterlijke macht, klinkt vaak heel mooi, maar wie goed luistert en toeziet hoort en ziet dat het een stel

nachtegalen is dat brult. En nee, dat is toch niet in alle opzichten zo overtuigend. Bottom, die in *A midsummer-night's dream* zo verschrikkelijk graag ook de rol van de leeuw wilde spelen om naar hartelust te kunnen brullen, moest wel tot de ontdekking komen, dat een leeuw die brult als een nachtegaal, geen vrees inboezemt maar de lachlust opwekt. Maar ik bedoel het allemaal wat minder fundamenteel, wat meer binnen de contouren van het bestaan dat we sinds 1945 als het betere hebben aanvaard, de parlementaire democratie. Men hoeft parlementariërs niet te bewonderen, om het parlement als symbool van vrijheid (groot woord) hoog te houden. Men hoeft het reilen en zeilen van de voormannen en -vrouwen van de Partij van de Arbeid niet te bewonderen om de sociaal-democratie als enige aanvaardbare levensbeschouwing te omarmen. Men hoeft zelfs niet van de Paus te houden om katholiek te zijn.

Van het produkt van de wetgevende macht, de wetten in hun vele vormen en gedaanten, is de rechterlijke macht niet onafhankelijk. Zij is zelfs de dienaar van die wetten, als het aan Montesquieu lag niet meer dan de mond door welke de wetten spreken. Wij denken daar in uiteenlopende mate en omvang anders over. Maar rechters die zich niet aan de wetten houden om, voor mijn part, goede doelen te bereiken zijn als rovers die alleen maar rijken bestelen terwille desnoods van de armen. De vrijheid die de rechter zich toekent ten aanzien van de wetten is, zelfs in een geavanceerde opvatting, veel kleiner, nietiger zelfs dan rechters zelf en vooral hun enthousiaste commentatoren menen.

Het is maar een alledaags voorbeeld maar het illustreert mijn betoogje wel op een aardige manier. Ik was nog maar

pas in functie bij de Hoge Raad, toen de belastingkamer van dat hoge college een arrest wees dat de intellectuelen eindelijk weer eens blij maakte.

(Geheel terzijde: u moet weten dat de Hoge Raad drie - eigenlijk vier, maar de laatste telt niet mee - kamers heeft; de eerste voor civiele zaken, de tweede voor strafzaken en over de taak van de derde heb ik u reeds ingelicht. Maar wat vooral interessant is, is dat die derde kamer zo ongeveer evenveel leden heeft - raadsheren heten die mensen, ook als het vrouwen zijn - als de twee andere kamers tezamen. Dat geeft een onverwacht inzicht in wat de rechtzoekenden in Nederland vooral opwindt.)

Intellectuelen blij maken dus. Hoe kan dat? Dat goed uitleggen lukt mij niet, maar het kwam hierop neer: voor de inkomstenbelasting mocht krachtens dat arrest ieder die een studeerkamer bezat en (een beetje) als zodanig gebruikte alle kosten daarvan aftrekken. En als er dan aan huur, aan elektra, aan verwarming enzovoort een mooi bedrag was verkregen, mocht je dat nog eens met een getal vermenigvuldigen, zoiets als twee en zeven elfde (2. 7/11). Waarom weet ik niet, maar zo moest, volgens de derde kamer van de Hoge Raad, de toen bestaande wet uitgelegd worden. Ik moet met droefheid vaststellen dat die toen bestaande wet daarmee een bliksemsnel doodvonnis over zich afriep. Nu valt er voor een paar mensen met moeite en aanwending van veel overtuigingskracht nog een klein sommetje af te trekken.

Dat bedoel ik met: brullen als een nachtegaal. Mooi was het wel.

Er staat in deze bundel geen enkele echt juridische verhandeling. Daartoe heb ik in mijn leven kansen genoeg gehad en soms genomen. Maar alle verhalen hebben, hoe-

wel nogal verwijderd, iets te maken met het feit dat het een man wiens beroep jurist is die ze heeft geschreven. Ik hoop maar dat dat niet al te erg afschrikt. Want ik heb het ondervonden en het geldt ook voor juristen: als je ze prijst worden ze parmantig, als je ze laakt raken ze bedroefd en als je ze kietelt moeten ze lachen. Dat is mijn geloof.

De rechter

-I-

HIJ IS TEGENWOORDIG zowat even vaak zij. Maar dat verandert weinig aan de fascinerende werking, die het verschijnsel rechter op mensen van kunst en cultuur heeft gehad en blijft hebben. De eigenlijke grond daarvoor is wellicht te zoeken bij de omstandigheid dat de rechter, zoals ook de leraar, does'nt belong. En dat niet wegens zijn karakter of zijn vlekkeloze levenswandel. Want het aantal vervelende karakters onder rechters zal wel geen afwijking naar beneden laten zien in vergelijking met het algemeen gemiddelde. Jongen, wat heb ik daar, naast schitterende figuren, een zuurpruimen, fatsoensrakkers en pietjes-precies meegemaakt, om van de kribbebijters, de nijdassen en de frikken nog maar niet te spreken. Hoewel het zelden voorkomt dat rechters voor ernstige vergrijpen terecht moeten staan, immuun voor het strafrechtelijk kwaad zijn zij toch niet. En het zou mij niet verwonderen als deze groep van mensen veruit het meest van alle door begeerte zondigt. Want wie zo weinig mag, moet wel onevenredig veel begeren. De rechter die een echt misdrijf begaat zou men kunnen vergelijken met de notaris die fraudeert. De dienstverlening van die laatste heeft immers juist ten doel fraude zoveel mogelijk te beteugelen en zekerheid te scheppen. En zoals er artsen zijn die niet helen maar doden, notarissen die bedrog plegen of zich voor bedrog laten gebruiken, zo zijn er soms rechters die de dingen doen die zij in anderen niet alleen afkeuren maar ook bestraffen.

De rechter is onder ons, maar hij is als het erop aankomt

niet een ván ons. Aan zijn ambt ontleent hij de macht om met gezag over ons te oordelen, ook als wij datzelf niet wensen.

Wij oordelen allemaal elke dag vele malen over elkaar en soms, ik moet misschien zelfs zeggen vaak, zijn die oordelen heel goed en beter gefundeerd dan die van de rechter. Maar, tenzij wij ons tevoren vrijwillig hebben verplicht zo'n 'leken'-oordeel te aanvaarden, zoals dat gebeurt bij arbitrage en bij branche-rechtspraak (bijv. natte was) kan zelfs de volstrekt briljante beslissing van de niet-rechter ons tot niets verplichten en ook niets omtrent ons of onze kwaliteiten vastleggen. De meest gezaghebbende recensent van litterair werk kan mij niet dwingen met schrijven op te houden, ook al heeft hij ten volle gelijk in zijn oordeel dat mijn geschriften beneden alle peil zijn. Maar als de rechter beslist dat een boek uit de handel moet worden genomen, dan is het, tenzij langs slinkse weg, niet meer te verkrijgen. Een bar en boos slechte beslissing van een rechter kan, zolang ze niet door een hogere rechter wordt vernietigd, geëxecuteerd worden, zoals juristen het krijgshaftig uitdrukken. En dat gebeurt als een beslissing ten nadele van ons tegen onze zin ten uitvoer wordt gelegd, desnoods met behulp van de sterke arm. Dat geldt of het nu gaat over een financiële schadevergoeding wegens het plegen van een onrechtmatige daad of over het ondergaan van gevangenisstraf voor een misdrijf, ook als noch de onrechtmatige daad noch het misdrijf in werkelijkheid gepleegd is. Voldoende is dat de rechter zegt dat zij zijn begaan. Niet de beul is dan ook voor de doodstraf, die hij voltrekt, verantwoordelijk, maar de rechter die het doodvonnis uitsprak. Niet voor niets heette de rechter, die vlot met het opleggen van de doodstraf omsprong (en dat waren er lange

tijd heel wat) de 'hanging judge'.

De leraar is op andere, maar even radicale wijze, buiten de samenleving geplaatst. Zijn taak bestaat uit de overdracht van kennis en inzicht aan anderen die die kennis en dat inzicht nog geheel missen. Daardoor is hij een vreemd en vervreemdend verschijnsel: wie iemand schrijven, rekenen en lezen leert, is totdat dat allemaal is geleerd en overgedragen een eenzame wetter, van wie de niet-weter afhankelijk is. En als de niet-weter eindelijk weet, is de leraar voor hem niet meer nodig, maar wil die leraar blijven wat hij is, dan zal hij komen te staan voor nieuwe gegadigden die lezen, schrijven noch rekenen kunnen. Als hij leert wat niet geleerd had moeten of mogen worden, is hij als de rechter die een verkeerd, onrechtvaardig vonnis wijst. Ook hij legt de anderen iets op: zijn kennis en zijn inzicht. Hij schijnt daarbij anders dan de rechter geen dwingend gezag te hebben. Maar dat is alleen maar in formele zin juist. Hoe zou, wie niet lezen, rekenen en schrijven kan, anders dan volgens zijn aanwijzingen dat kunnen leren?

De persoon die het ambt van rechter en het beroep van leraar in zich verenigt is bij uitstek een verstorvene uit de gemeenschap der levenden. Hij vindt geen aansluiting bij 'de strijdende kerk'. Die twee functies zouden dan ook met elkaar onverenigbaar moeten worden verklaard. Verdere incompatibiliteiten (een woord dat niemand meteen zonder moeite kan uitspreken) hoeven voor mijn part niet gehandhaafd te blijven. Ik kan erover meepraten.

-2-

Rechtszittingen zijn - in films, op televisie - bijna even

onvermijdelijk als ziekenhuizen, telefoons en snelle auto's. In het algemeen is de rechter daarbij een weinig belangrijke, ook letterlijk op de achtergrond blijvende figuur. Nogal vaak ook wel een wat belachelijk type, wiens woordenschat beperkt blijft tot: *sustained* en *overruled*, al naar gelang hij de vraag waar bezwaar tegen gemaakt wordt, verbiedt of toelaat. De advocaten, de getuigen, de verdachte en de openbare aanklager moeten spel en spanning maken, samen met de, in ons land niet bestaande, jury, de gezworenen. In de litteratuur echter neemt de rechter wel een belangrijke plaats in. Meestal is daarbij uitgangspunt zijn hiervoor geschetste functie als degene die oordeelt over zijn medemensen en hun bedoelingen. Een uitgangspunt dat smeekt om contrastwerking, en die bede wordt vaak verhoord. De rechter die gek geworden is, is een geliefkoosd thema. Nu weten wij allen dat gek-zijn een verzamelwoord is voor allerlei deformaties van de geest, soms vooral van de geest van hen die anderen gek verklaren. Maar met dat voorbehoud zou ik durven zeggen dat ik vele jaren een rechter die gek was in mijn werk heb meegemaakt. Hij functioneerde wel heel vreemd maar, gek genoeg, daarom nog niet zo vreselijk slecht. Het is vaak de bedoeling om te demonstreren dat de gek geworden rechter pas op dát moment tot weliswaar ongewone maar zeer wijze en rechtvaardige beslissingen komt. In Frankrijk heeft men echter nooit gemeend dat 'le bon juge' Magnaud gek was, maar des te meer dat hij, president van een gerecht, uiterst gevaarlijk was. Hij verkondigde bijvoorbeeld dat in de rechtsstrijd tussen werkgever en werknemer de laatste per definitie gelijk had en, wat erger werd gevonden, hij handelde daar ook naar. Onafzetbaar of niet, hij is uit zijn functie ontheven, maar de Fransen van

nu zijn natuurlijk even trots op hem als op Napoleon.

-3-

Het meest geslaagde boek van Agatha Christie, even verguisd thans als veel gelezen, is toch wel *And then there were none*, een bloedstollende demonstratie van de grote verdwijntruc, belichaamd in een aftelrijmpje en aanvangend met tien, eindigend met nul kleine negertjes.

De rechter in die detectiveroman is de moordenaar van negen negertjes. De brief in de fles die na zijn wel wat al te geconstrueerde zelfmoord natuurlijk wordt opgevist, toont ons zijn ambivalente karakter. Hij is bezeten van het verlangen naar gerechtigheid. Dat is, zo zou men denken, voor een rechter niet zo'n slechte eigenschap. Toch is het dat wel. Want hij voert de gerechtigheid tot aan haar eindpunt door. Het dertigste hoofdstuk Boek I van de *Essais* van Montaigne heeft het ons reeds geleerd:

Wij kunnen met de deugd te werk gaan op zo'n manier dat zij iets slechts wordt als wij haar koesteren met een te vurig en te wild verlangen. Zij die zeggen dat er nooit een teveel aan deugd kan bestaan, omdat er geen sprake meer is van deugd als zij haar grenzen te buiten gaat, spelen met woorden.

Men kan, zo vervolgt Montaigne, zich buitensporig gedragen bij het nastreven van de rechtvaardigheid, waarna hij concludeert: ik houd van gematigde en middelmatige karakters.

De rechter uit Agatha Christie's roman is van dit summum ius, summa iniuria een sprekend voorbeeld. De

negen door hem vermoorde mensen hadden om welke reden dan ook niet hun verdiende loon ontvangen langs de gewone wegen van de rechtspraak. Als zovelen wisten zij aan de harde hand van de officiële justitie te ontkomen, hoewel zij aan zeer lage misdaden schuldig waren. En daarom zorgde de rechter er op zijn manier voor dat er recht geschiedde. Hij nam dat recht in eigen hand. Ook zijn echte ondeugd: een sadistisch genoegen in het zien of veroorzaken van het lijden en de dood van anderen, werd ondergebracht binnen zijn verlangen naar uiterste gerechtigheid. Zijn sadisme strekte zich, beheerst als hij werd door zijn gevoel voor rechtvaardigheid, niet uit tot de onschuldige verdachte. Een echte sadist is voor de modaliteiten van schuld en onschuld ongevoelig en niet ontvankelijk. Als hij een voorkeur heeft, zal die liggen bij het lijden van de onschuldige.

-4-

Het boek van Truman Capote, waarvan ik mij de titel niet meer kon herinneren toen ik over 'het ongeschrevene' berichtte in *De Verschrikkelijke Eenzaamheid van de Inbreker*, was *The Grass Harp*, nu veertig jaar oud. Dat er een tante in een boom woonde was juist, maar zij, Dolly, zestig jaar, kreeg daar gezelschap van vier anderen, waaronder de 'judge'. Eerst leek hij met de sheriff en de dominee meegekomen te zijn om de drie aanvankelijke boombewoners, twee van zestig en een van zestien, uit die boom te praten en mislukte dat, met geweld te halen. Maar bij de schermutselingen die toen ontstonden, trok hij onvoorwaardelijk partij voor de boombewoners en als logisch gevolg daarvan werd hij weldra zelf mede-inzitten-

de van het kleine tree-house, waarin later zelfs de berouwvolle verrader Riley werd opgenomen, hoewel er voor hem eigenlijk geen plaats meer was. Judge Cool doet wat geen enkele rechter behóórt te doen: hij kiest partij. En hij doet wat bijna geen enkele rechter zal willen doen: hij kiest partij voor het ongewone, het bizarre, het idiote. 'Hier zijn we dan, opgespoord en wel: vijf gekken in een boom,' zegt hij opgewekt. Tijdens zijn verblijf in de boom doet hij een huwelijksaanzoek aan Dolly. Het leven gaat, anders gezegd, ook daar gewoon door, maar als het al gek is dat een tante van zestig jaar, samen met een Indiaanse vriendin van die leeftijd, de ene volgens politiebericht 'waarschijnlijk krankzinnig maar niet gevaarlijk, de ander waarschijnlijk wel gevaarlijk' zich huisvesten in een boom, dan wordt die gekte toch nog overtroffen door die van de rechter. Vanuit de buitenwereld meldt Riley dat het in zijn aanzien geschonden gezag overweegt stappen te ondernemen om ook de rechter te arresteren wegens verstoring van de rust en belemmering van de vervolging. Ook hier weer de rechter die een exces aan rechtvaardigheid moet bekopen met onvrede aan de kant van de samenleving en met een poging hem tot misdadiger te bestempelen. Ik zou, zo biecht hij op, eigenlijk nooit rechter hebben moeten worden, want in dat ambt stond ik te dikwijls aan de verkeerde kant, omdat het recht geen verfijningen toestaat. Toch ís hij rechter (zij het in ruste) en als zodanig volop jurist. Als Dolly bij de aanval op de boombewoners de vrouw van de dominee aanspoort na te denken omdat ze zich dan zal realiseren dat 'wij' dichter bij God zijn dan 'zij', onderschrijft hij dat op de manier waarop juristen zoiets plegen te doen: laag bij de grond en vooral niet metafysisch. Hij is dan nog niet definitief overgelopen naar het andere kamp, maar zegt:

*Natuurlijk zijn zij dichter bij God...
Zij zitten in een boom en wij staan op de grond.*

-5-

Wie oud wordt moet heel selectief zijn in wat hij leest. Er zijn veel te veel goede boeken en er is veel te weinig tijd. Maar het probleem blijft altijd op welke wijze je moet selecteren. Bij mij is dat zaak van een soort geestelijke incest. Degenen onder de schrijvers die mij het dierbaarst zijn moeten mij de weg wijzen. Al wie door hen wordt bewonderd of hooggeschat, is voor mij minstens de moeite van een serieuze poging waard. Orwell heeft kort voor zijn dood bij herhaling te kennen gegeven dat hij wilde gaan schrijven over Joseph Conrad. V.S. Naipaul besluit zijn essay-bundel *The Return of Eva Peron* met een korte studie over Conrad, die als volgt aanvangt:

Het heeft me een hele tijd gekost om te zwichten voor Conrad. En als ik begin met te vertellen hoe moeilijk hij is, doe ik dat omdat ik trouw moet zijn aan mijn ervaring met hem.

En toen zelfs John le Carré in zijn voor mij even intrigerende als onbegrijpelijk blijvende vijf-sterren roman *Spion van nobel bloed*, tot tweemaal toe zonder noodzaak Conrad in zijn verhaal inlaste, was het duidelijk: hij hoort bij de keurtroep. Wat tot mijn beslissing ook nog bijdroeg, is dat ik met velen van mijn collega's in het rechtsbedrijf minstens deze eigenschap gemeen heb, dat ik in het algemeen akelig zuinig ben, en intussen kwamen de Wordsworth Classics op de markt tegen de ongeloofwaardige prijs van

f 4,95. Daaronder, complete and unabridged, *Lord Jim*. En de adviseurs hebben mij niet in het zand doen bijten. Een schitterende roman, zij het met een grote inzinking waar zij niet schitterend, maar toch altijd nog de moeite waard is. Ik bedoel het gedeelte waar de blanke toean Jim almaar zo emanciperend optreedt ten behoeve van de inboorlingen, die hem op handen dragen, zoals geloof ik al die blanken in dat soort landen maar bleven menen dat zij op handen werden gedragen. Tot ze er zonder veel omslag uit werden gesmeten.

Ook in *Lord Jim* wordt het eerste deel bepaald door een rechtszaak. Jim is, op het allerlaatste moment bijna tegen zijn zin in de reddingsboot gesprongen waarin reeds eerder de kapitein en de twee bootslieden hun toevlucht hadden gezocht. Want het schip met vele honderden pelgrims aan boord zou weldra gaan zinken. Die pelgrims werden in de steek gelaten, maar het schip verging niet, althans alle pelgrims werden later gered. Er komt een rechtszaak van, want de bemanning, zo weten wij allen, dient als laatste het schip te verlaten en als allerlaatsten wel de kapitein en de officieren. Het is een soort tuchtrechtspraak, waarbij als voorzitter een beroepsrechter optreedt en naast hem twee mannen van het vak, twee zeekapiteins. Een van die 'leken'-rechters krijgt heel veel aandacht. De enige van de vier die voor het college dagenlang terecht moet staan is Jim: de anderen zijn er vandoor. Uiteindelijk worden die anderen, evenals Jim, maar anders dan hij bij verstek, veroordeeld. Als ik het goed heb begrepen, wordt aan allen alleen een tuchtmaatregel opgelegd, maar dan ook de strengste: zij worden ontzet uit het recht officier of kapitein te zijn op een zeeschip. Hun eer is daarmee gemoeid en zo voelt Jim het ook. De kapitein-bijzitter Big

Brierly was over alle wereldzeeën bekend en befaamd. Maar juist hij ging aan de rechtszaak ten gronde. Want al spoedig werd het hem duidelijk dat Jim, een soort leerling-bootsman, verreweg de minste schuld had en toch alle ellende van de ellenlange zittingen alleen moest verdragen. Dat stuitte Brierly zo tegen de borst, dat hij deed wat geen rechter ooit mag doen: hij wendde zich tot de vriend van Jim, de verteller van dit lange verhaal, en smeekte hem al zijn invloed aan te wenden op Jim om die evenals de anderen te laten onderduiken. Maar dat gebeurde niet en 'very soon after' pleegde Brierly suïcide. Conrad geeft als terloops aan waar ik en vele anderen een heel leven over hebben moeten doen om het te weten te komen:

Het onderzoek dat zich richtte tot de enige persoon, in staat en bereid om het te ondergaan, draaide op onnozele manier rondom het overbekende feit zelf, en het vraag- en antwoordspel was even instructief als het kloppen met een hamer op een ijzeren doos, terwijl het er juist om gaat te ontdekken wat er in die doos zit. Helaas, een officieel onderzoek kàn niet meer opleveren. Het object ervan is niet het wezenlijke maar het aan de oppervlakte liggende 'waarom' van de zaak.

Brierly, the nautical assessor, pleegde een paar dagen later zelfmoord. Lord Jim verdween naar de binnenste binnenlanden en trachtte, wat hij ook aan goeds deed, vergeefs zijn geschonden eer te herstellen. Het is het drama van de rechtspraak, die doet wat zij moet doen en toch haast alles kapot maakt.

Niet meer

LATER ZOU EEN bekend politicus iets dergelijks overkomen tijdens een praatshow voor de televisie.

Tweeënveertig jaar, goed in het pak, gebronsd, de toon en de woorden juist gekozen voor deze gelegenheid en, om met onze zuiderburen te spreken, dan wel niet rijk maar zeker gegoed. Rijk ben je daar pas als je multimiljonair bent in Nederlandse valuta. Volstrekt beheerst. Een voorbeeldige verdachte, die toen de voorzitter hem zei dat hij op aan hem gestelde vragen geen antwoord behoefde te geven, antwoordde dat hij zich zou schamen als hij niet precies de waarheid zou vertellen.

Het was wel een ernstige zaak. Terug van de visite ter gelegenheid van de verjaardag van de broer van zijn vrouw. Misschien toch een tikkeltje te veel gedronken. Maar dan toch zo weinig te veel dat het hem niet telaste was gelegd. Wel werd hem in de dagvaarding verweten dat het aan zijn ernstige schuld bij gelegenheid van een ongeval met de door hem bestuurde auto te wijten was, dat twee personen het leven hadden verloren. In de bocht tegen een boom gereden met flinke snelheid. Zelf bleef hij daarbij 'ongedeerd'. Hij gaf alles toe en wilde van geen excuses weten. De officier van justitie hield een vrij lang requisitoir waarvan de slotsom was, dat hij voor deze zeer ernstige zaak toch geen gevangenisstraf zou vorderen op grond van het onbeschreven strafblad, de zoals hij lettelijk zei, zeer bijzondere omstandigheden van het geval en de persoonlijkheid van de verdachte. Vijftienhonderd gulden boete, bij niet-beta-

ling te vervangen door dertig dagen hechtenis. Hoe ze zo precies weten dat het vijftienhonderd gulden moet zijn, vroeg ik me af en geen vijfhonderd of vijfduizend gulden. Of hij erbij zei dat de man al genoeg gestraft was, weet ik niet meer. Dat komt nogal eens voor en in zulke gevallen rijst vanzelfsprekend de vraag waarom de officier van justitie dan toch was gaan vervolgen.

De man had geen raadsman. De voorzitter van de strafkamer vroeg of hij zelf nog iets aan het verhandelde wilde toevoegen. Dat wilde hij niet. Ik heb nog wel een paar vragen aan u, zei de voorzitter, een nauwgezet man met veel aandacht voor mensen die met de hardste kant van het recht te maken krijgen. Ook een beetje een schools mens, die vooral niets wilde vergeten en daarom een lijstje van vragen aangaande de persoon van de verdachte en zijn omstandigheden bij zich had, dat hij systematisch af placht te werken. En hij vroeg de man daarom: Bent u getrouwd en hebt u kinderen?

We zagen de man wit wegtrekken. Ik geloof dat de voorzitter op dat zelfde moment door had, wat er mis was. Maar het was te laat. De man antwoordde bijna fluisterend en hijgend: Op beide vragen is het antwoord: niet meer.

Bij het ongeluk waren de mede-inzittenden in zijn auto, zijn vrouw en zijn dochttertje, om het leven gekomen. Direct na zijn antwoord was alle zelfbeheersing die de man zo lang had getoond weg. Gelukkig. Er stond een man voor ons die eigenlijk ook niet meer leefde. En door de dood vervalt het recht op strafvervolging.

De vrede van het platteland

EEN OMFLOERSTE ZON staat laag over het weiland. Het vee, dicht bij elkaar, houdt jaarvergadering. De niet gekozen voorzitter loeit nu en dan om stilte, die er al is. Belangrijke besluiten worden niet genomen. Daarin gelijken koeien op mensen.

Hoe ben ik hier verzeild geraakt? In deze vrede zoek ik naar het huis. Nummer 52. Nummer 46 is al gevonden. Maar dat helpt weinig, want ik ben hier niet in de stad. Er begint een vogel te zingen. Had ik een hoed op, ik zette hem af. Eerbied bevangt mij. Wat moet ik in dat huis gaan doen? Niemand die uitkomst biedt. Heel in de verte aan de horizon lijkt het alsof een klein mensje een grote machine in beweging zet. Het zal wel andersom zijn.

Het platteland. Ik moet weten dat deze vrede schijn is. Achter ramen en deuren woedt de oorlog als bij ons. Nu de zon verdwijnt, trekken er wit-gerande grijze wolken voorbij. Als schepen in de nacht die komt.

Vrede is nergens thuis.

Les enfants du paradis

DE ZOMER IS aan het slijten en de vakantie loopt sloom en onwillig op zijn allerlaatste benen naar een huis waarvan niemand weet waar het staat. Het naargeestig gekoer van de duiven, altijd levensmoe en altijd bereid van boven op onze schoorsteen ons deelgenoot te maken van hun wanhoop, wekt in mij het verlangen naar de tijden van *Le Grand Meaulnes*, tachtig jaar geleden geschreven door Alain-Fournier, vijftig jaar geleden gelezen door mij. Ik ben er nooit meer helemaal van afgekomen, van deze droom buiten plaats en tijd. Al het lijden van de jonge Werther kon het bij deze verrukkelijke droefheid der jeugd niet halen. En vijftig jaar lang heb ik het niet meer opnieuw durven en willen lezen. Want het leven maakt het echte lezen kapot. Ik hoor nu dat ze zijn schepper in de goot hebben willen duwen. Hij zou lang niet zijn voor wie men hem hield: de in het begin van de Eerste Wereldoorlog voor het Franse vaderland gesneuvelde soldaat, zevenentwintig jaar jong. Een held dus, zoals tot voor kort iedereen zei als er gesneuveld werd aan de goede kant. Ik wil niet horen wat ze van hem zeggen. Het is al weerlegd trouwens, geloof ik. Maar in dit geval is weerlegging voor mij niet nodig. Niet eens nuttig. Ik kan maar op één manier eerherstel geven aan zijn schepping. Morgen, 67 jaar oud, neem ik het boek ter hand en de mistroostige duiven zullen weer symbolen worden van vrede, van het soort geluk dat door het aanzwellen der jaren wordt verstoord, maar steeds op kousevoeten terugsluip en van de dingen niet van hier.

Ruzie om recht

PARKEERWACHTERS HEBBEN OPSPORINGSBEVOEGDHEID. De deskundigen voegen daaraan toe: op beperkt terrein, maar dat is een ongelukkige uitdrukking, want hun bevoegdheid strekt zich juist uit over het zeer ruime terrein van publieke wegen, pleinen en plaatsen. Ze schuiven van die misselijke mededelingen onder de ruitewisser van je auto. Ik heb wel eens iemand horen voorrekenen hoeveel kans je hebt om zo'n briefje op te lopen. In tien jaar één keer of zo. Dat viel erg mee, maar de werkelijkheid is, wat mij betreft toch minder clement. Wielklemmen zijn overigens nog heel wat beroerder.

Toen ik aankwam waren ze aan het uitschrijven. Ze zijn altijd met z'n tweeën, al komt het net als in de trein ook voor dat de een de linker- de ander de rechterkant voor zijn, respectievelijk haar rekening neemt. Want de paren zijn vaak gemengd samengesteld.

Gek, maar zolang het briefje nog niet 'aangebracht' is, denk je altijd dat er nog wel iets aan te doen is. Ik wist echter dat ik fout zat. Ik had het bezoek aan kapper en boekhandel geschat op drie kwartier en, samen met heen- en terugreis te voet, het geheel op één uur, en daarom op het daarmee corresponderende aantal kwartjes. Zuinigheid met vlijt... Maar bij de kapper was het lang wachten en in de boekhandel lag nogal wat nieuws. Ik had dus niet eens meer hoop op goede afloop. Maar ik mopperde wel op de statistieken, want dit was al de derde keer in drie maanden. Anderen zouden weliswaar bij mijn slechte gemiddelde

baat vinden, maar dat soort macro-altruïsme is mij vreemd.

Kort en goed, mevrouw en meneer de parkeerwachter steken het briefje vlug onder mijn ruitewisser als ik mijn doel nader. Ook dat is opvallend: parkeerwachters vertonen een aan dat van de overtreder contrair gedrag. Zij zijn liefst weg als de dader komt. Dat woord dader is om twee redenen verkeerd: er is nog geen dader. Iedereen wordt immers voor onschuldig gehouden tot hij door de bevoegde instantie onherroepelijk veroordeeld is. Bovendien valt dit soort overtredingen niet meer onder het echte strafrecht. Ze worden administratief afgedaan. Dat maakt weinig uit voor wie er als lijdend voorwerp mee te maken krijgt. Diens positie is er zelfs op achteruit gegaan, want wil hij hogerop om bij de gewone rechter zijn gelijk te halen, dan moet hij eerst bij wege van voorschot de nog niet verschuldigde 'boete' betalen. Bovendien, en dáár ging het mij eigenlijk om: als het vermoeden rijst dat hij zo'n parkeerfout heeft gemaakt is hij geen verdachte, laat staan dader, maar hij heet dan: de betrokkene. Zo kan ik het ook.

Rondweg verbazing beving mij toen ik de schriftelijke mededeling van de parkeerwachters las. Ik kon ze er nog net bij halen. Zij legden daarin niet vast dat ik mij aan tijdsoverschrijding had schuldig gemaakt, maar, ik citeer letterlijk: betrokkene heeft het kaartje niet goed leesbaar achter de voorruit van zijn auto geplaatst. Ik wees hen de plaats aan waar het kaartje geduldig was blijven liggen. Die is toch goed zichtbaar, zei ik. Dat weten wij ook wel, antwoordde een hunner, voor beiden sprekend, maar dáár gaat het niet om. De plaats van het kaartje is goed zichtbaar, maar de tekst van het kaartje niet. Toen pas keek ik

voor het eerst naar de inhoudelijke kant van het kaartje. Die verried niet dat ik te lang geparkeerd had, maar ook niet dat ik dat niet had gedaan. Het kaartje verried namelijk in het geheel niets. De machine had er wat op geprint, maar dat was volslagen onleesbaar: een onhelder soort stipjes van links naar rechts daar waar het betaalde, de week, de dag en de tijd hadden moeten worden vermeld. Voor wie mij niet gelooft heb ik het kaartje, nummer 2031 - in die goeie ouwe tijd was dat ook het laatste artikel van het burgelijk wetboek - ter inzage liggen. De tekst op het kaartje die nu van belang wordt luidt:

Plaats deze zijde van het kaartje goed leesbaar achter uw voorruit.

Nu zijn er, zoals men weet, van die leuke sportwagens waarvan het leuke juist is dat ze geen voorruit hebben, maar daar ga ik aan voorbij om dit verhaal binnen de perken te houden. Het debat ging over de vraag of die tekst niet alleen inhield dat ik het kaartje zo achter de voorruit moest plaatsen, dat de parkeerwachters als er iets op stond, dat konden lezen, maar ook dat ik ervoor moest zorgen dat er wat leesbaars op stond en dan vooral wat betreft de voor parkeerwachters onmisbare gegevens: betaald, week, dag en uur. Wie wat volhield zal de lezer duidelijk zijn. Ik denk nog steeds dat de parkeerwachters heel zwak stonden met hun beroep op deze tekst, omdat hun begrip leesbaarheid niet door mij, maar door de machine, die hun baas daar had neergezet, moest worden bewerkstelligd. Als ik met ballpoint op het briefje was gaan schrijven, zou ik dicht bij valsheid in geschrifte zijn gekomen. Ze hadden, dacht ik, ongelijk en ze hebben het na een half uur verwoede discus-

sie, zonder toe te geven overigens, maar laten zitten. Maar was hun interpretatie van de wetstekst allerminst overtuigend, ze hadden wel een heel sterk argument voor die uitleg. Meneer, zei die vrouwelijke parkeerwachter, u moet toch begrijpen dat een kwaadwillige zijn auto hier voor één kwartje de hele dag zou kunnen laten staan met zo'n kaartje. Ik begrijp best dat dat voor u niet geldt, maar we kunnen daarin geen onderscheid gaan maken. Dat verbiedt artikel 1 van de Grondwet. Dáár heb ik niet veel op teruggezegd, wat iedereen zal begrijpen die ook het begin van dit verhaal heeft gelezen. Ik begon me af te vragen of ik hen toch niet moest berichten dat die onleesbare stippen, als ze leesbaar waren, zouden aangeven dat ik een half uur over tijd was. Voor ik dit ethisch dilemma had opgelost, waren ze weg.

De betekenis van teksten hangt niet alleen af van de woorden, maar ook van de uitlegger van die woorden en van zijn functie. Mijn ervaring, niet alleen op grond van eigen gedrag, is dat ruzies over het recht nergens zo hoog oplopen als bij evenementen die met het wegverkeer te maken hebben, ook, misschien zelfs vooral, de pietluttige. Langemeijer, die lang procureur-generaal bij de Hoge Raad is geweest en een niet geringe faam had op gebied van straf- en civielrecht, placht te vertellen, dat hij op zekere dag door twee piepjonge agenten werd staande gehouden toen hij naar de Hoge Raad reed. Ze verweten hem dat hij op een kruising van wegen een voorrangsfout had gemaakt. Nu was nog maar onlangs een arrest door de Hoge Raad geweest, dat duidelijk aangaf dat hij de voorrangregel correct had toegepast. Hij begon dat uit te leggen, waarop de jongste van de twee agenten hem onderbrak met de woorden: laat u de uitleg van de wet nu maar over aan

ons als deskundigen. Het typeert Langemeijer dat hij dit verhaal afsloot met de mededeling, dat hij in die rechtszaak zelf had geconcludeerd en dat, als de Hoge Raad had beslist zoals hij voorstelde, die agenten gelijk hadden gehad.

Verzuchting

GOOD RIDDANCE, DAT vind ik echt mooi. En niminy-piminy (zoek het maar op) niet veel minder. Daarna worden we het zeker eens over de voortreffelijkheid van nincompoop.

Het Duits van Heine is prachtig, Goethe is zwaar en majestueus, Von Kleist ontroert me. Maar als ik geen Nederlander was, zou ik altijd Engels willen horen. Vang mij niet, nauwlettende lezer, op mijn uitval elders in dit boekje naar minister Ritzen, want daar ging het over landverraad.

Die Engelsen, die sombere bewoners van dat perfide Albion, vier oorlogen hebben ze tegen ons gevoerd en, alle lessen van de Nederlandse geschiedenis ten spijt, we hebben ze allemaal verloren; ze hebben ons ingepeperd dat zij voor ons de Tweede Wereldoorlog hebben gewonnen en ze hielden tot voor kort parmantig vol, dat zij het beste rechtssysteem ter wereld hadden.

En dat mag allemaal zo zijn, maar, was ik geen Nederlander die nooit op reis gaat, ik zou in Southampton willen wonen en zeggen tegen iedereen die mij tegenspreekt en daarna kwaad wegloopt: Good riddance, you nincompoop.

Daar zou hij vast niet van terug hebben.

*'Wat is er met dat hart van ons?'**

Een drieluik

-I-

TOCH WAS ALLES, toen het begon, verlopen langs strakke lijnen van rede en routine: een niet echt grote receptie voor niemand in het bijzonder. Nieuwjaar misschien, Koninginnedag, een gebouw honderd jaar, een brug geopend? De man viel niet op. Hij luisterde meest, het glas in de hand en geleidelijk aan wat meer aan de mond. Soms gooide hij er wat tussendoor. Dan werd er gelachen. Het groepje bestond alleen uit mannen. Allemaal boven de vijftig waarschijnlijk, beneden de negentig zeker. Er waren nog zo'n stuk of wat van die groepjes, maar die hadden een gemengde samenstelling en waren, gemiddeld, een stuk jonger. Het was al met al een deftig gezelschap, want men onderhield elkaar over vakanties. Die voorbij waren en die zouden komen. Wie bij wie hoorde was zonder voorkennis niet uit te maken. En trouwens wanneer hoort wie bij wie: relatie, huwelijk, dreams, liefde, werk, sexe, geld, dreams, erotiek, Rome, Calvijn, dreams?

Twee uur later was hij laveloos. En lalde. Ik heb zelden iemand zo lelijk en zo volstrekt dronken gezien. Zo ontluisterd ook. Gegeneerd (zo heet dat toch in betere kringen?) wendde de eerste uit de groep zich van hem af. De anderen hielden het wat langer vol, maar ze keken meer en meer alsof ze daar niet waren. Hij pakte nu van elke tafel elk glas waar nog wat vocht in zat en dronk. De pittige serveerster zag met afgrijzen hoe hij drie volle glazen tegelijk van het dienblad nam en er één zorgvuldig over het hoofd van zijn buurman leeggooide. Zijn broek stond

open en was niet alleen van de gemorste drank nat. Toen hij ten slotte helemaal alleen was gelaten begon hij aan een keiharde monoloog. Wij verstonden de inhoud maar half en vermoedden dat ze schunnig was. Een man begon op een gegeven moment hard te lachen, maar hield midden in zijn lach op toen hij begreep dat dat niet kon. Er werd allerwegen gemompeld nu. En daar doorheen die harde, lallende stem: ik ken er nog een... Het Grote Fluisteren begon. Weet je wel wie dat is? President, burgemeester, notaris, CDA-politicus, dirigent? Weet je het niet. Je raadt het nooit. Luister, het is nog veel erger.

Tot de man plotseling zweeg, ineens stortte en als een zoutzak neerplofte. Ook wij zwegen. Wat te doen, zou Lenin zich wellicht afgevraagd hebben. Maar het was negentig jaar later en het communisme was uitgeroeid - het had immers geen riemen meer.

Ik heb die gave niet. Ik kan niet beschrijven wat ik zag gebeuren. Ik word sentimenteel of cynisch. God, als gij bestaat, laat mij nu een keer aan die doem ontsnappen.

De vrouw die zich uit dat zwijgende groepje losmaakte. En: naar hem toeliep. En dat mag je niet meer zeggen, maar ik doe het toch: het was een mooie vrouw, de mooiste. Ver beneden de vijftig. En naar hem toeliep. Je mag het niet zeggen, maar ik doe het toch: in ons groepje hadden wij vooral om haar moeten lachen: ze was vrolijk, speels en geestig en ze had die onbeschrijfbare charme van de vrouwelijke onrust: ik ben hier maar ik hoor hier niet. En naar hem toeliep.

Het is zo maar een klein stukje tekst uit een liedje en dat liedje zelf is ook niet veel zaaks geloof ik. Misschien wel een smartlap. Maar van sommige smartlappen houd ik als van

Mozart en Händel: You gave me dignity.

En naar hem toeliep, zich tot ons richtte in volle glorie en zei: In de oorlog heeft hij honderdtwintig joodse mensen gered. Nu is hij dronken. En jullie kunnen barsten. Hem met moeite optilde en met hem naar buiten strompelde. En wij wisten het allemaal. Zij gaf hem terug wat hijzelf zo reddeloos scheen te hebben prijsgegeven. En ons zette zij te kijk. Even waren *wij* laveloos. *Wij* vielen van dat voetstuk. Want zij was naar hem toegelopen. She gave him dignity.

-2-

Vrouwen 'drinken' minder dan mannen. En bij publieke gelegenheden en op openbare plaatsen (daaronder begrepen de auto onderweg) tref je veel minder dronken vrouwen dan mannen aan. Toch schijnen ze ontvankelijker te zijn voor de invloeden van alcohol. En ze hebben nog steeds wat meer kansen dan mannen om zich thuis tot stille drinkers te ontwikkelen.

Wat nu zo gek is? Zowel in de literatuur als in het leven wordt de echt laaiend dronken vrouw als veel weerzinwekkender afgebeeld dan een man in precies dezelfde situatie. Een traditionele opvatting geeft als reden op dat dat komt omdat 'de' vrouw vanaf een verhevener positie begint als ze aan het drinken slaat. Iedere vrouw is in die opvatting een moedermaagd. En een dronken vrouw is daarom zoiets als de heilige die zich toch aan een verkrachting schuldig maakt. Ik geloof daar niet in maar een andere reden weet ik evenmin. Dat is de klassieke situatie waarin je naar 'gesundes Volksempfinden' geen kritiek mag hebben, omdat je *niks* kunt opbouwen. En toch is bijna alles wat waardevol is, in het verleden begonnen met

negatieve kritiek: zó moet het niet.

Wat daarvan zij, heel veel jaren geleden heb ik een vrouw gekend die erg regelmatig erg dronken in een café was aan te treffen. Ik kende haar goed, want het was mijn stamcafé en een flink deel van mijn juridische bagage heb ik daar opgedaan. Zij was een jaar of tien ouder dan ik en je mag het niet zeggen maar ik doe het toch: ze was een mooie vrouw. De mooiste uit het café, maar dat zegt weinig want ik heb er zelden andere vrouwen aangetroffen.

En nu moet ik weer een beschrijving gaan geven. Onsterfelijke goden, sta mij bij. Welhaast iedere avond werd die vrouw in dat café heel dronken en heel luidruchtig. En welhaast iedere avond even na tien uur kwam in dat café een man binnen lopen, achteloos alsof hij zojuist vergeten was zijn kopje koffie leeg te drinken en dat, bij nader inzien, toch zonde vond. Ik schatte die man op veertig. En hij liep op haar toe.

Zeven keer zeventig keer of wat minder. En hij sleurde haar liefdevol mee naar huis. Geen scheldwoord, geen verwijt heb ik ooit uit zijn mond gehoord. Ik denk dat die man van die vrouw hield. Maar tot ons, de anderen in het café, heeft hij nooit het woord gericht. Over de onvergetelijke daden van zijn vrouw, over haar moed en trouw en... Maar ik hoef toch niet te verzinnen wat hij allemaal *niet* tegen ons zei. Ik wil alleen maar zeggen: hij moet van haar gehouden hebben, hij was haar steun en toeverlaat, maar die dignity die zij in de avond vóór tien uur aan het verspelen was en daarna volkomen kwijt raakte, die heeft hij haar nooit om tien uur teruggegeven. Die moest ze iedere dag opnieuw zelf terughalen.

Dignity, zoals ik dat woord begrijp, is niet in het Nederlands vertaalbaar. Het woord dat er het dichtst bij

komt: waardigheid, hebben wij onbekommerd verknoeid door het te verbinden met statigheid en met wel- en zeereerwaarde heren. In de tijd tussen de twee wereldoorlogen spraken Ter Braak en Du Perron met aanhang daarom, denk ik, bij voorkeur over honnêteté, maar voor mijn gevoel is dat in dit verband een heel akelige onomatopée. Dignity is verenigbaar met alles behalve met zijn tegendeel: indignity. Dat lijkt een waarheid als een koe maar wat ik ermee bedoel is dat je iemand vast en zeker mag haten, dat je aan die haat publiekelijk lucht mag geven tot bij Sonja op de televisie toe, maar dat je daardoor toch nog niet van die gehate tegenstander diens dignity hebt afgepakt of aangetast. Want dat is niet menselijk. Laat mij het wat nauwkeuriger zeggen: het is onvrouwelijk.

Mannen, zo luidt mijn - wat het tweede deel betreft - volstrekt onbewijsbare stelling, hebben vrouwen weliswaar bemind en geëerd, haar op een voetstuk gezet en bezongen, hebben eindeloos van haar deugden en haar trouw verhaald of haar ondeugden en ontrouw bewonderd, van haar schoonheid en hartstocht hoog opgegeven, maar steeds opnieuw weer hebben zij toch - al doende - kans gezien de dignity van de vrouw, als soortgenoot te miskennen en nimmer hebben zij de vrouw de dignity die zij verloor, teruggebracht. Aan de hand van drie boeken, die ik bewonder, zou ik dat willen uitwerken.

-3-

Over Nabokov had ik lange tijd meer gelezen dan *van* hem, iets wat bij mij en naar ik vrees ook wel bij anderen een kwaal aan het worden is die steeds ernstiger vormen aanneemt al naar gelang de supplementen van de kranten zich uitbreiden. Mogelijk omdat ik ooit twee kleine

boekjes van hem kreeg, die ik veel te spitsvondig, erg taalweterig en nogal vervelend vond, hield ik het lang voor gezien. Ik ben tenslotte geen beroepslezer behalve dan van criminele dossiers. En als je van de feiten daarin al niet heel droevig wordt, dan toch zeker van de taal ervan.

Nabokov dus niet. Maar laat me nu ook maar eerlijk zijn. Ik had vooral reeds bij voorbaat een hekel aan zijn beroemde boek *Lolita*. Regelmatig verneem je van mensen die boeken uit de handel, films uit de roulatie of beide op de brandstapel willen, omdat ze zo bar onzedelijk zijn. Meestal geven die mensen toe, dat ze die boeken niet gelezen, die films niet gezien hebben. Daar zit nog een zekere rechtlijnigheid in ook, al ga ik die nu niet uitleggen. Enfin, zie boven: ze hadden er *over* gelezen en dat was voor hen genoeg.

Het thema, kort gezegd, wekte mijn afschuw. Dat is op zich al aanvechtbaar want tenzij alle pedofielen schurken zijn - en ik weet toevallig dat dat niet het geval is - moeten er ook in deze gewesten van het menselijk bestaan eerlijke relaties zijn.

Nadat ik *Lolita* eindelijk dan toch had gelezen was er ten eerste een ding, dat ik begreep: Nabokov schreef over wat ik nu maar zal noemen de actieve pedofiel (die het is en die het ook doet) maar niet als fanatiek aanhanger, als vurig propagandist. Maar ten tweede, en veel indringender, was daar de volledige ommekeer in mijn waardering van de schrijver Nabokov en het besef dat ik bij het vallen van de avond toch nog met deze grote schrijver had mogen kennis maken.

Waarom dit verhaal in dit verband? Och, ik houd van systematiek. Van katten die toch op hun poten terecht komen, al ziet het er bij het begin van hun val hopeloos uit.

De luiken 1 en 2 van dit vertoog hebben, zo stel ik mij tenminste voor, een zekere klankkleur. Die van dit derde luik vormt er, als ik mijn bedoeling kan verwerklijken, een soort spiegelbeeld van.

Want wat toch ontbreekt aan de Lolita van het boek, dat is: de vrouw, die op dezelfde wijze wel en niet Lolita is als Nabokov wel en niet de *man* uit zijn verhaal is. Was het minachting die ze in diepste wezen koesterde voor de man van wie ze alles kon krijgen als ze maar sluw was? Wat dacht niet hij van haar, maar zij van zijn liefde? Niet wat hij dacht dat zij dacht enz. enz. Was ze het verwende pruilstertje dat alleen maar haar zin wilde krijgen en uitkeek naar beter? En heeft Nabokov haar toch geen onrecht aangedaan? Zullen wij altijd met dat mannelijk éénrichtingverkeer genoeg moeten nemen in dit soort zaken? En dus voor minstens de helft blind blijven?

Nee, dat hoeven we niet. Hoe eindeloos vaak hebben we het moeten meemaken: de geheime relatie tussen de ontwikkelde, welgestelde, goed doorvoede gehuwde heer van stand die het met het winkelmeisje aanlegt. Zonder of tegen enige vorm van betaling, maar altijd met genoeg, want is het genoeg weg dan krijgt ook het meisje de bons. Zo hebben de mannen het ons van oudsher verteld en vooral: voorgedaan. En nu Benoîte Groult: Zout op mijn huid. Ik zou denken dat het niet een meesterwerk is op de wijze zoals Lolita dat is en zoals het boek dat is dat ik aan het slot van dit verhaal noem. Vervelend is dat wel, maar ik ga er liever niet om liegen. Want er is toch wel ook hier iets heel bijzonders aan de hand.

Niet dat het nú een intellectuele, welgestelde, zij het niet al te doorvoede *vrouw* uit hartje Parijs is die met de

stoere, eenvoudige bink, de Bretonse vissersjongen die snel tot man wordt, een zeer langdurige, zeer geheime en zeer sexuele relatie onderhoudt. Want een dergelijk onderwerp zou een man ook aan kunnen vatten en Lawrence heeft dat eigenlijk gedaan in *Lady Chatterley's Lover* en min of meer deden het ook Flaubert, Stendhal, De Maupassant en zoveel anderen.

Maar het gaat om de benadering. En weer stijgt de angst me naar de keel, want dat krijg ik niet onder woorden. Negatief wellicht nog het beste: Hoe is die Lady Chatterley van Lawrence nu eigenlijk? Niemand weet daar veel van, het gaat immers alleen om haar lover. Maar aan zo'n vaststelling heb ik weinig. Dit maakt niet duidelijk wat me bezielt. Anders geprobeerd dus. Benoîte Groult is het tegendeel van preuts in dit boek maar de vele beschrijvingen van die sexuele ontmoetingen, die zeker het hoofdbestanddeel van haar boek uitmaken, zijn toch heel anders dan die welke wij van mannen gewend zijn. Het gaat er bij haar net zo goed om dat 'ze' 'het' 'doen' en 'het' fijn, verrukkelijk, geweldig en soms wat minder fijn enz. vinden, maar, onmacht bevangt mij, de accenten liggen anders.

En ook dat verschil zelf is nog niet wat mij echt bezighoudt. Laat mij een tweede poging doen. Het winkelmeisje van daar straks zal, als ze slim was, haar voordeel hebben gedaan met de genegenheid van haar (al dan niet in een reeks thuis horende) heer van stand. Ook die visser blijft, hoewel hij geleidelijk aan tot de welstand komt, buiten het intellectuele circuit van Benoîte. Ze ergert zich groen en geel aan zijn burgerlijke opvattingen: hij is van harte voor de doodstraf en die boeven in de gevangenis hebben het daar beter dan wij in een drie sterrenhotel. En

toch, je kunt er niet omheen, die man blijft in dit boek tot aan zijn dood zijn volle waardigheid behouden, hij is een deel van haar leven, maar niet een deelobject uit haar bestaan. Hij is volwaardig.

Als hij pas gestorven is, praat George - zijn minnares - met zijn moeder, die van hun verhouding (zo denkt zij) niets afweet. Hij was mijn beste zoon, zegt de moeder die veel zonen heeft en ik denk dat moeders van veel kinderen dat van die ene dode zoon vaak zullen zeggen. Dan komt de chaperonne van George aan het woord die natuurlijk geen echte chaperonne is, maar een soort ander, rationeel ik van George. 'Ja,' zegt die chaperonne, 'hij was een goed mens. Of jij dat ook bent, daar ben ik niet zo zeker van maar die man die was goed.'

Geloof me. Geloof me niet. Neem en lees. Dignity. Voor deze keer: dignité.

Die consul was - zo zullen velen zeggen als ze zo iemand in hun 'echte' leven tegenkomen - een dronken lor. En dan te weten dat hij in zijn jeugd Duitse officieren levend in een oven had verbrand. Het was oorlog, maar toch.

Het even beklemmende als grandioze boek van Malcolm Lowry, *Under the Volcano*, heeft vele, ineengestrengelde thema's. Ik ben blij dat Stephen Spender in zijn inleiding Lowry met Orwell vergelijkt, want ik houd van Orwell. Maar *Under the Volcano* is toch beter dan alle romans die Orwell geschreven heeft.

Ik haal uit het boek maar één thema, omdat dat alleen in het schema van mijn verhaal past: de consul en Yvonne. Een mooie vrouw, een filmster. Ze is bij hem weggelopen want hij was nooit nuchter. Dat houdt geen mens uit en wij geven haar groot gelijk. Zulke liaisons *sont* dangereuses

en meer dan dat, impossibles.

Maar we hebben te vroeg gejuichd. Of huilden wij toch als het er op aan kwam? Yvonne komt terug. Ieder die de situatie kent, is stom verwonderd. Waar begint ze aan? De consul is in dat jaar niet veranderd, hoogstens nog verder heen geraakt. Al haar brieven heeft hij onbeantwoord gelaten, maar zij is teruggekomen. En ze loopt op hem toe. Ik heb het trouwens verkeerd gezegd, hij heeft haar brieven wel beantwoord, maar die antwoorden, getuigenissen van zijn liefde, niet verstuurd. Yvonne lijkt niet beter te weten of hij heeft nooit meer gereageerd. Maar ziet ze daar niet doorheen? Want ze is teruggekomen. En ze loopt op hem toe. In die bar, die cantina waar hij zich nuchter aan het zuipen is en waar hij peinst: *What beauty can compare to that of a cantina in the early morning?* Yvonne weet meteen en zeker dat er niets meer te redden valt, aan het einde van het boek, diezelfde dag nog komt de consul om in het ravijn. 'Somebody threw a dead dog after him down the ravine.' Dat is wel de mooiste slotzin genoemd uit de romanlitteratuur van deze eeuw. Ik weet het niet. Het kan me ook niet zoveel schelen. Maar, niets meer te redden, is dat waar?

Voor één dag was het dat zij terugkwam. En op hem toeliep in dat café, die bar waar hij zat te drinken, als gewoonlijk zonder sokken aan. En ik heb het gevoeld en niemand, niemand kan dat gevoel van mij afnemen. Lowry wist ervan en liet haar daarom terugkomen: *She gave him dignity.* Zelfs in dat ravijn. Met die hond bovenop hem.

*Vrij vertaald naar: 'What is going to happen to our hearts?' voorkomend in een, niet verzonden, brief van de Consul aan Yvonne, *Under the Volcano*, Malcolm Lowry.

'Dood van ons kind'

AFKLOPPEN. WAT KLINKT dat heidens. Maar inderdaad, het is ons niet overkomen. En wij zijn de zestig te boven en hebben vijf kinderen.

In het gezin waarin ik geboren en tot zekere hoogte getogen ben, waren zeven kinderen. Ik zat precies in het midden. Volgens sommige psychologen is dat verschrikkelijk, volgens andere is het juist goed. Maar dat is prietpraat.

De tweede zoon van mijn moeder stierf - geheel onverwacht - bij haar leven. Ik ga daar niet veel van zeggen. Maar dit herinner ik me, dat ze opeens zei: Ouders moeten eerder doodgaan dan hun kinderen. Zo is de orde der dingen.

Hegel zegt ergens dat, in het algemeen gesproken, ouders aanzienlijk meer van hun kinderen houden dan kinderen van hun ouders en dat dat een goede zaak is. Ik denk dat mijn moeder en Hegel gelijk hadden. Ik realiseerde me die omkering van het gewone pas na de woorden van mijn moeder. Ik had het veel eerder kunnen weten, want de oudste broer van mijn vrouw stierf heel jong, pas getrouwd, één kind, waarna zijn ouders nog lang zouden leven. Maar zo zijn wij soms. Pas als het heel dicht bij ons komt, beseffen we wat er gebeurt.

Maar sindsdien ben ik dan wel niet gaan twijfelen maar wel gaan nadenken over zulke dingen en hun geldigheid. Leven wij in onze eeuw gelukkiger dan zij die leefden in de negentiende en eerdere eeuwen? Er zijn allerlei redenen om

aan te nemen dat dat niet het geval is. Twee wereldoorlogen met zo veel miljoenen en miljoenen doden en misschien nog meer voor het leven geschondenen. Waterstofbommen. Joegoslavië, waar nu voormalig voor moet staan. Het lijkt soms of het mondiaal verdriet pas in onze tijd is uitgevonden.

Toch is er één ding waarin wij gelukkiger zijn. Het is nog maar minder dan een eeuw geleden dat in bijna ieder gezin één en vaak méér kinderen bij of kort na de geboorte stierven. De ouders van toen zouden de klacht van mijn moeder zo veelvuldig en zo vaak hebben moeten aanheffen, dat de kracht en de wijsheid ervan misschien verloren zou zijn gegaan. De ouders? Nee, alleen de vaders. Want de moeders deden aan het grote sterven mee. In het kraambed. Terwijl er nu veel meer weduwen zijn dan weduwnaars, werden mannen toen op veel groter schaal weduwnaar. Met deze bijzonderheid dat ze het vaak niet lang bleven. Of blijf je toch weduwnaar als je hertrouwt? Kijk maar, het is een willekeurig voorbeeld, naar het leven van Domela Nieuwenhuis.

Gerechtelijke dwaling in Nederland (I)

BAANWACHTER JACOB WERD, vandaag 4 augustus 1993 zeventig jaar geleden met verbrijzelde schedel morsdood aangetroffen dicht bij het nu niet meer bestaande spoorwegstation Giessen-Nieuwkerk, gelegen tussen Gorinchem en Dordrecht. Vlak bij hem lag een bebloede hamer. Zijn gewelddadige dood is uitgegroeid tot de zaak Giessen-Nieuwkerk, wel het bekendste geval van rechterlijke dwaling dat zich in Nederland heeft afgespeeld. Dát de rechters die deze zaak kregen voorgelegd hebben gedwaald, is hun niet zo zwaar aan te rekenen: recherchéur J.F. de Jong, die pas anderhalf jaar na de moord, toen alle sporen doodgelopen waren, te hulp werd geroepen, verzamelde schitterend en overtuigend bewijsmateriaal tegen Teunissen en Klunder die daarop tot vijftien jaar gevangenisstraf werden veroordeeld. Het nare was echter dat de door De Jong tot stand gekomen, belastende verklaringen, allemaal onder druk waren afgelegd en, wat niet hoeft samen te gaan, op meer dan gespannen voet met de waarheid stonden. In onze tijd zouden wij spreken van onrechtmatige bewijsgaring en die tast de op deze manier vergaarde bewijzen radicaal aan, ook als daarin de juiste toedracht van zaken wordt weergegeven. Waarom verklaren mensen die onder druk staan soms overeenkomstig de waarheid en soms juist niet. Mijn antwoord daarop is, dat zij, als die druk effectief is, zullen verklaren wat de 'onderdrukker' wil dat zij verklaren. Wenst hij beschuldigende verklaringen die in strijd zijn met de waarheid, dan worden die - onder druk -

even vlot afgegeven als juiste verklaringen. Kort en goed: door het aanhoudend gedram van een journalist, Geudeker, die ik me uit mijn jeugd alleen herinner als sportredacteur, kwam het in 1929 tot herziening van de zaak van Teunissen en Klunder en tot vrijspraak voor beiden. De getuigen hadden streng gedirigeerd door De Jong allemaal naar een veroordeling van de verdachten toegepraat. Soms zelfs alleen maar een door De Jong opgestelde belastende verklaring ondertekend. Intussen hadden de verdachten zo'n vier jaar gevangen gezeten.

Bij ernstige misdrijven, die bovendien de samenleving bijzonder schokken, komt het regelmatig voor dat iemand als verdachte wordt aangehouden en vastgezet, van wie later, gelukkig soms al heel snel, blijkt dat hij niet de dader kan zijn of dat er geen of onvoldoende aanwijzingen zijn. Niet alle ernstige misdaden schokken de samenleving bijzonder. Dat zal bijna steeds wel het geval zijn bij een gewapende roofoverval waarbij de schoften drie miljoen buit maken, die toebehoren aan wat men vroeger noemde een 'liefdadige instelling'. Maar waarschijnlijk niet als een slimmerik voor zes miljoen gulden belasting weet te ontduiken, met welk bedrag die 'liefdadige instelling' had moeten worden gesubsidieerd. Schoften zijn immers geen slimmerikken en omgekeerd.

Dat, in dit soort gevallen, nogal vaak een verkeerde als verdachte wordt aangehouden, kan, denk ik, drie redenen hebben die ook samen of in enige combinatie kunnen voorkomen.

Natuurlijk is voor het recherche-apparaat van de politie, en gewoner gezegd voor de rechercheur, het ophelderen van een de publieke opinie schokkend misdrijf een succes, ja een overwinning die te vergelijken valt met de

gouden medaille op de Olympische Spelen. En ook daar wordt terwille van de overwinning, het triomfantelijk gevoel én de geldelijke beloning die er op volgt, wel eens vals gespeeld. Dat is de eerste reden waarom niet zelden niet-schuldigen in dit soort gevallen toch verdacht worden en soms, als in de zaak Giessen-Nieuwkerk zelfs veroordeeld.

Ten tweede: vanuit de samenleving wordt alom de alarmkreet vernomen: de moordenaar, de verkrachter is nog onder ons. Hij kan elk moment opnieuw toeslaan. Hij moet gevonden worden. Kosto wat kost.

En ten slotte: zo'n afschuwelijke daad eist vergelding. Wij moeten iemand vinden die daarvoor gestraft kan worden. Iemand aansprakelijk kunnen stellen. Wordt er een verdachte gevonden, dan keert de rust weer: de vergelding is op komst.

In dat proces van verdenking die ten onrechte is ontstaan, is de verdachte slachtoffer. Niet wezenlijk anders dan de slachtoffers van de misdrijven van anderen.

Op zeker moment lijkt het alsof er maar één belang is: dat van de onthulling van de dader van het misdrijf. Er wordt een zevenjarig jongetje van Marokkaanse afkomst vermist en een paar dagen later dood, met duidelijke tekenen van geweldpleging, gevonden in het Maas-Waalkanaal. Het kan bijna niet erger. En zo wordt het gelukkig ook ondervonden. En ja, na een paar dagen wordt iemand als verdachte aangehouden. Dat wordt alom bekend gemaakt. Die bekendmaking is essentieel. Zij brengt rust in de, lokale, samenleving. Maar: verdere vragen worden niet beantwoord, want ik citeer nu uit de krant: 'De politie betracht grote terughoudendheid in het geven van details. "We willen op geen enkele manier de resultaten van het

verhoor in gevaar brengen.”’

Ik zou me ook erg goed kunnen voorstellen dat die terughoudendheid werd ingegeven door de idee dat een verdachte, die straks misschien moet worden vrijgelaten, bescherming verdient. Want ook als straks blijkt dat hij de dader niet is, of dat er geen of geheel onvoldoende bewijs tegen hem is te vinden, zal hij gebrandmerkt blijven. Waar rook is, daar is vuur.

Gerechtelijke dwaling in Nederland (2)

NOG MAAR EEN paar jaar geleden werd in de gevangenis te Alkmaar een gevangene gedood. Dat gebeurde door een lotgenoot, die daarvoor vijf jaar kreeg. Op het eerste gezicht lijkt het alsof bij dat oordeel het leven van een gevangene niet al te zwaar is geteld. Een beetje roofoverval, desnoods met een nep-wapen, levert vaak al meer op om van handel in harddrugs maar niet te spreken.

De dader van die doodslag zat zelf ook in de gevangenis. Waarvoor? Dat was voor een moord, en daarvoor had hij twaalf jaar gekregen. Die moord, zo zal duidelijk zijn, was niet in de gevangenis gepleegd maar in het vrije veld. Dat versterkt nog de idee van de drastisch gedevalueerde waarde van wie toch al in de nor zit. De man had overigens bij hoog en laag en tegen alle aangevoerde bewijs in volgehouden dat hij aan die moord onschuldig was. Omdat hij zelfs in de gevangenis tot doodslag bereid en in staat was - ik ken maar één dergelijk geval en dat betrof 'de' Berkelse arts - zullen velen nu menen, dat zijn ontkenning van de moord in het geheel geen geloof verdiende. Onbegrijpelijk is dat niet. Toch lag het heel anders. Want als een paal boven water kwam vast te staan in de herzienings-procedure - die iemand kan aanspannen op grond van nieuwe feiten als hij reeds onherroepelijk veroordeeld is - dat niet hij maar zijn halfbroer die moord had gepleegd. Van moord is hij daarom alsnog vrijgesproken, en ik denk dat de straf voor de doodslag op een medegevangene toch wel mede daarom zo laag is uitgevallen, omdat toen al dui-

delijk was geworden dat hij die moord níet had gepleegd en daarom al jaren onschuldig vastzat. Zo'n situatie is wel geschikt om grote spanningen en opstandigheid tegen iedereen en alles op te roepen.

Wie in recht en rechtspraak te snel met zijn vernietigend oordeel over anderen gereed staat, krijgt regelmatig het deksel van de onthutsende waarheid op zijn eigenwijze neus.

-- 3-2 --

LIJN NEGEN. NIJMEGEN. Wij wonen zo dat élke rit naar het centrum drie strippen kost. Ik hoef dat niet uit te leggen, want aan mevrouw Kroes als minister hebben wij het te danken dat de strippenkaart een nationaal verschijnsel is.

Al vele jaren reis ik per bus naar het station. Zo'n kilometer of zes, zeven. Al enige jaren heb ik een rode en dus goedkope strippenkaart: 15 strippen voor vijfenhalve gulden, als je maar niet in de bus afrekent.

Die bus komt na tien minuten wachten. Ingestapt. Goeie morgen gewenst. Strippenkaart voor de dag. 'Drie graag.' Minder kan trouwens niet. Deze chauffeur hanteert het stempel als een subtiel kunstobject. Maar als ik zijn werk controleer, zie ik dat hij maar twee strippen heeft afgestempeld.

Je zit in de rechtspraak of niet. Voor ik het goed beseft ben ik terug bij de chauffeur: u hebt er maar twee afgestempeld. Toppunt van schijnheiligheid, maar zo word je op den duur in dat vak.

Hij kijkt naar zijn stempel. Hij lijkt aangetast in zijn beroepseer. De fout is onweerlegbaar, maar dat zijn nu net de fouten die we vaak het moeilijkst kunnen toegeven. Wat beledigd wuift hij me terug naar mijn plaats. Het zal niks worden tussen ons. Te eerlijk is ook niet best. Gelukkig vind ik het verlossende woord: je kunt niet altijd raak mikken. Hij lacht. Het is een vriendelijk mens. Het ijs is gebroken. Op 12 augustus 1993.

Ik ga, naar gewoonte, zitten op de plaats voorin, die zich niet houdt aan de regel dat in de trein, tram en bus de reizigers voornamelijk elkaars ruggen kunnen bekijken. Mijn stoel staat dwars. Ik kan de hele bus overzien, inclusief de chauffeur. En in de bus gebeuren de dingen.

Na een paar haltes komt er een man van onbestemde leeftijd naar binnen. Hij toont zijn kaart achteloos en vraagt of een gratis overstap nog mogelijk is. Hij weet, volgens mij, dat de tijd daarvoor net verstreken is. Maar je kunt het altijd proberen. Onrechtmatige winst is het leukste. En ja hoor: vlug opschieten, zegt de chauffeur, alsof dat van die man afhangt. Ik begin te begrijpen dat dit een uitzonderlijk klantvriendelijke chauffeur is. Er gebeurt op die ene rit nog heel wat meer. Een halte verder. Een persoon ingestapt. De bus trekt weer op. Van voren komt er een wat donkere jongen van een jaar of twintig op de rijdende bus toeren. De meeste chauffeurs rijden dan door. Meisjes maken nog wel eens kans. Maar deze man stopt. Midden op de kruising van twee drukke wegen. Er kan niet eens een bedankje af.

We zijn nog niet bij het station. Want de bus gaat eerst midden door het stadscentrum. En daar komen we bij een halte waar een oude vrouw wacht. Met een stok. Ze gaat moeizaam en traag de drie treden op naar het binnenste van de bus. Ze verontschuldigt zich: het gaat zo vlug niet meer met mij. En hij: we nemen er alle tijd voor, hoor. Hij wacht niet alleen tot ze helemaal binnen is. Maar tot ze helemaal zit.

Vlak voor het eindpunt, het station, moet een scherpe bocht worden genomen. Hij neemt die bocht wat te ruim en een voorwiel komt op de stoep terecht. Dat geeft een flinke bons. Hij kraait als het ware van schrik: wat gebeurt

me nu? Ik heb troost voor hem: ik weet zeker dat u niet over een mens gereden bent. Er is zelfs geen ijs meer. We gaan uit elkaar als vrienden voor het leven. Wat moet die man gelukkig getrouwd zijn. Vroeger zou het verhaal hiermee uit zijn. Nu moet ik er aan toevoegen: of, wat moet die man een geweldige relatie met zijn vriendin hebben. Is het nu dan uit? Of moet ik nog toevoegen: of met zijn vriend. Het wordt allemaal almaar moeilijker. Kan het mij wat schelen hoe het precies zit?

-- 3-I --

Hij loopt naar deabri toe of hoe zo'n overdekt hokje waar je eindeloos op de bus mag wachten heet. Hij is oud.

In dat hokje is een zitgelegenheid aangebracht. Voor twee erg dikke of drie inschikkelijke personen. Hij loopt blijde op dat, voorlopige, doel af. Maar er zit daar reeds iemand, precies in het midden, de benen en de rest zo wijd uitgespreid, dat de beide buitenkanten volmaakt ongeschikt zijn als zitplaats voor een oud man. Die kijkt verlangend naar de niet-bestaande mogelijkheden. Hij vraagt niet of meneer even wat op wil schikken, geeft niet naar rechts of naar links. Meneer verroert geen vin, om zo te zeggen. Hij is zo ongeveer vijfentwintig jaar oud, hij is donker en hij is gekleed in een zeer modieus, heel licht pak. Is dat de reden waarom de oude man het er maar bij laat? En van de ene voet op de andere wiebelt tot eindelijk de bus komt die zo vol is dat hij weer moet staan?

Ik moet het weten, want die hij was ik of moet ik zeggen dat ik die hij was?

En zou alles eender zijn verlopen als de man die daar zat zo ongeveer vijfentwintig jaar oud was geweest, blank en gekleed in een donker pak?

De bus is bijna vol. Bij de halte die volgt staan twee vrouwen die op een of andere manier bij elkaar horen. Ze stappen in. Een ervan gaat naast mij zitten. De ander vindt nog een plaats schuin tegenover ons aan de overzijde van het tussenpad. Ze zijn volop in gesprek. Dat gaat gewoon door.

Ik heb de vrouwen van het begin van hun instapritueel gevolgd. Vooral die ene die naast mij is neergeploft. Ik heb daar een hekel aan. Ik vind dat je subtiel moet gaan zitten op een bank waarop reeds een ander zit. Waar ook ter wereld. Maar dat was nog niet het echte begin van mijn vooroordeel. Ik ga nu de ingewikkeldste zin neerschrijven uit mijn lange loopbaan: zij was een van die vrouwen van boven de zestig die, wegens haar op grond van heuglijke gebeurtenissen van lang geleden in glorie verkregen lichaamsbouw een beetje schommelde. Vandaar.

Ik was dan ook ten volle bereid het gesprek onbenullig te vinden. Want waar ik ook ben, als anderen binnen mijn gehoorsbereik praten over iets waar ik niets mee te maken heb, dan luister ik. Gesprekken waar ik zelf bij betrokken ben interesseren mij niet zo erg. De andere vrouw voerde voornamelijk het woord. Ziekte en dood. Daar ging het over. Het gaat haast nooit over iets anders als mensen boven de zestig met elkaar praten. De vrouw naast mij luisterde. Ze zei niet veel. Maar toen die andere nog weer een verse pas gestorven wederzijdse kennis binnen de eenzijdige discussie bracht, zei ze peinzend: Ja, als je koordje eenmaal wordt doorgeknipt, heb je het gehad. Verder zweeg ze en ik dacht: de stand is tegen de verhouding in 1-0 geworden.

Het gesprek ging evenals de bus verder en verder. Ze nam

langzamerhand het initiatief een beetje over. Ze praatte zonder nadruk of stemverheffing, maar zelfs als je van nature niet nieuwsgierig was, zou je naar haar luisteren. Ja, vanuit dat ziekenhuis had de vereniging een noodkreet bereikt. Er lagen daar honderden zwaar zieken en gewonden te verkommeren. Ze hadden niet eens lakens op hun bed. En dat had allerlei funeste gevolgen in verband met hygiëne. Ik begreep niet goed over welk ziekenhuis het ging. Maar het moest ergens midden in Afrika zijn. Er waren terstond duizend lakens nodig. En toen had ze met prachtige medewerking van de PTT binnen een paar dagen duizend lakens naar dat ziekenhuis kunnen sturen. De andere vrouw wist er ook iets van. En ik dacht dat de kas van de vereniging leeg was, zei ze. Die vrouw naast mij, ze zweeg even. En zei daarna: dat komt wel goed. Het was een kopbal die doel trof, en dat telt in zaalvoetbal dubbel.

Heinrich Heine en hangen in Holland

HEINE HEEFT NIET gezegd of geschreven, dat hij als de wereld zou vergaan terstond af zou reizen naar Nederland, omdat daar alles vijftig jaar later gebeurt. Dat is een mystificatie en daar zal Martin van Amerongen wel meer van weten.

Heine hield van Holland, zoals ik zal aantonen en hij heeft er veel over geschreven. Een van zijn mooiste verhandelingen in proza (hij kon ook vrij vervelende politiekerige verslagen afleveren) heet *Zur Geschichte der Religion und Philosophie in Deutschland*. Het is bedoeld voor Franse lezers. Heine woonde toen, in 1834, al in Parijs. Of het allemaal waar is of zelfs maar waar-schijnlijk, wat hij daar aan verlichte, heldere theorieën ten beste geeft, zal mij een zorg zijn. Ik heb nooit iemand zo eenvoudig en geestig over zulke zware zaken zien schrijven als hij. Het *Zweites Buch*, van Luther tot Kant, vangt aan met een beschouwing over Descartes. Een Fransman was dat, verklikt Heine ons, maar een die zich in Frankrijk nooit thuis voelde. En daarom ging hij naar Holland. 'Dem stillen, schweigenden Lande der Treckschuiten und Hollander und dort schrieb er seine philosophische Werke.' Alleen in Holland kon hij, nog steeds volgens Heine, zijn geest bevrijden van het traditionele formalisme 'und eine ganze Philosophie aus reinen Gedanken emporbauen'.

Nou dan! Hör zu, Hermans en al die anderen die het in Frankrijk zoeken of zochten. Maar ik moet mij beperken

om aan mijn eigenlijke thema toe te komen. Weldra voert hij Benedikt Spinoza ten tonele, die tot genie werd door zich aan het genie van Descartes 'zu reiben'. Heine noemt Spinoza doodleuk een Hollander en dat hebben *wij* nooit aangedurfd. Portugal was zeker vroeger nogal oorlogszuchtig. Bovendien dacht ik dat Spinoza Baruch heette van zijn voornaam maar dat lijkt even omstreden te zijn als het geboortejaar van Heine. Hij raadt zijn Franse lezers vervolgens aan zich, als ze toch naar Amsterdam gaan, de Spaanse synagoge te laten aanwijzen. Daarin werd over Spinoza als verachter van de wet van Mozes de banvloek uitgesproken. Dat was eigenlijk weer niet zo aardig van ons. Spinoza heeft het er moeilijk mee gehad. Zijn hele leven was trouwens moeilijk. Dat wisten we al, maar wie Heine erop naleest weet het zeker. Theologie was voor Spinoza niet alleen leer en wetenschap, maar ook werkelijkheid. Zo ook de politiek. Want de vader van Spinoza's geliefde werd wegens een politiek vergrijp in Nederland opgehangen. En wat Heine dan laat volgen is een soort uitzinnige lofrede op Nederland. Uitzinnig, want je moet het toegeven, Heine krijgt na allerlei diepzinnige gedachten opgeschreven te hebben plotseling de kolder in de kop. Dat gebeurt hem gelukkig vaak en gelukkig ook op de meest ongelukkige momenten. Daardoor staat hij ergens aan het begin van de altijd en uiterst leesbaren, die zeldzaam zijn: Boswell, via Johnson, (nee niet omgekeerd, hoewel...) Orwell, Vidal en nog enkelen. Maar het is voor wie goed van begrip is ook een pure lofzang op de trage lage landen, die Marsman later zou bezingen. Ik citeer nu onvertaald:

*Und nirgends in der Welt wird man schlechter
gehenkt wie in den Niederlanden. Ihr habt keinen
Begriff davon, wie unendlich viele Vorbereitungen
und Zeremonien dabei stattfinden. Der Delinquent
stirbt zugleich von Langeweile und der Zuschauer
hat dabei hinlängliche Musze zum Nachdenken.*

Het is mij nu ook duidelijk waarom 'onze' Arthur Seyss-
Inquart in Neurenberg opgehangen werd.

Over gelijkheid en zo

-I-

DE DIEFSTALLEN, VERNIELINGEN en inbraken waardoor de buurt zo lang werd geteisterd, zijn opgelost. Ze blijken gepleegd te zijn door een groepje jongelui van tussen 18 en 23 jaar.

De zaken komen voor de rechtbank en de jongens hebben elk een eigen advocaat. De feiten staan zo vast als een huis en daarom gaat het in de pleidooien alleen over de straf. Het requisitoir van de officier van Justitie is afgelopen. Er zijn vertrouwde uitdrukkingen in gevallen als: gelijke monniken, gelijke kappen, en: het moet nu maar eens voorgoed uit zijn enzovoort. De verdachten zitten op hun bankje te beven als riet in de wind, op één na. Die heeft dat al eens meer aan de hand gehad. De soep die niet zo heet wordt gegeten als opgediend en zo meer. Verschillende advocaten pleiten voor differentiatie in de straffen, want hun eigen cliënt is toevallig hoogstens een meeloper, iemand die tot het slechte is overgehaald door de leider(s). We weten zo'n beetje uit de sociologie dat ook zulke erg informele groepen een of meer informele leiders hebben. Het is daarom niet dwaas wat die advocaten betogen. Toch krijgen ze erg dikwijls hun zin niet. Dat komt niet omdat ze ongelijk hebben, maar omdat hun gelijk zo moeilijk te bewijzen valt. De opsporingsambtenaren besteden in hun processen-verbaal meestal verbazend weinig aandacht aan de onderlinge hiërarchie van waarden bij de verdachten. Aan de reclasseringsrapporten heb je in dit opzicht ook weinig of niets. Want iedere rap-

porteur vindt wel redenen om het feitelijk aandeel van zijn pupil zo laag mogelijk aan te slaan, maar dat houdt in dat in geen van de rapporten te lezen staat, dat juist deze onderzochte verdachte de belhamel en aanvoerder is geweest. De vaak gehoorde opvatting dat gelijkheid van strafmaat afstuit op de werkelijkheid volgens welke iedere verdachte iets eigens heeft en daarmee iets anders dan de anderen, vindt in de praktijk van het strafrecht maar schamel toepassing. En toch begint onze grondwet sinds 1983 met de uitspraak dat allen die zich in Nederland bevinden in gelijke gevallen gelijk behandeld worden.

Dat houdt in dat zij in ongelijke gevallen ongelijk dienen te worden behandeld overeenkomstig de mate van hun ongelijkheid. Het klinkt mooi maar het stelt weinig voor.

Want laten we voor het gemak aannemen dat het aandeel van ieder in de groep van verdachte personen precies kon worden vastgesteld: wie de aanvoerder is, wie voor sergeant-majoor heeft gespeeld en wie niet meer dan de dienstwillige soldaten zijn geweest die op commando meeliepen. Laten we ook aannemen dat op grond van *die* wetenschap voor ieder een eigen, hem toekomende straf valt te bepalen. Dan zit er in dat malse gras toch nog een botervette adder. Die leider, die aanvoerder, die de zwaarste straf moet krijgen, heeft mogelijk door zijn geestelijke constructie, zijn geërfde en gekweekte mentale instelling toch het minste schuld. We zullen er ooit nog wel achter komen, denk ik. Hij kon bijna niet anders handelen dan hij deed omdat hij een hormoon te veel of te weinig heeft.

Hoe harteloos en onzorgvuldig het ook klinkt: echt vat op gelijkheid en ongelijkheid van verdachten krijgen de rechters nooit. Daarom is het zaak bescheiden te blijven. Die uit zich dan in een zekere mate van onverschilligheid

tegenover niet te doorgronden oorzaken, tegenover schuld als mengsel van uitwendig gedrag en innerlijke inborst. Dat is onvermijdelijk.

-2-

Wanneer bij de Hoge Raad een beroep wordt gedaan op schending van het gelijkheidsbeginsel doordat deze cliënt van deze advocaat precies even streng is gestraft als een bentgenoot die, ik geef maar een voorbeeld, aan tien inbraaken erg actief heeft meegedaan, terwijl die sullige cliënt van mij maar bij drie zaken zo'n beetje betrokken is geweest, zal die op zich reële klacht geheid niets uithalen. Immers in de feitelijke instanties is niet vastgesteld dat er ongelijkheid van schuld heeft bestaan, en in cassatie kan zo'n feitelijk onderzoek niet meer worden ondernomen. Bovendien, en nou wordt het wat technisch en dus nogal gek: de Hoge Raad die van dossier A en het daaruit voortkomende vonnis of arrest B kennis neemt, kan niet zien hoe het met dossier C en het daaruit voortkomende vonnis of arrest D is gesteld. Anders gezegd: de Hoge Raad is blind voor wat zich heeft afgespeeld buiten de contouren van deze zaak.

-3-

Het beginsel van gelijkheid van de mensen - no races, just people, kan de verkeersdeelnemer in Nijmegen honderden keren lezen - heeft betrekking op gelijkheid van behandeling voor het recht, maar ook bij de distributie van levensbehoeften als huisvesting. Daarnaast heeft het te maken met gelijkheid van kansen. En dat is een hachelijke aangelegenheid. Want in dat opzicht weten we dat onze samen-

levingen te kort schieten. Als het gaat over het dichterbij elkaar brengen van lonen en salarissen wordt onvermijdelijk vol afkeuring gesproken over nivellering. Nivellering is omlaag halen van het hoge, en niet omhoog brengen van het lage. Denivellering is dan ook het ongedaan maken van het omlaag halen en daarom goed. Daardoor is er een al bijna niet meer in te halen achterstand opgelopen door hen die wel wat willen met dit gelijkheidsidee. 'Equality of opportunity is every body's girl,' aldus de Amerikaanse rechtsfilosoof Charles Frankel. Ik begin er niet aan dat te vertalen. Want dat zou dan zoiets moeten worden als: gelijkheid van kansen is een voor alle mannen beschikbare hoer.

-4-

Echte gelijkheid tussen mensen bestaat niet en hoeft ook niet te bestaan. Toch kan men wel staande houden dat mensen nogal veel wezenlijks met elkaar gemeen hebben: allemaal leven ze, slapen ze, eten en drinken ze, en nu word ik wat vager: werken ze en beminnen ze zonder echt grandioze verschillen. En ook hun lichamelijke eigenschappen en bouwmaterialen zijn - zeker nadat de tweedeling mannen en vrouwen is aangebracht - opvallend gelijk. Bijna alle mensen hebben een tong en twee oren en ze hoesten, hikken, lachen, schreien en geeuwen, om maar wat nette dingen te noemen, niet echt op uiteenlopende wijze. Dat wij al zo'n groot verschil toekennen (kenden?) aan de zwarte en de blanke huid, is een duidelijk bewijs van het feit dat we maar bar weinig echte verschillen hebben aangetroffen.

En toch. Ik zou nu het licht moeten laten vallen op de

andere kant van de medaille. Ik zou moeten beweren en aantonen dat de verschillen tussen mensen toch ook groot zijn. Maar dat beweren heb ik al gedaan en aantonen hoeft niet. Dat kan iedereen zelf doen.

Montaigne, die zich voor zijn bewijsvoering altijd op anderen beroept - Pascal verweet hem dat hij te veel verhaaltjes vertelde en teveel over zichzelf praatte - komt met Plutarchus aanzetten die 'en quelque lieu' (ergens dus), zegt dat hij van dier tot dier niet zulke grote verschillen heeft aangetroffen als van mens tot mens. Olifant en kolibri lijken, volgens Plutarchus en volgens Montaigne die diens oordeel blijkt te delen, meer op elkaar dan, zeg maar, Petrus en Paulus.

-5-

Sommige mensen worden in hun discipline, in de politiek, in zaken van kunst gezaghebbend genoemd. En sommige tennissers zijn bepaald superieur aan anderen. Zo kan ik doorgaan. Dat levert allemaal ongelijkheden tussen mensen op en, naar ik vrees, indirect ook ongelijkheid van kansen en mogelijkheden.

In *The wealth of Nations* van 1776 geeft Adam Smith de redenen op waarom de ene mens aan de andere ondergeschikt is, waarom de een superieur is aan de ander. Het zijn er vier in getal. Ik geef ze hierna weer en bedwing de neiging om uitvoerig commentaar te geven.

(1) Superioriteit door aan de persoon gebonden eigenschappen van geest en lichaam, maar: lichamelijke hoedanigheden als kracht, schoonheid en aanleg voor sport, hebben praktisch geen betekenis als ze niet gepaard gaan met kwaliteiten van de geest.

(II) Superioriteit door ouderdom, tenzij de persoon zo oud is dat hij aan het dementeren is geslagen. Een oude man... wordt overal meer gerespecteerd dan een jonge man die aan hem, wat betreft rang, fortuin en bekwaamheid gelijk is.

(III) Superioriteit door rijkdom. Hoe onbeschaafder het tijdvak, hoe meer overwicht men hieraan kan ontleen, maar toch is de superioriteit die rijkdom oplevert óveral veel groter dan die welke berust op leeftijd of op bijzondere eigenschappen en dat is dan ook 'the constant complaint' in alle samenlevingen waarin grote verschillen in rijkdom bestaan.

(IV) Superioriteit door geboorte uit een oude, roemrijke familie.

Ik denk dat dat rijtje ook nu nog - als we (II) wegdenken en (IV) beperkt toepassen - aardig opgaat.

Kennismaking

IK BEN ER niet achter gekomen. Of Koningsbergen tegenwoordig nog echt een Russische stad is, en als zodanig omgedoopt tot Kaliningrad. Waarschijnlijk interesseert dat me toch te weinig om het echt uit te zoeken. Maar wat ik echt erg vind, is dat ik ook niet te weten ben gekomen hoe de dagelijkse wandeling van Kant, waarop de mensen hun klokken gelijk konden zetten, verliep: over welke straten en hoe lang ze precies duurde. Niet dat ik het de moeite waard zou vinden die wandeling in natura over te doen. Ik vind het veel spannender op papier en dat is, zo begrijp ik langzamerhand, een ernstige afwijking. Maar ik houd vol: de tien wandelingen in wilde landschappen, die Jean Jacques Rousseau aan het eind van zijn leven maakte of in ieder geval beschreef in zijn *Les reveries du promeneur solitaire*, kan ik mij veel beter voorstellen door zijn boek te lezen dan door ze na te doen en dan zeker ook door zo'n grote, wilde hond overvallen worden. Een beetje zeuren doet Rousseau als naar gewoonte wel in zijn relaas over die wandelingen, maar van grote mensen moet je dat op de koop toe nemen. Toch ben ik blij dat mijn eerste kennismaking met Rousseau niet via die 'reveries' heeft plaatsgevonden. Ik kan het niet nalaten, hoewel het in dit verhaal niet thuishoort een stukje aan te halen dat staat aan het einde van de negende wandeling:

Ze zeggen dat de mensen in Holland zich ervoor laten betalen, om je te vertellen hoe laat het is of om

je de weg te wijzen. Het moet wel een echt verachtelijk volk zijn dat op deze manier handel drijft in de meest elementaire plichten van menselijkheid.

De eerste indruk is voor een echte lezer wel niet volstrekt bepalend, maar toch wel erg hinderlijk als ze slecht uitvalt. Bas Heyne had het onlangs over een boek van Nabokov, waaruit die beroemde schrijver als een pedante schoolmeester te voorschijn kwam. Zijn verzuchting: nee, dat kan de schrijver van Lolita niet zijn, kan ik mee beleven. Maar ik denk dat hij Lolita eerder had gelezen dan dat boek en dan kan de desillusie niet zo veel kwaad meer aanrichten. Ik had een soortgelijke ervaring met Nabokov, maar de twee dunne boekjes van hem die mij zo ergerden las ik vóór ik Lolita ter hand nam, en dat ik dat pas heel laat deed kwam door die boekjes.

Het is overigens een bijzonder soort opwinding die gepaard gaat met het nauwkeurig volgen van een bewonderd schrijver, die zijn hoofdpersoon laat reizen of gewoon diens weg van huis naar kantoor optekent. Zo weet ik nu precies waar Smiley woont, maar dat heeft lang geduurd, want het is een klein doodlopend straatje midden in Londen. Ik zie hem van buiten af naar de ramen van zijn eigen huis kijken, waar hij niet zal binnentreden. Of die andere keer als hij, argeloos, vroeger van een reis terug komt dan aangekondigd, wel zijn eigen huis binnentreedt en daar Haydon aantreft, de later zo vervloekte Russische mol die decennia lang de Engelse geheime diensten voor gek zette, op de grond liggend, geloof ik, in het gezelschap van Smileys nu niet bepaald monogame vrouw Ann. Die Ann is voor mij in de boeken van John le Carré, zonder dat ze eigenlijk iets met spionage te doen heeft, de meest

raadselachtige figuur en een die mij is blijven obsederen. Ze is bijzonder ontrouw en toch bijzonder sympathiek. Ik bedoel niet voor mij als lezer, dat zou wel te moralistisch zijn, maar juist voor haar man, Smiley, die ook als ze ten langen leste uit elkaar gaan, niet van haar los kan komen.

Ik had het over de eerste kennismaking met een schrijver. En bedoelde: met diens werk. Want als het kan moet je als bewonderend of waardierend lezer de persoon van de schrijver zoveel mogelijk vermijden. Die ligt bijna altijd een eind beneden zijn werk. Hij zeurt of hij is op jacht naar roem, vrouwen en drank. Natuurlijk ligt die teleurstelling ook wel aan de kennismaker zelf: de schrijver heeft al gauw door dat hij voor zo iemand niet het onderste uit zijn persoonlijke kast hoeft te halen. Ik maakte, heel, heel lang geleden, kennis met twee grootheden tegelijk, Lodewijk van Deyssel, die tachtig werd en Adriaan Roland Holst. Maar dat was geen kennismaking. Het waren twee monumenten die zich in het openbaar lieten bezichtigen. Het gesis en gefluister van het toeziende publiek streek over hen heen als de genade Gods over een heilige martelaar. Zij zwommen in hun erkenning rond als palingen in een vijver. Om Van Deyssel gaf ik al niets en met die Roland Holst is het ook niet meer goed gekomen. Zijn tante trok mij meer. Wat moet dat tegenwoordig zijn met al die handtekeningensessies, voorleesweken en poetrygala's. Ik ga binnenkort toch eens kijken. Correctie: luisteren.

Vijf of vier?

DIE AANHALING UIT de negende wandeling van Rousseau toont aan dat Nederland al in de achttiende eeuw in het buitenland de reputatie had die wij, kennelijk uit afweer, aan Schotland toedichten. Of zou het toch eerder de te ver doorgevoerde koopmansgeest zijn die Rousseau wilde hekelen? Want gierigheid slaat niet op de lust om geld te verdienen, maar op de begeerte om geen geld uit te geven. Veel echte kooplieden zijn bijzonder vrijgevig. En veel gierige mensen zijn arm. Gierigheid kan zich ook in publieke zaken openbaren. De overheid als gierige vrek heeft echter veel mogelijkheden om die ondeugd te bemantelen. Wanneer het frontnieuws in alle dagbladen wordt dat Nederland van de duizenden en duizenden gewonden in het vroegere Joegoslavië er vijf zal opnemen, heeft dat niet ten doel de publieke gierigheid aan de kaak te stellen, maar te tonen hoe menslievend wij in het koninkrijk der Nederlanden wel niet zijn. En als met het vervoer naar Nederland van die vijf gewonden wordt begonnen, weet de officiële nieuwsuitzending op de publieke omroepen ons daar tien volle minuten mee bezig te houden, tot het je strot uitkomt en je zeker weet dat daar iets achter moet zitten, want gewone, particuliere mensen, vaak minachtend voor burgers versleten, zouden dat niet durven. Zouden zeker weten dat ze daarmee de hoon van de wereld over zich zouden afroepen: Nederland, vijf gewonden opnemen? Dat is toch altijd nog vier meer dan we gedacht hadden. En straks misschien nog wel meer. Weer vijf? Of

zouden het er vier zijn. Elementaire beginselen van menselijkheid. Zou het niet beter zijn, als je zo weinig doet, daar je politieke mond maar over te houden? En ik heb begrepen dat de staatssecretaris van Justitie zich nu al afvraagt hoe we die mensen straks als ze beter zijn de deur uitkrijgen. Want wie weet zijn het van die plakkers.

Politie

TREINTAXI'S WAREN ER TOEN NOG NIET.

Op dinsdag wordt de zitting voor strafzaken van de Hoge Raad gehouden. In Den Haag. Ik woon in Nijmegen. De zitting begint om twaalf uur. Het einde is meestal tussen half een en een. Soms vroeger, vroeger soms later. Want toen werd er nog wel eens gepleit. Nu wordt wat de advocaat betoogd zou hebben als hij gepleit zou hebben tevoren op papier gezet en dat papier wordt aan de leden van de strafkamer ter hand gesteld. Heel soms wil iemand toch pleiten. Zo iemand verstoort de gewone orde der dagelijkse dingen en zij of hij wordt op hoffelijke wijze ontmoedigd. Als er niet zo nu en dan groepjes van de HEAO of van een juridische faculteit, bij voorkeur uit Groningen of Maastricht, binnenstreamden, vol begeerte om kennis te nemen van het doen en laten van ons hoogste rechtscollege, zou de zaal voor het publiek steeds zowat leeg zijn. Die groepjes ontdekken overigens al heel snel dat de Hoge Raad op die zitting meer laat dan doet. En ja, er zitten verspreid over de grote zaal meestal ook nog wel drie of vier vrouwen of mannen. Ze hebben er wel wat mee te maken, maar kunnen er niets aan doen. Ze komen voor hun eigen zaak. Maar ze hebben de kleine lettertjes van hun oproeping niet aandachtig gelezen. Daarin staat dat zij de zitting wel mogen bijwonen, maar dat zij niet het woord mogen voeren. Dat vinden die mensen als het hun wordt voorgehouden gek. Ik ook.

Zo'n dinsdag dus. 's Middags naar Amsterdam, waar in de Lutherse kerk een promotie plaatsvindt of een nieuw benoemde hoogleraar zijn intree-rede houdt. Dat wil ik kwijt wezen. Vooral ook omdat de receptie nogal lang duurde. En daarna werd er nog uitvoerig gegeten, heftig gedebatteerd over iets wat ik ook al vergeten ben en, zo hoort het toch, een goed wijntje geschonken. Ik kan niet tegen wijn, maar soms is het onbeleefd om dat te laten merken en dan sla ik om naar het andere uiterste. Je kunt wijn van je af drinken. Maar dat duurt even. Daarover niet gezeurd. Op ieder feest zijn er gediensstige mensen. Een hunner bracht mij naar het Centraal Station. Ik durf te wedden dat ik het zelf ook gevonden zou hebben, maar ik wou haar niet voor het hoofd stoten. Wel kwam ik tot de bevinding dat haar hulp mij ook, maar nauwelijks op tijd, de mogelijkheid van toegang tot de laatste trein naar Nijmegen had verzekerd. Toen ik binnen was, reed het gevaarte onmiddellijk weg. Gezelligheid kent geen tijd.

Ik woon zo'n kleine tien kilometer van het Centraal Station van Nijmegen. De laatste trein geeft aansluiting op de laatste bus. Tot zover is alles in orde. Maar ik heb iets vergeten te vertellen. Die zittingen van de strafkamer van de Hoge Raad kunnen dan wel kort duren, ze leveren wel een boel werk op. Dat werk ligt verankerd in dossiers. Die zijn soms ontzettend zwaarlijvig, want als ze bij de Hoge Raad aankomen liggen alle stukken van rechtbank en gerechtshof er al bij. Meestal hebben advocaten-generaal, afdeling strafzaken, dan ook een slechte rug als ze met pensioen gaan. Kort gezegd: ik had een koffer bij me die ik bijna niet kon tillen. Ik kreeg nog even de gemene gedachte om mijn vrouw te bellen of ze me op kon halen, maar toen ik naar de telefooncel liep zag ik tweehonderd meter verder

de bus, lijn 9, aankomen.

Na jarenlange studies had de gemeente Nijmegen kort tevoren drastisch het mes gezet in de route van de buslijnen. Dat moest nu veel beter worden. Ik was er kort geleden achter gekomen dat lijn 9 langs de Weezenhof komt, en daar woon ik. Ik ingestapt en met iets van blijde voldoening neergezegen in een zetel. Ik liet mij naar huis rijden, maar ik zat in een verkeerde bus lijn 9. Ik kan niet uitleggen hoe dat komt zonder vervelend te worden. Dus u moet mij geloven dat ik, aan het eindpunt van die bus gekomen, nog minstens even ver van huis was als toen ik instapte. En die bus ging niet meer terug. In de nachtdonkere stilte van Nijmegens illustere buitenwijken stond ik met mijn loodzware koffer moederziel alleen, statione termini. Nergens een telefoon, nergens een mens, nergens licht. Op goed geluk begon ik te lopen, maar aanvankelijk in volkomen verkeerde richting. Na enige tijd kwam ik wel een telefooncel tegen, maar daarin kon je alleen bellen door een kaart in een gleuf te steken en zo'n kaart had ik niet. Om een verschrikkelijk lange tocht kort te beschrijven: op een gegeven moment - het was toen al dicht bij twee uur - kwam ik bek-af in de buurt van de Weezenhof en herkende ik de situatie. Het beloofde land in zicht. Wat ik ook nog niet gezegd heb is dat ik wat vreemd loop. Ik heb zo ongeveer zeshonderd keer in mijn leven meegemaakt dat iemand die met mij op wandelde bezorgd vroeg wat ik aan mijn (rechter)been had. Ik heb daar zo'n tiental antwoorden op, maar daar gaat het nu niet om. Daar loopt iemand in het holst van de nacht op een rare manier met een loodzware koffer, die hij nu en dan op de grond zet om rust te nemen, door een welvarende buitenwijk van Nijmegen. Wat zou u denken als u dat zag? Ik heb vroeger altijd ge-

meend dat de zinspreuk van de politie: wij waken opdat u rustig kunt slapen, grootspraak was. Maar na die nacht niet meer. Je voelt het als je gevolgd wordt, zeker in zo'n situatie. Nog een kleine kilometer van huis, kwam de politieauto met de dienstdoende surveillant, die mij al een tijd gevolgd moeten hebben, in mijn voelspoor (geen verschrijving). En ik begreep wat zij dachten. Ha, daar hebben we d'r een. Het zal hen wat verontrust hebben dat ze, toen ze me aanspraken, merkten dat ze met een zestiger van doen hadden. Die zijn niet erg actief meer in het inbrekersgilde. Maar toen ze me vroegen waar ik vandaan kwam (ik had toen al van mijn recht gebruik kunnen maken om niets te zeggen, maar dat leek mij beslist onverstandig), antwoordde ik dat ik van Den Haag kwam, strafkamer Hoge Raad. Je kon zien dat dat de verdenking weer deed oplaaien. Het was bovendien een kleine leugen. Ze zullen zich afgevraagd hebben of mijn gedrag een redelijk vermoeden van schuld aan een strafbaar feit opleverde. Dan konden zij mij aan- en staande houden en mij vragen de koffer te openen. Voor de slechte verstaander: aan- en staande houden is iets heel anders dan als politie iemand aanspreken. Ik zag ze elkaar bedenkelijk aankijken. Ze vroegen zelfs niet of ik op basis van vrijwilligheid mijn koffer wilde openen. Ze wilden alleen weten of ik nog ver moest. Ik stelde hen gerust. Het waren jongens van zo'n twee- of drieëntwintig jaar. Als je ouder bent hoef je, heb ik gehoord, 's nachts niet meer in barre buitenwijken te surveilleren. Ik denk dat ze me in de gaten hebben gehouden tot ik thuisgekomen was. Op stap met al die dossiers heb ik toch even de gedachte gehad dat ik een inbreker was die betrapt werd. Het leek er zoveel op en het kon toch waar zijn.

Rare dingen (I)

Van de hoed, niet van de rand

IN HET WEGVERKEER bestaan er geschreven regels. In overvloedige mate. Daar wordt over geschreven. In meer dan overvloedige mate. Toch denk ik dat ongeschreven regels juist in het verkeer vaak belangrijker zijn. Een daarvan is deze: als achter het stuur van een kleine personenauto een man zit met een echte hoed op zijn hoofd, moet je heel bijzonder oppassen. Want zo'n man is boven de zeventig en hij rijdt slecht, onzeker en altijd te langzaam. Meestal zoekt hij naar een straat die er niet is en stopt daarom 'onverhoeds' midden op de weg. Daar krijgt hij ruzie met zijn vrouw die het beter weet. Dat duurt een poos. Blijf er niet beleefd achter staan, want hij kan straks evengoed achteruit als vooruit gaan optrekken. Het vervelende is dat hij niet beter gaat rijden als hij die hoed afzet. Want hij of zijn vrouw is alleen bang dat hij kou vat.

De hoed. Hoeveel hebt u er? Ik richt mij thans, bij uitzondering, alleen tot de mannen. En hoe vaak hebt u er een op? Ik nooit. Of ja toch, maar dan verplicht. Hoe heet dat deksel van hoogleraren bij promoties en redes? Gelukkig mag je het bijna heel de tijd 'af hebben'. Het staat gek maar dat is niet echt opvallend, want, ik zag het eergisteren weer in Leiden, er is niets wat het in koddige gekheid haalt bij een cortège. Sommige deelnemers schamen zich zo voor die vertoning, dat ze proberen gewoon te doen. Dat heeft een kwadratair effect. Je ligt dubbel. En ja, in mijn diensttijd had ik ook een hoofddeksel. Dat diende

eigenlijk alleen als materiaal om je meerdere te groeten of aan de vlag de groet te brengen. En daarom had ik die baret hard nodig, want groeten was toen verplicht en ik had in die jaren geen minderen en wel ontzettend veel meerderen. Maar die dachten meestal dat ik de gek met hen stak, want het militaire groeten heb ik nooit onder de knie gekregen om een verkeerde beeldspraak te gebruiken. Het is een van de redenen waarom ik in die tijd zo herhaaldelijk van mijn vrijheid werd beroofd.

Helaas: de hoed is ook al lang niet meer wat hij ooit geweest is. Aan de hand van heel oude films en van foto's uit het grijze verleden valt het vast te stellen: iedere man had op straat iets op zijn hoofd. Ik denk nu aan onze weerszin voor de sluiers van vrouwen uit de wereld van de Islam en aan uitdrukkingen als: er met de pet naar gooien en Jan met de pet. Jan zonder hoed én zonder pet bestond immers niet. Ik had het over ongeschreven regels en gaf daarvan een voorbeeld. Een andere strenge regel was: gij zult als man buitenhuis een hoed of pet - al naar gelang uw stand en fortuin - dragen. Blootshoofds was toen zo iets als wat topless tot zo'n tien jaar geleden was.

Aan het eind van zijn korte leven schreef Orwell prachtige beschouwingen. Een daarvan, uit 1948, en bij zijn leven nooit gepubliceerd, ging over de nu vergeten schrijver George (Robert) Gissing, gestorven in 1903. Ik heb (nog) niets van hem gelezen en ga helemaal op Orwell af.

Een van Gissing's romans, *A life's morning* (1888), gaat over een man 'who meets with ruin and death' omdat hij zijn hoed kwijtraakt doordat die in een tochtige trein van zijn hoofd afwaait en door het open raam in de groene velden verdwijnt. Hij heeft geen geld om een nieuwe te kopen en zonder hoed op straat lopen kan niet. Daarom

besluit hij enig geld uit de kas van zijn werkgever aan te spreken voor de aanschaf van een nieuwe hoed. Dat is het begin van een 'series of disasters' die tot zijn algehele ondergang leidt.

Ongelofelijk, zeg je nu, en dat vond Orwell in 1948 ook al. Maar hij zou Orwell niet zijn geweest als hij geen kans zag ons toch een beetje begrip voor de situatie bij te brengen. Hij vergelijkt haar met die van ons (uit 1948) en verzoekt de lezer zich voor te stellen dat hij om een of andere reden zijn broek is kwijtgeraakt en toch de straat op moet en hij concludeert:

You would probably embezzle money rather than walk about in your underpants.

Hij had gelijk maar in 1992 heeft hij het toch niet meer. Want wij zouden onmiddellijk opbellen naar een financieringskantoor, dat - zelfs zonder enig onderzoek - volop genoeg geld aan ons zou lenen en het tegen vergoeding per omgaande bij ons zou komen brengen. Wel tegen veertig percent rente of zo. Maar dát is nog geen taboe. Ik eindig met nog een citaat uit dat essay van Orwell:

This is an interesting example of the changes in outlook that can suddenly make an all-powerfull taboo seem ridiculous.

Van dat fenomeen zit ook onze tijd vol. Maar, vergis u niet, ook het tegenovergestelde komt veel voor. Zou onze afkeer van gesluisde vrouwen daar ook niet bij horen?

Rare dingen (2)

De eigen onwerkelijkheid van het recht

EEN KENNIS DIE al lang een goede boterham verdient in dat perfide Albion, vierde onlangs met zijn vrouw vakantie in zijn vaderland en zij bezochten daar de mooie plekjes. Wandelen was hun lust en hun leven en vele anderen wandelden evenals zij door berg en dal, door bos en hei en wat zich aan schoon der natuur voordoet voor wie daar ontvankelijk toe zijn. Maar toch hadden zij, bij het afscheid, iets vreemds te vertellen. Hij voerde, bij uitzondering, het woord, maar dat was aan het eind van het verhaal niet zó onbegrijpelijk meer. Ze waren beland in weer zo'n verrukkelijk wandelgebied. Het leek wel of Nederland helemaal niet overbevolkt was. Maar ergens midden in dat gebied stond een duidelijk bord met een duidelijk opschrift: VERBODEN DEZE SLOOT TE BETREDEN.

Zij zagen de natuurgenieters die voor hen uitliepen stilstaan, een min of meer bescheiden aanloopje nemen om vervolgens een verdienstelijke sprong te maken. Naar de overzijde zeker, zei ik wat verveeld, maar hij hoorde mij amper. Er liep, zo ging hij door, een echte in uniform gestoken politieagent kwasi-onopvallend in de buurt rond. Het gekke was echter, dat er geen sloot viel te bekennen, tenminste, wij zagen er geen. Mijn vriend en zijn vrouw, twee rationele denkers, sprongen dan ook niet. Maar toen kwam die agent op hen af. Mijnheer, mevrouw, zo zei hij beleefd, maar vastberaden, u hebt niet gesprongen en deswege de sloot betreden. Nu hebben alle vrouwen een verschrikkelijke hekel aan het betalen van boetes en deze

vrouw had dat in het bijzonder. Zij gaf als verontschuldiging te kennen dat zij schoenen met hoge hakken aan had (wat niet waar was) en dat zij daarom niet had kunnen springen. Haar rationaliteit hield immers ergens op en dat was waar wet en wetsdienaar in samenspraak vaststellen dat er een sloot is. De politiebeambte nam daarmee graag genoegen: overmacht breekt wet, zei hij gemoedelijk. Maar mijn vriend is een stijfkop, altijd geweest. Bovendien hebben mannen bijna nooit schoenen met hoge hakken. Hij heeft iets één-dimensionaals over zich als hij zich bedreigd voelt: hij loopt op het gevaar af, in plaats van het te ontwijken. Hij zei daarom botweg dat er geen sloot was om over te springen. Deze uiterst subjectieve opvatting kon hem natuurlijk niet redden. Er stonden heel wat mensen blij af te wachten wat er met die overtreders zou gebeuren. Hij was de enige die er zich over verwonderde dat hij een proces-verbaal aan zijn broek kreeg. Hij vroeg mij of ik als jurist mijn mening wilde geven over deze zotte situatie. Ik heb hem als volgt geantwoord:

‘Een sloot is er omdat de wet het zegt, niet omdat en als het individu haar waarneemt. Dat zou immers tot grove rechtsonzekerheid leiden, ja tot pure willekeur, want wanneer is een diepte niet en wanneer wel diep genoeg om een sloot te zijn. En je weet zelf dat de aarde niet vlak is. Over greppels moet je in het geheel niet spreken, want dan raak je in verwarring. Het recht wil helderheid. Duidelijk is dat waarneembaarheid met het blote oog geen goed criterium is. Want waar begint en waar eindigt waarneembaarheid en over wiens blote ogen gaat het. Sommige mensen zien geen barst. Zij zijn ziende blind.’

Is dit een verzonnen verhaal? 'Why sometimes I've believed
as many as six impossible things before breakfast' (Lewis
Carroll, *Through the looking glass*).

Hoopvol wachtend...

(gebed zonder einde)

OP HET KIND dat niet meer thuis komt, op het huis aan het eind van de wereld dat aan onze neus voorbij dreigt te gaan, op de prijs van erkenning die we mislopen, op de promotie die ons onrechtmatig onthouden wordt, op de lofprijzing die almaar uitblijft, op de vakantie die alles tussen ons weer goed zal maken, op de verwerkelijking van ten minste die vóórlaatste droom, op een liefde die nooit na-ijverig is, ja, laat ik het toch maar wagen, sentimenteel als ik ben, op de komst van uw koninkrijk. Waarom zou men daar niet op mogen blijven hopen als men er niet meer in gelooft? Waarom zou ik niet met de anderen mee mogen bidden, hoewel ik word gehaat door de voorbidder? Laat ze allemaal versteld en verstomd staan, als dat in de tijd van de personal computer nog kan. Laat ze eindelijk zien hóe de machtigen uit hun zetel worden gerukt hóe de nederigen worden verheven, en hoe, koninklijk, de smachten-den in de Sahel worden gelaafd. Maak rechters tot verdachten en gevangenen tot heersers. Geef kleding aan de naakten als zij dat willen en leer het verenigde Duitsland hóe Hitler was. En zo voort.

'Recht voor allen'*

-I-

LAAT ME MAAR meteen met de deur in huis vallen en vertellen over twee werk-ervaringen, die mij tot op de dag van vandaag bezighouden.

De eerste speelde zich af in mei 1980 te Breda, maar ik kreeg er pas mee te maken eind 1983 in mijn functie van advocaat-generaal bij de Hoge Raad.

Die functie houdt in dat men alvorens de Hoge Raad beslist een advies, schriftuur genoemd, moet uitbrengen met een slotsom, conclusie genoemd, die bereikt wordt na, als het goed is, *alle* aspecten van de zaak in beschouwing te hebben genomen.

Het ging over een actief lid van een Palestina-comité, dat meegewerkt had aan het vervaardigen, in de handel brengen en verkopen van een pseudo speelkaart waarop, zoals niet ongebruikelijk bij de prenten van speelkaarten, als een heel persoon stond afgebeeld de helft van Hitler en de helft van de president van de staat Israël. Zoiets als een Siamese tweeling, voor altijd met elkaar verbonden in lief en leed. Hij was daarvoor in hoger beroep veroordeeld tot honderd gulden boete. Het hem verweten en bewezenverklaarde feit was, kort gezegd, het aanmaken en verspreiden van kaarten die door hun inhoud aanzetten tot haat jegens een groep mensen wegens hun ras. In dit geval natuurlijk: de joden, al weten we allemaal dat joden geen ras vormen. Maar hoewel ik het woord 'natuurlijk' laat vallen, was dat nu net het probleem. Waren de kaarten gericht tegen de groep mensen die wij joden noemen of tegen het toen-

malige politieke bewind in de staat Israël, dat, naar het Palestina-comité oordeelde, rechtmatige belangen van de strijders voor een vrij Palestina dwarsboomde.

De advocaat van de verdachte had zes bezwaren, middelen genoemd, tegen de beslissing van het hof, arrest genoemd, ingediend, maar dat was te laat gebeurd en daarom moest de Hoge Raad doen alsof die middelen niet bestonden: hij kon er geen acht op slaan. Het cassatie-beroep werd dan ook zonder enige motivering, zonder dat op die bezwaren werd ingegaan, door de Hoge Raad verworpen. De zaak werd zogenaamd peeksgewijs afgehandeld.

Niemand weet waar het woord peek vandaan komt. Van Dale geeft als betekenis: strandwachter, meestal een oude visser, maar dat kan het toch niet zijn. Ik houd niet van jargon, maar dit vind ik een mooi woord. Zoiets als dada.

Hoewel de Hoge Raad dus niet veel woorden aan de zaak hoefde vuil te maken, moet een advocaat-generaal in zo'n geval wel alle bezwaren, hoewel die juridisch niet bestaan, bestuderen. Waarom dat zo is ga ik hier niet uitvoerig uitleggen, het is een geheim van het heilig juristen-geloof. Als een van de bezwaren die geuit zijn, maar er toch niet zijn, gegrond zou zijn, wordt het arrest van het hof niet wegens gegrondheid van dat bezwaar, want dat bestaat niet, maar ambtshalve door de Hoge Raad vernietigd. Wie het vatte kan, vatte het. In dit geval heeft de Hoge Raad na een uitvoerig advies van mij overeenkomstig dat advies het cassatie-beroep van de verdachte verworpen. Nooit zal echter duidelijk worden of de Hoge Raad de daarvoor door mij

aangevoerde gronden ook tot de zijne heeft gemaakt.

En om die gronden gaat het. Want wat hier aan de orde is, is een conflict van belangen, die beide door het recht erkend worden. Het belang van een groep mensen om niet wegens hun 'ras' gediscrimineerd te worden, en het belang van een politieke groepering om te vechten tegen de heersende machten, die haar politieke aspiraties tegenwerken, de vrije meningsuiting op het gebied van de politiek. Men zou kunnen zeggen dat het dilemma zo nog niet zuiver gesteld is, omdat het maar de vraag is of joden als groep wegens hun ras worden gediscrimineerd als men de politieke leider(s) van de staat Israël aanvalt. Anti-zionisten van joodse huize en tegenstanders van de politieke leider(s) van Israël zouden toch ook ongezoeten aanvallen op het heersende regime mogen doen. Maar toch vielen, voor mij, die kwesties samen omdat ik mij de vraag stelde of deze tegen de toenmalige politieke leider(s) van het toenmalige Israël gerichte kritiek, gelet op de *recente geschiedenis* van het joodse volk, van dien aard was dat *elke* jood daar in hevige mate aanstoot aan moest nemen. Ik kwam toen tot een bevestigende beantwoording van die vraag en heb mij beroepen op Samuel Pisars *Bloed en Hoop* en ben zo vrij mijn citaat van toen en mijn gevolgtrekking daaruit enigszins ingekort hier te citeren:

'De recente resoluties van de Unesco en de VN *om Israël en indirect alle joden* de ontorende benaming van racist toe te kennen, waren voor mij een bitter symbool van dat bankroet (van de V.N., L)... De internationale organisaties die de kern van mijn bestaan als jong advocaat hadden gevormd, hadden *mij* ten onrechte als fascist gebrandmerkt *samen*

met het volk dat meer van racisme te lijden had gehad dan enig ander in de wereldgeschiedenis. Deze brutale aantijging, die in de richting ging van de valse, pseudo-wetenschappelijke pogingen om de stelling geloofwaardig te maken, dat de holocaust nooit heeft plaats gehad, dat het niets anders is geweest dan een enorme mystificatie - alsof mijn moeder, mijn vader, mijn zusje en mijn schoolvrienden nooit hadden bestaan. Het werd steeds moeilijker voor mij om de droeve knagende gedachte van mij af te zetten, dat ik, *ondanks mijn afkeer van nationalisme* in een tijd van toenemende gevaren *voor mijn volk* het recht niet had me aan iets anders te wijden, mij bezig te houden met wereldproblemen.'

Zo'n citaat toont m.i. - niet geforceerd - aan dat een ongetwijfeld ijdele man als Pissar, die met alle groten der wereld heeft verkeer, een belediging Israël aangedaan, dán als jood niet kan verkroppen en als belediging van de groep waarvan hij deel uitmaakt ziet, als de vergelijking wordt getrokken met een racistisch regime als dat van Hitler, dat tot de holocaust heeft gevoerd.

Ik ben er diep van overtuigd dat mensen en staten, ook als zij het barste onrecht hebben moeten doorstaan en hebben overleefd, toch gecorrumpeerd kunnen worden en dat dus het *enkele* (maar wat een woord is dat in dit verband) feit dat die mensen en dat volk meer van racisme te lijden hebben gehad dan wie ook in de wereldgeschiedenis hen niet vrijwaart voor het gevaar zelf aangetast te

worden. Maar ik ben er ook van overtuigd, dat de zaken dan anders liggen dan hier. Wie de staat die nog een deel van het volk bevat, dat ten naaste bij werd uitgeroeid door het racisme van een Unterwelt-regime verwijt dat zij daarmee vergelijkbaar is, de staat die nu juist is tot stand gekomen opdat dit - deze holocaust - nooit meer zou gebeuren, die kan en moet weten dat hij het overgrote deel van de overlevenden - ook hen die zware kritiek hebben op het huidige regeringsbeleid van Israël - door een dergelijke aantijging afschuwelijk treft.

Ik meen dat ik op deze wijze het probleem, heel even mijn probleem geworden, eerlijk heb voorgesteld, maar ik weet niet of de uitkomst de juiste is omdat er heel gewichtige belangen in het spel zijn, waarvan er één in dit soort gevallen doorgestreept moet worden. Het gaat er hier niet om welke mate van verdraagzaamheid iemand die jood is tegenover de verwoorders van zulke uitingen aan de dag moet leggen (ik denk dat die slechts heel gering hoeft te zijn), maar wanneer en in hoeverre de rechter die verantwoordiging, hoezeer terecht ook, tot beslissingscriterium moet nemen. Ik heb bij een andere gelegenheid verdedigd en daar sta ik nog achter dat het recht in de geschiedenis staat en door de geschiedenis geleid wordt en dat daarom een zelfde soort van belediging de joden in Nederland aangedaan, door de rechter van deze tijd anders kan, zal en mag worden beoordeeld als wanneer zij aan katholieken was aangedaan. Totdat ook katholieken zich weer in schuilkerken moeten verbergen en, ontdekt, voor de leeuwen worden gegooid. Als dat juist is kan van een algemeen begrip verdraagzaamheid reeds daarom niet worden gesproken.

De tweede ervaring vergt wat minder tijd. Een antiquair werd veroordeeld, omdat hij ten verkoop in voorraad had twee exemplaren van een anti-semitisch boek *Die schlimmsten Feinde unserer Völker*, geschreven door Jean Boyer. Ook hier oordeelde de Hoge Raad weer bij wege van peek. Het is een erg grof boek. De vraag was of de man het boek 'anders dan ten behoeve van zakelijke berichtgeving' in zijn zaak had liggen. Ik heb in mijn advies tot instandhouding van de veroordeling geadviseerd, nadat ik getracht had de kern van de zaak te vatten in de volgende opmerking.

'Waar het als in dit geval gaat om boeken is het duidelijk, dat het verbod van art. 137e Sr. een spanning oproept met de vrijheid van meningsuiting en vooral de vrijheid om van meningen kennis te nemen. Het artikel houdt rondweg als consequentie in, dat van sommige meningsuitingen in boekvorm geen kennis zal kunnen worden genomen...'

Eerlijk gezegd zou ik in deze zaak nu beslist een andere mening toegedaan zijn. Het stikt in de literatuur immers van de boeken waarin gediscrimineerd wordt tegen groepen of tot haat tegen hen wordt aangezet. Al bij Plato zijn volop passages aan te wijzen die wij als ze nu gedrukt werden als racistisch zouden brandmerken en Popper heeft dat eigenlijk wel gedaan ook. En de wijze waarop door alle tijden heen de vrouwen zijn gediscrimineerd als een lager soort mens of als eigenlijk geen mens, is bij de beesten af.

Bij juristen staat Montesquieu in hoog aanzien, niet om zijn prachtige *Lettres Persanes*, maar om het veel drogere *De l'Esprit des Lois* met het befaamde zesde hoofdstuk van het Elfde Boek 'De La constitution d'Angleterre'. Maar

in dat zelfde boek schrijft Montesquieu ook het volgende staaltje van wat ik zelfs vanuit de historie bezien moeilijk anders kan omschrijven dan als puur racisme: 'Het bewijs van het feit dat negers geen gezond verstand hebben, is hierin gelegen dat zij een glazen ketting veel hoger aanslaan dan goud, dat bij beschaafde volkeren zo hoog in aanzien staat. We kunnen onmogelijk aannemen dat dat soort wezens ook mensen zijn, want als we dat aannamen, zou men beginnen te geloven dát wij zelf geen christen-mensen zijn.'

In het 'boeken-geval' gaat het echter niet meer om vorm of mate van verdraagzaamheid, maar om het recht om volledig geïnformeerd te worden. Daarom zou ik nu ook het verkopen of in de handel brengen van *Mein Kampf* van Hitler wel vervelend vinden als het tot grote verkoop-successen zou leiden, maar daarom nog niet als onaanvaardbaar willen bestempelen. Een samenleving die voldoende zelfbewust is, zal voldoende tegenweer bieden. En wie zegt dat dat in de Weimarrepubliek dan toch maar niet is gebeurd met de bekende gevolgen van dien, die zou men niet moeten afhouden met de dooddoener dat de geschiedenis zich niet herhaalt, maar kunnen tegenwerpen dat de Weimarrepubliek zich nu juist kenmerkte door veel artistieke creativiteit naast bedroevend weinig politieke weerstand. Ik leg vanzelfsprekend geen verband.

-3-

Vaak wordt gezegd dat het strafrecht een ultimum remedium, het laatste redmiddel, is. Dat kan twee dingen betekenen. Men mag een bepaald handelen of nalaten pas

strafbaar stellen als dat beslist noodzakelijk is voor het welzijn van de samenleving *en* het tegengaan van dat gedrag op andere wijze niet minstens even goed bereikt kan worden. Het kan ook betekenen dat wij degene die verdacht wordt van een strafbaar feit pas dan dienen te vervolgen en na bewezenverklaring veroordelen als andere middelen om dat strafbaar gedrag te signaleren en tegen te gaan niet meer mogelijk zijn. In beide opzichten is het strafrecht in de praktijk allerminst zo'n ultimum remedium. Niemand kan in de verste verte beseffen hoe ontzettend uitgebreid en veelvormig het aantal strafbare feiten is dat men in Nederland kan begaan. Wat juristen depenalisering noemen: het uit de strafrecht halen van feiten die niet of bijna niet achterhaalbaar zijn, die te onbenullig zijn, die beter op andere manier kunnen worden aangepakt, is wel vaak onderwerp van gesprek, maar vindt eigenlijk geen toepassing in de werkelijkheid, eerder nog het tegendeel. Er is wel een schijntoepassing van recente datum. Eenvoudige verkeers-overtredingen worden officieel niet meer langs de weg van het strafrecht afgedaan, maar er wordt een administratieve sanctie toegepast. Ik noem dat een schijntoepassing, omdat de administratieve sanctie, volgens het Straatsburgse Hof voor de mensenrechten het karakter behoudt van een straf en omdat alleen de procedure van berechting is veranderd. Daarbij is zeker geen toepassing gegeven aan het beginsel van het ultimum remedium. Integendeel, het is nu simpeler geworden mensen voor meer kleine vergrijpen vaker boetes op te leggen en de rechten van die mensen worden door de nieuwe methode ongetwijfeld verkort. De waarschuwing zonder gevolgen die de dorpsdiender vroeger gaf aan de verkeersovertreder bestaat zowat niet meer. Als hij betrapt wordt, maar dat is natuurlijk heel zelden, is hij

de klos. Dan treden bureaucratie en computer in werking. Ook is het strafrecht geen ultimum remedium waar het betreft de aanwending van het strafrecht als sanctie-middel bij concrete vergrijpen. Allerlei zaken worden al dan niet voorwaardelijk geseponeerd, dat is: (onder bepaalde voorwaarden) zonder vervolging en veroordeling terzijde gelegd, allerlei zaken worden door transacties afgedaan, dat wil zeggen op grond van betaling van door politie en openbaar ministerie voorgestelde boetes aan de rechter onttrokken, maar systeem zit daar niet in. Nog vele onbenullige zaken komen, soms in drie instanties - rechtbank, gerechtshof, hoge raad - voor de rechter en kosten de gemeenschap zakken vol geld zonder dat iemand er iets aan heeft. En er is ook een vrij grote willekeur. Men zou moeten strafbaar stellen wat in het algemeen de gemeenschap ernstig schaadt en men zou moeten vervolgen in het geval dat strafbaar optreden in concreto schade had aangericht. Als het anders en minder ingrijpend kan, moet men het ook anders proberen te doen. Laten we eens kijken naar het roken van pijp, sigaren, sigaretten (het tabakspruimen laat ik maar weg). Roken is, zoals ieder die tabaks-reclame leest weet, schadelijk voor eigen gezondheid en voor de volksgezondheid en dientengevolge een voor de gemeenschap dure zaak. Niet anders is het gesteld bij het gebruik van alcoholische dranken. Toch stellen wij de bereiding, het vervoer, de in- en uitvoer, het verhandelen en het aanwezig hebben van sigaren en van alcoholische drank niet strafbaar. Toen de Verenigde Staten dat wat alcohol betreft in het verleden wel deden door de zogenaamde drooglegging, leidde dat tot een zo verschrikkelijke maffia in die branche, dat het verbod werd afgeschaft. Kun je nu zeggen dat de wetgever en daarmee de Nederlandse samenleving het ge-

bruik en verhandelen van tabak en alcohol toestaat en tegenover gebruikers en handelaars daarom verdraagzaam is? Ik geloof niet dat alles wat niet strafbaar is gesteld daarom als toelaatbaar moet worden beschouwd en ik zou ook niet weten waar de overheid het recht vandaan haalt grootscheepse ontmoedigingsprocedures tegen roken en drinken (dat maakt meer kapot dan je lief is) op kosten van de gemeenschap op touw te zetten, als het uitgangspunt niet was dat die handel en dat gebruik eigenlijk ontoelaatbaar zijn. Vanuit die visie zou de overheid er ook niet tegen moeten zijn als - aangenomen dat de kosten van volksgezondheid niet onbeperkt kunnen groeiend - dronkaards en door nicotine-vergiftigden bij de aanwending daarvan in de achterhoede terecht komen. Maar strafrechtelijk verbieden van wat iemand persoonlijk als zijn leefstijl heeft verkozen, strijdt vanzelfsprekend tegen het beginsel van de persoonlijke vrijheid en het is die afweging die ervoor heeft gezorgd dat het niet toelaatbare toch niet strafbaar is. Natuurlijk rijst dan de vraag waarom terzake van het gebruik van alle soorten drugs (hard, soft en wat er tegenwoordig tussen in zit) niet op dezelfde wijze wordt geredeneerd en gehandeld. Een goed antwoord heeft nog nooit iemand mij daarop kunnen geven. Zeker is dat de hysterie aangaande het 'cellen-tekort' dan niet meer gevoed zou worden.

Het wonderlijke is nu dat, waar het strafrecht niet aan de eis om ultimum remedium te zijn voldoet, een ander recht, ik bedoel het burgerlijke recht, veel beter aan die eis voldoet althans wat betreft het tweede aspect: het slechts bij uiterste noodzaak gebruik maken van de rechtspraak om een beslissing in een zaak te verkrijgen. Wellicht heeft dat te maken met het feit dat daar de nemer van het initiatief niet een monopolist is, namelijk de staat in de gedaante

van zijn vervolgingsapparaat (politie en openbaar ministerie), maar de burger zelf, die de eigen voor- en nadelen van wel of niet procederen moet afwegen. De verschrikkelijk lange duur van processen, de kostbaarheid ervan en de onzekerheid van hun afloop (voor de staat is die onzekerheid in strafprocessen veel minder groot, trouwens ook voor de verdachten, maar dan in negatieve zin) maken dat die afweging vaak uitvalt ten gunste van de beslissing: niet procederen. Naar mijn overtuiging heeft dat met verdraagzaamheid van de rechtsgenoten tegenover elkaar niets te maken. Het kort geding, dat deze bezwaren niet of in veel mindere mate bezit, maakt niet voor niets furore.

-4-

Verdraagzaamheid, vertoont - vanuit het recht bezien - nog geheel andere aspecten. Daarbij doel ik op enige gevallen van onverdraagzaamheid die, min of meer structureel, deel uitmaken van de organisatie van de rechterlijke macht zelf. Zonder dat dat tot uiting komt in wetsteksten. Allereerst dan de positie van de vrouw in rechtspraak en rechtsbedrijf. Heel lang is, vaak hardop, de mening verkondigd dat vrouwen voor het rechtersambt niet geschikt waren en misschien werden zij dan wel geschikt geacht voor het beroep van advocaat en procureur, maar veel kansen om daarin zelfs maar een bescheiden heuveltop te bereiken hadden zij om een paar met hun sexe samenhangende redenen al evenmin, en ik denk dat ik moet zeggen dat dat in wat mindere mate nog steeds zo is. Binnen het apparaat van de rechtspraak stromen de vrouwen nu toe, van 'onder af aan' zelfs in wat talrijker mate dan hun mannelijke collega's, geloof ik. Maar ergerlijk is dat ik ook zelfs van hun

kant nu regelmatig de vrees hoor verkondigen, dat door die fifty-fifty structuur het aanzien en de honorering van het ambt wel eens zouden kunnen dalen. En wat heel boeiend, maar moeilijk te achterhalen zal zijn is of het rechtspreken onder invloed van dat vergrote aanbod aan vrouwen op vele of enkele punten wezenlijk van aard zal veranderen. Jeugd-, familie- en strafrecht hebben daarbij de beste papieren. Maar misschien zijn we wel allemaal nog wat gelijkker dan we al vreesden.

Het tweede en het derde voorval staan op micro-niveau en zijn van nogal persoonlijke aard, maar het lijkt wel alsof dat tegenwoordig geen belemmering is voor expressie enerzijds, aandacht anderzijds. Dus waag ik het er maar op.

In 1964, ik ik was toen 38 jaar, had ik het volgens de rechters in Arnhem zover geschopt dat ik wel kon gaan solliciteren naar het ambt van rechter. Ik ga niemand vervelen met een beschrijving van hoe zo'n sollicitatie toeging, want dan begin ik te lijken op al die schrijvers die zo nodig over hun trieste rooms-katholieke jeugd in Brabant en omstreken moeten verhalen. Maar wat misschien wel de moeite waar is, is dit: in die verwachtingsvolle tijd ontbood de president van de Arnhemse rechtbank mij bij zich om me te berichten dat de Arnhemse rechtbank al twee katholieken telde op de zo ongeveer 14 rechters en dat daarmee de maat vol was. Maar hij zou een mooie aanbevelingsbrief schrijven voor 'katholieke' rechtbanken waar ze nog wel zo'n exemplaar van hetzelfde konden gebruiken. Of ik echt katholiek was interesserde hem overigens niet. Het ging om de registratie. Enfin, in mei 1964 of zo werd ik jongste rechter in de rechtbank te 's Hertogenbosch.

Het laatste geval zal ik zo kort mogelijk vertellen hoewel het me, hoe oud ook, nog hoog zit, dat ik daartegen, hoe

jong ook als rechter, niet openlijk heb geprotesteerd. Iemand die het in de rechterlijke macht behoorlijk ver geschopt heeft en naar mijn overtuiging volkomen terecht, werd bij zijn sollicitatie als rechter in een zuidelijke rechtbank door een president bestempeld als ongeschikt omdat hij jood was. Hij is toen niet benoemd in die rechtbank.

-5-

Verdraagzaamheid wordt meestal in verband gebracht met meningen en oordelen, veel minder met handelen en nalaten. Wie verdedigt dat pedofilie een eigenschap is die op een lijn staat met heterofilie en homofilie, wordt anders bejegend dan wie pedofilie - op niet strafbare wijze - in praktijk brengt. Maar het uitdragen van meningen kan natuurlijk ook gebeuren door handelingen. Een van de meest omstredene in het recht is daarbij de demonstratie, die bijna nooit op touw wordt gezet om instemming weer te geven, al zou men de haast vrees aanjagende mensenop- tochten na het behalen van het Europese kampioenschap voetballen door Nederland in 1983 misschien toch wel zo moeten noemen, als ze niet vooral ook tegen Duitsland gericht waren geweest. Aan de demonstratie kan men de hachelijkheid van verdraagzaamheid in het kader van het recht een beetje aflezen. Wij moeten demonstraties respecteren als ze zich inzetten voor een goed doel maar ook en vooral als ze zich inzetten voor een door ons niet gedeeld of zelfs verfoeid doel, dat wel te rijmen valt met democratie en vrijheid. Maar wij moeten tegen demonstraties zijn die met de middelen van de democratie die democratie om zeep willen brengen. Ik heb daar niks op tegen en ik vind het zelfs wel juist, maar ik koester niet de illusie dat ik

Janmaat, Le Pen en die man uit Duitsland wiens naam ik maar niet kan onthouden van die juistheid kan overtuigen. Verdraagzaamheid is geen deugd, geen eigenschap, en eigenlijk zelfs geen levenshouding. Het is iets wat je moet hebben, maar niet teveel en alleen op de goede momenten. Het is iets wat sommigen in het geheel niet hebben en toch van anderen menen te mogen eisen. Strikt gelovigen zijn per definitie voor rede noch redenen vatbaar. Kleingelovigen laten zich veel te gemakkelijk met iedere overtuiging meeslepen.

-6-

Binnen de samenleving, waarvan de rechtsgemeenschap en de rechtspraak deel uitmaken, kan één groep om op zich begrijpelijke redenen op weinig sympathie rekenen. De verdraagzaamheid jegens de leden van die groep is van nature zo klein dat het recht ook in zijn boven-nationale vormen het nodig heeft geacht dwingende regels op te stellen, die dat gebrek aan sympathie compenseren en wel in die mate dat deze groep van mensen op faire wijze wordt behandeld. Ik doel hier op de verdachten van strafbare feiten. Toen ik eens, het was 5 december, met een taxi naar een radiozender werd vervoerd vroeg de chauffeur mij of ik iets over Sinterklaas ging vertellen. Ik moest antwoorden dat mijn deskundigheid daar niet lag, maar dat ik wat over strafrecht en zo ging zeggen. Waarop de man meteen het woord nam en zei: 'Oh, die slappe rechters die aan die klootzakken belachelijk lage straffen opleggen na wat ze anderen allemaal hebben aangedaan. Ze moesten ze stuk voor stuk kapot maken en dan wil ik graag als beul optreden.' Het gesprek vlotte verder niet meer, maar ik vond het

wel symptomatisch. Het is begonnen met Nixon die het altijd over die slappe rechters had. En met zijn slogan, die de hele wereld over ging en daarbij ook Nederland aan-deed, dat zij nu maar eens evenveel begrip moesten gaan tonen voor de rechten van onschuldige slachtoffers van de misdaad als voor de rechten van veroordeelde misdadigers. Alsof het ene in enig vast verband staat met het andere. Alsof een onrechtvaardige behandeling van een verdachte, het verwaarlozen of schenden van diens rechten, ooit enig recht zou kunnen doen aan de slachtoffers. Het Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, het Verdrag inzake burgerlijke en politieke rechten en andere Verdragen besteden bijzonder veel aandacht aan de rechten van verdachten en veroordeelden. Dat heeft een paar heel goede redenen. De eerste is dat de verdraagzaamheid in een samenleving, zo zij bestaat, zich bijna nooit tot deze mensen, de verdachten en de veroordeelden, uitstrekt, de tweede dat nationale rechters altijd een beetje en soms sterk aangetrokken dreigen te worden door de ongenueanceerde roep om tomeloze vergelding, de derde dat ook deze mensen deel uitmaken van de samenleving, recht hebben op erkenning van hun rechten en fundamentele vrijheden als mens. Het is een teken aan de wand dat er verdragen nodig zijn om ons telkens weer aan die waarheid te herinneren.

*Naam van het door Ferdinand Domela Nieuwenhuis in het leven geroepen politieke strijdblad. Als redacteur daarvan werd hij voor een daarin gepubliceerd, niet door hem geschreven artikel wegens majesteitsschennis (het betrof koning Willem III, van wie ook later weinig goeds bekend is geworden) tot één jaar gevangenisstraf veroordeeld. Zijn autobiografie *Van Christen tot anarchist* vond later een tegenhanger in Alexander Cohens *Van anarchist tot monarchist*.

De gevangenen bevrijden

EEN VAN DE ZEVEN werken van barmhartigheid. Evenals: de naakten kleden, al willen sommigen dat soms niet. Bij onze overheid en trouwens ook bij de burgerij bestaat opvallend weinig animo voor het bevrijden van gevangenen. Deze radicale manier van opheffing van het cellentekort slaat niet aan. Als de gewone burger het toch doet, is hij strafbaar. Doet de overheid het, dan heet het amnestie. Advocaten zitten daar tussen in. Het is hun werk. Je moet voor hen het begrip bevrijden een beetje ruim opvatten. Want het afwenden van een dreigende gevangenschap hoort er ook bij. Het is hun werk, daarom doen ze het voor geld. Het in het woord barmhartigheid besloten idee van belangeloosheid past niet op hun handwerk. Ik ben daar blij om. Want barmhartigheid heeft iets van heel hoog naar heel laag, het is zoiets als onverdiend gunstbetoon afkomstig van een heilige. En er zijn tegenwoordig nog wel heiligen, maar die zijn ongelovig en voelen meer voor Amnesty International. Die waart op aarde rond, barmhartigheid komt uit de hemel en ongelovigen beginnen meestal met de hel af te schaffen en komen dan ook al gauw aan de hemel toe.

Lang niet alle advocaten wijden zich aan dit werk. De meeste en zeker de deftige vinden het een beetje beneden hun waardigheid. Zij houden zich met civiele zaken bezig. Verdient beter en er zit geen luchtje aan.

Ik ga beslist geen verhandeling geven over verschil en overeenkomst tussen amnestie, gratie en abolitie (ik schreef

eerst bij vergissing: absolutie; het roomse bloed blijft maar kruipen waar het niet gaan kan). Wie dat van belang acht en het niet al weet, kan bij elk handboek in het strafrecht terecht. Maar toch dit: amnestie is van buitenpersoonlijke en bovendien meestal min of meer massale aard. Toen president Ford als ongeveer zijn eerste maatregel na zijn aantreden zijn voorganger en partijgenoot Nixon, die na de opheldering van het Watergate-schandaal uit zijn ambt was ontzet, vrijwaarde van strafrechtelijke vervolging, was dat geen amnestie en ook geen gratie. Technisch was het, denk ik, een vorm van abolitie (die bij ons bij wet moet plaatsvinden), politiek een daad van willekeur.

Ook amnestie kan een politiek karakter hebben. Soms van bedenkelijke aard. Zoals in Argentinië waar de schurken van het overwonnen schrikbewind - die, het is gek gezegd, de dwaze moeders, even trots als triest, in het leven hebben geroepen - ingevolge een wet aan bestraffing en vervolging ontkwamen. In Chili is er na Pinochet voor zover ik weet geen wet aan te pas gekomen. Maar de burgers en militairen die gestalte en inhoud hebben gegeven aan zijn dictatuur, lopen vrij rond. Het komt eigenlijk op hetzelfde neer, maar het is wat schijnheiliger.

Amnestie heeft niet alleen te maken met massaal afzien van vervolging voor bepaalde feiten. Zij kan ook bewerken dat veroordeelde gevangenen vóór zij hun straftijd hebben uitgezeten vrijkomen. Zover ik weet heeft alleen de president van het vroegere Tsjecho-Slowakije dat na zijn installatie als president, op zeer ruime schaal gedaan. Niet alleen kwamen, wat vanzelfsprekend is, de politieke gevangenen vrij, maar ook de gewone misdadigers en daaronder de echt zware gevallen: moord, verkrachting, handel in drugs. Hoe dat uitgewerkt heeft weet ik niet. Maar wat

Julie Burchill, een soort door haar intellect toch een beetje gehandicapte Henk van der Meijden, er in haar boek *Exit* over schrijft, geloof ik niet zo maar. Ze is waarschijnlijk nooit in dat land geweest en wijt de stormachtige groei van de criminaliteit in Praag - die na de amnestie zou zijn gaan lijken op die van de Westeuropese metropolen - aan deze algemene bevrijding van de gevangenen. Zou het niet veel meer voor de hand liggen dat die groei van de criminaliteit daar, evenals in de andere landen die vroeger tot het Oostblok behoorden, zijn simpele oorzaak vindt in het feit dat Praag nu in de kleine groep van grote Europese steden is opgenomen. Dat het - maar nu ga ik erg ver - een van de ellendigste maar hoge prijzen is die de mensen daar voor hun staatkundige en persoonlijke vrijheid moeten gaan betalen? Niet anders dan in Hongarije, Polen enzovoort.

Toen ik advocaat was, is het mij wel eens gelukt een gevangene te bevrijden. Trouwens ook als rechter heb ik dat gedaan of daaraan meegewerkt als een gekooide verdachte werd vrijgesproken. Rechters die mensen veroordeeld hebben van wier schuld zij niet absoluut overtuigd waren, horen straks thuis in de negende kring van Dantes hel. Daar is geweest en geknars van tanden.

Als je als advocaat iemand vrijgesproken krijgt die vast zat, geeft dat een gevoel dat ze tegenwoordig aanduiden met het onzinnige woord kick. Geeft niet wat je precies dacht van schuld of onschuld. Je doet je werk en dat is: gevangenen bevrijden als dat kan. Maar - eerlijk duurt het langst - het is mij toch veel meer overkomen dat ik mensen tot gevangenen heb gemaakt of in elk geval daaraan heb meegewerkt. Dat gevoel van de advocaat heeft te maken met de diepgewortelde algemeen menselijke idee dat het

opsluiten van mensen of het nu in een cel of in een kooi is, misschien wel noodzakelijk kan zijn, maar zelfs dan iets tegennatuurlijks behoudt. Iemand die door zijn toedoen weer in vrijheid kan ademen, dat is voor de advocaat en zijn cliënt winst en ook voor de financiën van het ministerie van Justitie.

Het is de roeping van de mens, mens te zijn, heeft Multatuli, ik geloof in een van zijn *Ideën*, geschreven. Een opzienbarende uitspraak is dat niet. Zij heeft veel weg van een pure tautologie. Als je zegt: het is de roeping van de mens om vrij te zijn, lijk je de tautologie achter je te hebben gelaten. Maar ik denk dat dat schijn is. Een mens hangt van vrijheid aan elkaar.

Gebrek aan eerbied

HET TWAALFDE DEEL van het opus magnum van dr. L. de Jong heet geheel in de stijl der dramatiek *Epiloog*. Want het eerste heette *Voorspel*. Ik heb dat ooit uitgeleend, nooit teruggekregen en opnieuw aangeschaft, niet uit zucht naar volledigheid, want die ontbreekt mij ten enenmale, maar omdat ik het zo'n magnifieke weergave vond van hoe in de jaren vóór de Tweede Wereldoorlog, die velen van de toen levenden verder levenslang zou teisteren, soms bewust, vaker onbewust, naar die verschrikking toe werd geleefd. Dat eerste deel verscheen dan ook pas veertien jaar nadat De Jong zijn regeringsopdracht kreeg. Over de delen 2 tot en met 12 deed hij negentien jaar en dat zijn wel 'maar' elf delen, maar die bestaan uit vijfentwintig banden. Als mij de vraag zou worden opgegeven welke tien Nederlandse boeken of studies over een eeuw nog gelezen respectievelijk geraadpleegd zullen worden, zou de serie van L. de Jong zo ongeveer boven in het rijtje staan. Ik moet een voorbehoud maken voor het geval dat onder invloed van de heer Ritzen, minister van Onderwijs en diens geestelijke nazaten, de Nederlandse taal dan niet meer gesproken wordt. Als dode taal zie ik voor het Nederlands weinig toekomst.

Als dat nog niet genoeg is om mijn aan bewondering grenzende waardering voor het werk van De Jong duidelijk te maken, geef ik het op. Want ik zou nog niet zó héél zeker weten of ik dit geschiedwerk van De Jong naar dat onbewoonde eiland mee zou nemen. Niet alleen omdat het zo zwaar is. Ook niet uit angst dat een scherpzinnige jurist

wel eens zou kunnen staande houden, dat ik met die vele delen mijn hele portie van tien boeken reeds meer dan opgesoupeerd heb. Maar: ik ben geen historicus en lees zulke boeken daarom niet met diens kritische oog, vlijmscherp gericht op elk detail. Met de Jong heb ik gemeen dat ik het merendeel van wat hij beschrijft niet zelf heb meegemaakt, maar wel in die tijd heb geleefd. En nu is mijn indruk, dat de overtuigende stijl en opbouw van de eerste delen op den duur niet geheel gehandhaafd zijn. De feiten worden in de latere delen soms tientallen bladzijden lang na elkaar opgesomd zonder dat het verband duidelijk wordt aangebracht. Het geheel krijgt meer dan eens iets langdradigs. En hoe vaak komen wij niet een min of meer existentiële met pathos neergeschreven vraag tegen. Waarop als antwoord komt het pontificale: wij weten het niet. Waarna een stuk of zes mogelijkheden worden opgesomd; soms wel, soms niet in volgorde van hun, subjectieve, waarschijnlijkheid. Toen ik het voorwoord van deel 12, eerste helft, bijna uit had, las ik:

Maar er is nog een derde gevoel: diepe spijt dat het werk af is. Want ik was in de vele jaren waarin ik mij eraan mocht geven, een bevoorrecht mens.

Bij eenzelfde beknoptheid als de eerste delen kenmerkt, zou dat gevoel van spijt veel eerder gekomen zijn. Een historicus met opdracht kan, ook naar omvang en diepgang zijn eigen werk zoeken en vinden. Hij wordt pas werkloos als hij het wil.

Toch heb ik het gevoel dat ik aan een taboe zit te knagen als ik kleine kritiek ga oefenen. Als iemand heel bedroefd aan jou schrijft: hierbij meldt ik je, dat mijn zoon

doodt is, dan schrijf je niet terug dat hij twee taalfouten heeft gemaakt en dat je overigens van harte met zijn of haar verdriet meeleeft.

Hoofdstuk 1 van deel 12, eerste helft, draagt als opschrift: Anno 1985. Toen was die oorlog veertig jaar voorbij, maar om de daarmee samenhangende herdenking overal ter wereld en in het bijzonder in Washington, ging het De Jong nu juist. Hij was daar namelijk ook, nadat hij tevoren 'aan drie universiteiten en aan het wetenschappelijk centrum dat de naam draagt van mijn vriend Simon Wiesenthal, voordrachten gehouden had over de Jodenvervolging in bezet Nederland'. En bij die gelegenheid, in het bijzijn van talloze belangrijke mensen komen bij hem allerlei beelden oprijzen. Vooral denkt hij 'aan mijn vader, moeder, zusje en zoveel familieleden en vrienden, de meesten in '43 vergast in Sobibor, aan mijn tweelingbroer die in maart of april '45 in of bij een kamp in de Harz werd afgeemaakt of anderszins om het leven kwam'.

Moet nu niet elk wars geluid afgezet en gesmoord worden? Is niet bijna alles flauwekul vergeleken bij het sobere relaas van deze verschrikking? Ik zou geneigd zijn ja te zeggen als niet De Jong zelf óók was doorgegaan, niet alleen met dit twaalfde deel, maar later ook met zijn herinneringen, het eerste deel van zijn autobiografie, die voor een deel uit flauwekul van de eerste orde bestaat. Wat betekent de moeilijke relatie in je jeugd met je tweelingbroer, als die later, op de wijze als hier weergegeven de dood vindt? En laat me er maar eerlijk voor uitkomen. Zo heel erg zat ik er toch echt niet mee. Ik bedoel, het gaat weer over de autobiografie, over het juiste antwoord op de vraag: Wat deed Dé dan zo'n vijfenvijftig jaar geleden? Dat ze 'dat' deed, wist hij te verhinderen, zoveel weten we

gelukkig. Ik had echt gevreesd dat de schrijvende vraag: Greep Dé ook mijn penis?, het klassieke antwoord had gekregen: wij weten het niet. In plaats daarvan volgt: nee, ik wist dat te verhinderen. Waarna een medisch-anatomisch vertoog het raadsel oplost.

Terug nu naar dat twaalfde deel, eerste helft, eerste hoofdstuk. Want ik durf nu wel. Veertig jaar, zo rekent De Jong uit, ligt die oorlog achter ons. Dat is bezien vanuit 1985 volkomen juist. En hij gaat door: 'De wereld is veranderd, Nederland is veranderd. Maar gevoelens veranderen niet.' Tegen dat laatste teken ik ernstig bezwaar aan. Juist zou wellicht zijn: maar mijn gevoelens veranderen niet, of, wat minder subjectief: sommige gevoelens veranderen niet. Gevoelens doen bijna niets anders dan veranderen. Dat de wereld verandert, is vooral daaraan te wijten en soms te danken.

Nu ik door wil gaan en bij steeds onbenulliger zaken terecht kom, ontvalt mij niet de moed maar wel de lust daartoe. Wat geeft het dat de wereld vrouwelijk is - wij zongen vroeger: als 't schijnschoon der wereld verblindt ons gezicht, dan wijst ons Uw liefde naar 't hemelse licht - en dat je daarom niet mag schrijven over: 'een wereld, welks armoede schril afsteekt bij de gestegen welvaart in de industrieel ontwikkelde landen. Die tegenstelling werd, alle verleende hulp ten spijt, alleen maar scherper.'

Het gaat om wat er staat. Trouwens nu ik erover nadenk: De Jong heeft toch gelijk. De wereld is (veel te) mannelijk. Was zij maar wat vrouwelijker.

Lobby

DE MENSEN DIE het vurigst voor hun belangen opkomen zijn, zo menen velen, boeren, binnenschippers, taxichauffeurs en politie- en spoorwegambtenaren. Vooral in twee opzichten: wat betreft hun rechtspositie en meestal dus de financiële omstandigheden van hen en hun gezinnen en vervolgens voor zover het hun veiligheid aangaat. Bij dat laatste denk ik in het bijzonder aan taxichauffeurs en politiemensen. Zij zijn, dat is duidelijk, het meest kwetsbaar. Maar taxichauffeurs nemen toch duidelijk een andere plaats in dan de mannen en vrouwen die zorgen dat wij rustig kunnen slapen. Omdat zij waken. Overigens wat dat rustig slapen betreft in voortdurend afnemende mate.

Het verschil is hierin gelegen dat wie toetreedt tot de politiemacht, als calculerend burger reeds vooraf zal beseffen dat hij of zij, naar ik van harte hoop slechts in uitzonderingsgevallen, dáárom gevaar voor leven en welzijn oploopt. Dat is aan het vak inherent. Niet dat we om die reden de dood van een lid van de politiemacht die hem overkomt in de uitoefening van zijn functie, van gering belang zouden achten. Maar toch: het zit er een beetje in. Zoals de soldaat die vrijwillig dienst neemt, welbewust, ik gebruik nu een juridische formulering, de kans op de koop toe neemt dat hij in een oorlog aan doodsgevaar zal worden blootgesteld. Het wezenlijke probleem met dienstplichtigen is dat zij die kans niet in hun eigen berekeningen hebben opgenomen. Volgens mij had Napoleon daarom verschrikkelijk ongelijk. De situatie

van de taxichauffeur is wezenlijk anders. Dat die mensen als gevolg van het door hen niet opgeroepen gevaar wat ruw en agressief worden, kan ik dan ook wel begrijpen. Mijn ervaring met taxichauffeurs varieert van matig tot zeer goed. Maar beneden de maat kwam niet voor.

Wat ik eigenlijk wil betogen is, dat het hier geschetste beeld waarschijnlijk helemaal verkeerd is. Degenen die met het meeste succes voor ál hun belangen opkomen, manifesteren zich niet naar buiten. Zij lobbyen. Hoe dat in zijn werk gaat, weet ik eigenlijk niet, maar het gebeurt dag in dag uit. En hun succes is meestal verzekerd, maar in veel gevallen onverdiend.

(sic)

IN TWAALF EN EEN HALF jaar heb ik nu zo'n kleine vierduizend schriftelijke adviezen aan de Hoge Raad uitgebracht. Ze noemen dat zonder veel reden: conclusies. Al met al schat ik het op minstens vijftienduizend bladzijden, want ik behoer niet tot de kortste. De meeste boeken van Simenon gaan de honderdvijftig pagina's amper te boven. Had ik geen conclusies maar romans geschreven, dan zou dat neerkomen op honderd boeken in twaalf en een half jaar, acht boeken per jaar. Dat heeft zelfs Simenon niet gehaald, denk ik. Conclusie voor de lezer: conclusies schrijven is veel eenvoudiger dan romans schrijven. Zelf wist ik dat overigens al lang.

Die conclusies hebben een aantal functies. Een daarvan - en niet de minst boeiende - is de Hoge Raad ervan overtuigen dat in de voorhanden rechtszaak op die en die gronden één bepaalde beslissing genomen moet worden en allerlei andere, mogelijke beslissingen niet. Nu is er weinig zo moeilijk als het overtuigen van een deskundige als het niet gaat om wat hij tevoren ook al meende. En als het er drie of zelfs vijf zijn die - in meerderheid - overtuigd moeten worden, dan is het welhaast onbegonnen werk.

Nog heel wat intelligente mensen menen dat er in de rechtspraak maar één beslissing de juiste kan zijn. Dat komt vooral omdat uiteindelijk maar één beslissing als de juiste uit de bus komt. Heeft de Hoge Raad gesproken en, zo moet je daar tegenwoordig aan toevoegen, wordt hij niet gecorrigeerd door een supra-nationaal gerecht - zoals het

hof van Straatsburg, dat zich bezighoudt met de mensenrechten en het E. E. G. hof te Luxemburg dat meer belang hecht aan de centen-rechten - dan is het: *Roma locuta, causa finita**, een uitdrukking uit de tijd van de aanstormende katholieke suprematie, die thans niet meer letterlijk geldt.

Maar, zeker buiten het strafrecht, dragen vele zaken die aan de rechters worden voorgelegd, twee tegengestelde oplossingen in zich. Anders begin je er immers niet aan, want het is duur en zenuwslopend. Niet de willekeur van recht of rechters, maar die spanning tussen twee niet verenigbare maar toch beide aannemelijke beslissingen, maken de uitkomst van een rechtzaak die voor de rechter komt zo onvoorspelbaar. En daar komt dan nog bij dat juist in zulke gevallen de tegenstanders alleen de aspecten die hun gelijk demonsteren en daarmee het ongelijk van hun wederpartij, de moeite waard vinden. De winnaar vindt het altijd vanzelfsprekend dat hij gewonnen heeft, de verliezer vindt altijd dat hem onrecht is aangedaan en dat de rechters er niets van af weten. Rechters overtuigen van iets anders dan wat ze reeds dachten is moeilijk, partijen daarvan overtuigen is onmogelijk.

Zelf heb ik dat aspect van de overtuiging bij het opstellen van mijn conclusies altijd zwaar laten wegen. Zonder noemenswaardig succes overigens. Maar daarbij heb ik wel geprobeerd de woorden voor zichzelf te laten spreken. In die vijftienduizend bladzijden tekst heb ik één keer een uitroepteken gebruikt. Het uitroepteken wil de overtuigingskracht van de woorden versterken door ze van een externe nadrukkelijkheid te voorzien. Het is zoveel en zo grof misbruikt, ook door dubbele en drievoudige handtering ervan, dat een sluipende devaluatie het bijna al zijn

betekenis heeft ontnomen. Het vraagteken daarentegen heb ik duizenden keren gebruikt. Ook mijn vorige boek eindigde ermee. Het wint nog steeds aan waarde, omdat allerlei waarden ongewisser worden. Alles is onzeker geworden. Wat (te) luchtig, op z'n Morgensterns, heb ik in een reeks democratische gezichtspunten deze strijd van die leestekens proberen te beschrijven met de uiteindelijke afloop, maar dan alleen bij onmiddellijk conflict tussen beide:

?!

*Het vraagteken, beginselvast,
heeft met het uitroepteken last.
De kwestie is om kort te gaan,
kunnen die twee wel samenstaan?*

*Het uitroepteken zonder normen
wil het probleem aldus misvormen,
dat wie de vraag met nadruk stelt
tot combinatie overhelt!*

*Maar als men alles wel beschouwt
is deze redenering fout:
men moet dan zonder strubbelen
het vraagteken verdubbelen!!*

*Gezien dit principiële conflict
wordt er gewogen en gewikt
en na afschuwelijke ruzie
komt men tot deze resolutie:*

*tot zuivering der atmosfeer
in ons taalkundige verkeer,
bepalen wij - zij het dan node:
met nadruk vragen is verboden.*

Maar wat ik nooit en nergens heb gebruikt of zal gebruiken is dat afschuwelijk (sic) midden in de tekst van een ander die men aanhaalt om hem of haar te beschamen. Dat is de pedanterie ten top, en dat niet alleen. Het gaat er vanuit dat de lezer te stom is om het vanzelfsprekende uit zichzelf te begrijpen. In een Engels woordenboek lees ik dat de uitdrukking sic, die kennelijk ook in dat taalgebied floreert, Latijn is en betekent: 'het staat er woordelijk!' Dat is overbodig en het begin van de tirannie in de taal.

* Heeft Rome, de Paus, eenmaal gesproken, dan is de zaak beslist.

De doodstraf

'TER GELEGENHEID VAN het tienjarig jubileum van de Grondwet' was de ondertitel van een boekje dat in 1993 op de juridische markt kwam als *Verhalen over de Grondwet*. Die ondertitel was niet helemaal juist, want niet de grondwet, maar een herziening daarvan was in 1983 tot stand gekomen. Maar dat die herziening alleen maar een face-lift was, een soort operatief verwijderen van de helft van een dubbele kin, zoals iemand minachtend opperde, dat wil er bij mij ook niet in. De herziening was grondig. Vroeger begon onze Grondwet met een staaltje van onverholen territorium-drift. Artikel 1 van de Grondwet van juist voor 1983 luidde:

Het grondgebied van het koninkrijk der
Nederlanden omvat Nederland, Suriname en de
Nederlandse Antillen.

Inmiddels zijn we al weer flink wat afgekalfd en binnenkort kunnen we waarschijnlijk met een enkelvoudig Nederland volstaan. Camus zou, als hij nog leefde, daar wellicht wat meesmuilend aan toegevoegd hebben, dat dat overblijvend stukje grond dat Nederland heet, maar puur toevallig niet onder water was gelopen, terwijl wij het er liever op houden dat wij - fiere knapen - het aan de barre zee ontworsteld hebben. En ja, wie weet, gaat ooit ook nog dat koninkrijk teloor.

Wat men wellicht wel een face-lift zou kunnen noemen, maar dan een ingrijpende en zeer geslaagde, wat bij face-liften bijna tegenstrijdig lijkt, is dat Hoofdstuk 1 van de

Grondwet de klassieke en sociale grondrechten mooi op een rijtje heeft gezet. Helaas, het recht om niet van staatswege een kopje kleiner gemaakt te worden (over oorlog heb ik het niet) staat niet in dat rijtje. In vroegere versies van de Grondwet stond over dit grondrecht, dat voorwaarde is voor het nut van alle andere grondrechten, helemaal niets. Nu bevat artikel 114 het bondige voorschrift, opgenomen in hoofdstuk 6 dat over rechtspraak handelt:

De doodstraf kan niet worden opgelegd.

Technisch is dat een tot de rechters gericht verbod en niet een grondrecht van ons tegenover de staat. En juist als verbod gericht tot de rechters is het niet zo ingrijpend, nu wij in ons gewone strafrecht al sinds 1870 geen enkele strafbepaling meer kennen met als sanctie op overtreding daarvan de doodstraf. Het lijkt zo wel een beetje op de regel dat niemand drie meter hoog mag springen, wanneer het wereldkampioenschap hoogspringen op twee en een kwart meter staat. Het wordt pas van belang onder heel andere omstandigheden. Maar juist daarom is het voorschrift toch niet onbelangrijk. Want in het maatschappelijk leven zijn fundamentele veranderingen nooit geheel uitgesloten.

Mij werd gevraagd als bijdrage aan dat boekje de werking van art. 114 Grondwet 'op meer luchtige wijze' en aan de hand van een 'helder sprekend voorbeeld' te verduidelijken. Omdat me dat niet zo erg eenvoudig leek heb ik de redactie als volgt geantwoord: 'Ik zou met plezier aan uw verzoek voldoen, ware het niet dat ik wat opzie tegen het luchtige element dat ik aan mijn bijdrage moet geven en dat minstens om drie redenen.

In de eerste plaats vrees ik dat het onderwerp zich niet zo bijzonder leent voor boert en kortswijl en ik ben nu een-

maal geen Paul de Leeuw, die ik nog wel in staat zou zien een groep van ter dood veroordeelden in afwachting van hun executie op zondagmorgen, op zaterdagavond tot vrolijke dialogen te verlokken. Vervolgens, onze rechtspraak loopt zoals wel te verwachten was, niet over van sprekende voorbeelden die een helder licht werpen op de betekenis van dat artikel 114.

En nu de derde reden: het korte artikel (zes woorden) is zo duidelijk dat het alleen maar verduisterd kan worden als juristen het onder hun perfide vergrootglas leggen. Daar zeg ik straks nog iets over. Men hoeft niet diep in de geschiedenis te duiken om te kunnen vaststellen dat het tegen de staat en met name zijn rechters gericht verbod, opgenomen in art. 114 van de Grondwet, op de ruim genomen tijdsband als iets heel bijzonders, iets heel nieuws valt aan te merken. In de rechtspraak is het *doodvonnis* door alle eeuwen heen een *doodgewone* zaak geweest. Met mensen werd door de overheden bijna nooit zorgvuldig omgesprongen. Ze hadden er kennelijk altijd genoeg van, met name van de lagere soorten. Bijzonder is ook dat het doodmaken zelf meestal niet als voldoende bestraffing gold. De veroordeelde moest op een zo barbaars en zo wreed mogelijke wijze langzaam stukje voor stukje om het leven worden gebracht. De koningsmoordenaar in Frankrijk stond een vooraf opgesteld ritueel van duivelse verschrikkingen te wachten. Dieven en stropers konden worden 'executed on the spot', behalve wanneer ze van hoge komaf waren (a free man of quality). Gelukkig ging men niet overal zo vlot om met (vaak standrechtelijke) executies als in Engeland, dat zich vaak heeft aangemeld als de bakermat van democratie en zuivere rechtspraak. J.E.A. Boomgaard, *Misdaad en Straf in Amsterdam* (1992)

houdt ons voor, dat daar in de zestiende eeuw doodstraf, verminking en geseling wel voorkwamen, maar evenals de vrijheidsstraf (deze echter omdat ze veel te duur was) betrekkelijk weinig, terwijl de vermogensstraf en de verbanning, die (in zekere zin) geld in het laatje brachten, verre de meerderheid hadden.

Wanneer iemand zich wellicht afvraagt, waarom die afschaffing van de doodstraf in de grondwet moest komen, zou een voorlopig antwoord kunnen zijn dat dat ook vast niet gebeurd zou zijn als daar niet een lid van de Tweede Kamer, Hein Roethof, op gekomen was. Ik herhaal echter de vraag: wat had dat voor zin? Nu, als gezegd, op geen enkel vergrijp meer de doodstraf staat kan de rechter reeds daarom die straf toch niet meer opleggen? Dat is op zich wel juist, maar zaak is nu net dat de wetgever zonder zo'n bepaling als die van art. 114 voor sommige vergrijpen weer de doodstraf zou kunnen invoeren, terwijl daarvoor nu eerst dat grondwetsartikel zou moeten worden afgeschaft. En daarvoor is een gekwalificeerde meerderheid in beide kamers van de Staten-Generaal nodig. Dat een dergelijke bepaling in de Grondwet hoogst belangrijk is blijkt uit wat er in de Verenigde Staten is gebeurd. Daar bevat de constitutie niet een bepaling als die van art. 114 Grondwet. De rechtspraak van het Warren-Court schafte op 29 juni 1972 de doodstraf af, omdat zij werd gezien als een nodeloos wrede straf en *daarom* in strijd kwam met de constitutie. Die beslissing werd genomen met vijf voor- en vier tegenstemmen. In onze Eerste Kamer werd in 1870 de afschaffing van de doodstraf voor gewone misdrijven overigens ook maar net op het nippertje gehaald. Twintig voor afschaffing, achttien tegen. Om kort te gaan, in

de Verenigde Staten heeft het daarna komend Burger-Court de zaak weer teruggedraaid: waar een staat de doodstraf erkende, werd deze door het Hof niet meer wegens onnodige wreedheid van de doodstraf als zodanig buiten de wet gesteld. Zo'n situatie is bij ons sinds 1983 en de invoering van art. 114 niet mogelijk. Nixon had de stoot tot de omslag gegeven. De tijd is gekomen, zo zei hij bij herhaling, dat die slappe rechters... nu eindelijk eens voor de rechten van onschuldige slachtoffers van misdrijven minstens evenveel begrip moeten gaan tonen als voor de rechten van veroordeelde misdadigers. Sindsdien is dat in alle toonaarden ook Nederland herhaald. Maar het is toch zonneklaar dat zorg voor de rechten van de slachtoffers niets te maken heeft met het voltrekken van de doodstraf aan de daders. Ruimer gezegd, dat zorg voor de slachtoffers nooit en nimmer afbreuk mag doen aan fundamentele rechten van mensen die verdacht worden.

En ja, nu kom ik toch op een helder sprekend voorbeeld. Omdat ik er in de rechtspraak geen heb kunnen vinden, val ik maar terug op eigen fantasie, al is die dan al zo'n vijf en dertig jaar oud en misschien wel al te luchtig. In 1958 schreef ik onder de titel 'Het Doodvonnis van de Kantonrechter', in het lijfblad van alle juristen, daarom toepasselijk geheten *Het Nederlands Juristenblad*, het volgende verhaal.

Een kantonrechter en een toen nog ambtenaar van het O.M. geheten lid van de staande magistratuur waren in de noodzaak geweest de nacht samen door te brengen op een feestelijke bijeenkomst, waar de spiritualia rijkelijk hadden gevloeid. Het feest duurde tot voorbij de ochtend-

schemering en de beide magistraten herinnerden zich plichtsgetrouw te rechter tijd dat een strafzitting hen wachtte. De eerste verdachte die die morgen moest voorkomen was een dame uit de kleine burgerij, die buiten de door de gemeenteverordening toegestane uren matjes in het openbaar had geklopt. De feiten werden erkend. De ambtenaar hield een sprankelend requisitoir dat iets lang uitviel en waarin hij de stelling verdedigde dat de verdachte levensgevaarlijk was, omdat het uitgeklopte stof de talrijke voorbijgangers dodelijk zou kunnen schaden. Aan de bepaling der geëiste straf gekomen had hij een verrassing. Hij meende voor deze lafhartige daad niets anders dan de doodstraf te kunnen eisen. De kantonrechter, verplicht onmiddellijk uitspraak te doen sloot zich enthousiast bij die eis aan met de uitroep: 'Ja, dat doen we'.

Toen al zat die kantonrechter fout, omdat hij een straf oplegde die *voor dat feit* niet bestond. Nu zou hij bovendien handelen in strijd met de grondwet. Maar als er inmiddels op grond van overwegingen van milieu beschermende aard op de overtreding van dit verbod, als misdrijf in de strafwet opgenomen, wel de doodstraf zou zijn gesteld, zouden er toch nog problemen rijzen. Want nog steeds mag zo'n wet, tot stand gekomen door samenwerking van Koning(in) en Staten-Generaal, zo'n wet in formele zin, niet getoetst worden aan de Grondwet. Anders gezegd, die wet zou, bestond zij eenmaal, geldig zijn ondanks duidelijke strijd met de Grondwet.

Bekentenis vol schaamte

of: de verschrikkingen aan de Kneuterdijk

ER IS EEN schetstekening *op schaal* voor nodig voor iedereen die Den Haag en in het bijzonder de Kneuterdijk en omgeving niet heel goed kent. Maar een foto zou ook leuk zijn, al moet daar een erg goede fotograaf aan te pas komen. Maar eigenlijk gaat het over iets waar meer tragiek dan vrolijkheid bij komt kijken.

De oversteek - ik praat als voetganger - is daar verschrikkelijk breed. Bij een beetje stevige mist kun je de overkant nauwelijks zien. Ik schat dat je zo'n veertig meter moet overbruggen. Zo'n brede weg bestaat niet zult U zeggen, maar, als dat al waar zou zijn, doet het er niet toe. De situatie is te ingewikkeld voor een nauwkeurige beschrijving (vandaar die tekening en die foto) maar zij komt er op neer, dat de oversteek telkens door een soort perronnetje, een smalle vluchtheuvel wordt onderbroken. Dat komt ook omdat er een aantal trams doorheen snijdt, maar nu wordt ik té technisch. De oversteek bestaat, kort gezegd uit zo'n vijf onderdelen die elk gescheiden worden door een langwerpige, heel smal vluchtheuveltje. Het grootste deel van de oversteek wordt natuurlijk in beslag genomen door de voor het auto-verkeer en de trams bestemde weg die in twee delen uiteenvalt. Als je als voetganger zo wat alles gehad hebt komt er nog zo'n vluchtheuvel en vervolgens een strookje weg van naar schatting 98 centimeter, in elk geval hoeft je er maar één stevige stap voor te doen om het te passeren. Dan is de overkant bereikt. Men kan nu zijn zaakjes gaan verdedigen bij de Afdeling Rechtspraak van

de Raad van State, die aan die overkant gehuisvest is of, in het ergste geval, een beetje verderop, verscholen in een achteraf-straatje, bij de Hoge Raad (der Nederlanden).

De oversteek ligt in of nabij het centrum van de stad en er wordt, tenminste op de hoofdbanen, druk gebruik van gemaakt. Zij is daarom terecht beveiligd. Voor de voetganger staat aan elk uiteinde een drager van verkeerslichten en die straalt, precies als in Almelo, nu eens groen dan weer rood licht uit en geen oranje licht, wat gelet op de stad en de plaats in de stad nogal bedenkelijk is.

Natuurlijk staat, vanuit het gezichtspunt van de voetganger bekeken, het licht veel langer op rood dan op groen. Het is immers van algemene bekendheid dat de snelheid van de voetganger die van het gemotoriseerde verkeer verre overtreft en je moet nu eenmaal opschieten in het leven. De Wegenverkeerswet met aanhang behoedt niet alleen de veiligheid in het verkeer, maar is er ook voor de vlotte doorstroming van het verkeer.

Wie daarom, zoals mij vaak overkomt, die oversteek richting Raad van State maakt, moet meestal een hele poos wachten voor het licht voor hem op groen staat. Een fatsoenlijke burger legt zich daarbij neer, in figuurlijke zin uiteraard. Maar als het licht aan de overzijde dan toch echt groen is geworden - en ik neem aan, maar daar heb ik nooit op gelet, want daar heb ik geen redelijk belang bij, gelijktijdig ook aan mijn kant - dient men met een echte rotvaart op die overkant af te stevenen. Wie meent dat ieder op zijn beurt aan zijn volle recht moet komen en het daarom rustig aan doet, strandt al op een van de middelste vluchtheuvels en zal daar, duidelijk aan openbare schande prijs gesteld, zijn tweede beurt moeten afwachten.

Ik vind dit terecht. Het zijn meestal typen van het wat

bejaarde soort die dat overkomt en die krijgen de laatste tijd toch al zo'n grote mond. Laat ze eerst maar eens aantonen dat ze ook nog behoorlijk uit de voeten kunnen.

Maar, hoe hard je ook loopt, voluit de overkant halen doe je nooit. Wat, onder de best mogelijke condities mogelijk is, is het vluchtheuveltje bereiken, dat het smalle strookje weg van 98 centimeter verbindt met de echte overkant. Omdat dat smalle strookje nergens toe dient - het wordt zelfs niet als fietspad gebruikt, om de simpele reden dat een fatsoenlijk Hagenaar niet fietst en de besten onder hen dat zelfs niet kunnen - en het met één stap is te overbruggen, pleegt iedereen op die plaats een daad van burgerlijke ongehoorzaamheid: hij maakt de tocht teneinde en negeert het rode licht.

Eindelijk kom ik aan de kern van mijn verhaal toe. Een behoorlijk snelle sprint (overblijfsel uit mijn jeugd) heeft mij zonder enige schending van het recht tot op het laatste vluchtheuveltje gebracht. Maar op het moment dat ik mijn sprong naar de overkant wil voltooien, springt niet alleen het licht op rood, wat een te voorziene gebeurtenis was, maar ontwaar ik aan die zo dicht genaderde overzijde ook twee levensgrote politiemannen en die gebeurtenis is in Den Haag zomin als elders in Nederland te voorzien.

Ik hoop dat ik de situatie goed heb geschetst: die twee politieambtenaren enerzijds, ik anderszijds, wij bevinden ons op een afstand van 98 centimeter van elkaar, hemelsbreed gemeten of op welke manier dan ook. We kunnen elkaar zonder van standplaats te veranderen en zonder moeite hartelijk de hand reiken maar dat gebeurt niet omdat er geen enkele reden toe is.

Waarom staan die politiemannen daar stil? Ik zei het al, let op de situatie. Voor *hen* stond het licht aan de overkant

(mijn oorspronkelijke kant) en *dus* ver van hen vandaan, ook op rood en kennelijk behoorden zij tot die slinkende groep overheidsdienaren, die zich niet boven de wet verheven achten. Ze stonden daar, gewoon gezegd, juist ter plaatse aangekomen, te wachten tot het licht voor hen op groen zou springen, waarna zij de toch al rustende andere kant van Den Haag met hun waakzaamheid in nog diepere slaap konden doen tuimelen.

Maar nu mijn benarde situatie. Ik moest nog één stap doen over dat stukje weg dat naar strikt juridische opvatting ongetwijfeld werd bestreken door het verbod dat van het vlakbij oplichtende rode licht uitstraalde. Dat stukje weg was zo loos als het meisje uit het liedje. Als ik die stap zou zetten, zou ik de wet overtreden. En op heterdaad worden betrapt. Tegelijk echter kwam bij mij de gedachte op, sterker stormde de vaste overtuiging bij mij binnen dat ik een volmaakte idioot was als ik daar tegenover die geüniformeerde gezagsdragers bleef staan totdat over twee minuten het licht groen zou worden. Het wetsvoorschrift was er niet een (zoals er vele zijn) zonder redelijke zin, maar de naleving ervan in dit geval kon bij de verstandige buitenstaander alleen maar op de lachspieren werken en zou voor mijn psychiater, als ik die had, beslist grond zijn om mijn toerekeningsvatbaarheid in twijfel te trekken.

Ik zal nu verraden a) wat ik gedaan heb en b) aan welke gevoelens ik daarbij ten prooi was.

Bij a): Ik heb de grote oversteek niet gewaagd, maar ben in de lengte van de vluchtheuvel op en neer gaan drentelen, voorwendend dat dit mijn gewone looprichting was wanneer ik in een denkproces van enige betekenis was gewikkeld. Ik kan moeilijk aangeven hoe eindeloos lang het voor mijn gevoel heeft geduurd voor het licht ten slotte ver-

sprong en mijn loopbeweging eindelijk een hoek van negentig graden kon gaan maken met die welke ik op de vluchtheuvel had ontwikkeld.

Bij b): Ik heb me maar zelden zo geschaamd als in deze situatie en de reden daarvan was dat ik de wet naleefde. Op zich genomen vind ik dat, als gezegd, nogal vaak een redelijke zaak, maar in dit geval leefde ik de wet na omdat ik wist dat als ik dat niet deed betrapt zou moeten worden en bovendien die politiemensen voor het probleem zou stellen, ofwel hun ambtsplicht te verzuimen, ofwel zich evenals ik reeds gedaan had ook belachelijk te maken. Want het merendeel van onze politiemensen is niet alleen redelijk, maar ook nuchter. Ik weet zeker dat ze het idioot hebben gevonden dat ik daar op die vluchtheuvel in horizontale richting dreutelend voorgaf het rode licht niet te zien en als het ware toevallig daarom nog niet over te steken. Als ze gevoel voor humor hebben gehad, hebben ze waarschijnlijk gedacht (want het speelt zich af in Den Haag waar alle gerechten vertegenwoordigd zijn): daar heb je weer zo'n gek uit de rechterlijke macht, die denkt dat *wij* gek zijn.

Er waren geen kleine kinderen in de buurt (die zijn er in Den Haag niet meer) en ik hoefde dus ook niet 'het goede voorbeeld' te geven. Maar dat was dan ook helemaal niet mijn bedoeling. Wel dacht ik aan die jaren, ver heen, toen de burgerlijke ongehoorzaamheid door sommigen werd gepredikt als heilbrengend medicijn tegenover de heilloze machinaties van de verdorven staat. Eén politierechter heeft een beroep op burgerlijke ongehoorzaamheid ooit - op instigatie van Cees Schuyt - als strafuitsluitingsgrond aanvaard. Hij is nu een hooggeleerde professor in het civielrecht die binnenkort de dienst gaat verlaten: A.J.O.

baron van Wassenaer van Catwijck.

En U zult het geloven of niet, dat sublieme vonnis werd door het gerechtshof in hoger beroep vernietigd. Heer, vergeef het hun nu toch maar, want zij wisten niet wat zij deden.

Als ik mijn gedrag op die middag in Den Haag, omgeving Kneuterdijk, Raad van State, Hoge Raad en Rekenkamer, zou moeten samenvatten zou ik zeggen dat het een staaltje was van burgerlijke gehoorzaamheid. Niet strafbaar, maar daarom nog wel schandelijk.

Meisjes, let wat op je woorden

of: de zin der dingen

JE BENT ZEVENTIEN en je wilt wat. Liefst wat wilds, als het kan. Dan is het ook niet vreemd dat je met die filmproducent, die je in dat café hebt ontmoet, mee naar diens flat gaat. Zo beginnen heel wat roemrijke carrières.

*'Daar zouden ze een scène van een bankoverval naspelen. Het meisje liet zich daarom gewillig vastbinden: de armen op de rug, een touw om de nek en de opgetrokken knieën. Het meisje kreeg pas argwaan toen verdachte haar naar een matras sleepte.'**

Het meisje verzette zich door de onechte filmproducent 'in achterwaartse richting een schop te geven,' constateert de Hoge Raad, nauwkeurig als steeds. Maar dat maakte op hem hoegenaamd geen indruk. Als het wél indruk op hem had gemaakt en hij het meisje verder, geschrokken van haar weerstand, met rust had gelaten, wat dan?

Dan zou er sprake zijn geweest van een strafbare poging tot verkrachting. Want wie bewogen door de angst voor een pak slaag of erger, toch maar afziet van zijn snode bedoelingen, treedt niet vrijwillig terug. Hij voltooit zijn misdrijf weliswaar niet, maar dat ligt aan een van zijn wil onafhankelijke omstandigheid.

Het meest duidelijke voorbeeld van vrijwillige terugtred waardoor een overigens strafbare poging toch maar door de vingers wordt gezien, komt waarschijnlijk tevens het minst

voor: terugtreden op de schreden van het verderf wegens berouw, oprechte spijt.

Iemand heeft de kluis in het kantoor open gekregen. Het is een nauwkeurig aangelegd mens en voor hij met de buit de benen neemt, telt hij de vele biljetten van honderd gulden na. Maar in die telperiode overvalt hem de vrees voor de hel - onvolmaakt berouw - of komt hij tot het inzicht dat zijn gedrag volslagen schandelijk is - volmaakt berouw. Hij houdt niet alleen met tellen op, maar hij legt alle biljetten keurig op hun plaats terug in de kluis, sluit deze zorgvuldig af en verlaat - misschien een 'wiser', in elk geval een 'sadder' man - het gebouw.

Maar omdat alles wat hij deed vanaf het moment dat hij het kantoor binnentrad totdat hij het verliet, door plafondtelevisie is opgenomen, wordt hij toch op simpele manier 'betrap't'.

Maar waarop wordt hij betrap't? Op een poging tot (in)braak waarvoor hij niet strafbaar is, omdat hij nog voor hij zijn inbraak had voltooid er vrijwillig van afzag.

Stel dat hij de biljetten uit de kluis wel had meegenomen naar huis, maar thuisgekomen door een van die twee vormen van berouw overvallen, op staande voet de hele buit naar het politiebureau bracht, dan zou dat berouw wel te laat komen. Het misdrijf was immers voltooid. In ethisch opzicht zijn de twee situaties echter volkomen gelijk.

Wie zo vriendelijk is dit te willen begrijpen, die zal wellicht opmerken en tegenwerpen: maar wie van het voltooien van een voorgenomen misdrijf alsnog afziet omdat hij bang is voor een pak slaag of erger, die ziet toch ook uit eigen wil van het misdrijf af. Hij heeft een afweging gemaakt: doorzetten met grote kans op een geweldig pak

slaaq of als de weerga heelhuids terugreden. Als hij tot dat laatste besluit, is dat per definitie een gevolg van zijn wil.

Ja zeker, maar nu komen wij, de juristen, aan het woord en hoe. Onze critici zien één ding over het hoofd: het gaat er om of de persoon in kwestie alsnog afzag van zijn misdadig voornemen alléén wegens het door hem genomen wilsbesluit. En in dit geval is dat wilsbesluit tot stand gekomen door iets van buiten af: de dreiging van een pak slaag, of om wat realistischer te worden: de dreiging van een kogel door zijn benen of een stuk ijzer op zijn kop. Wie berouw krijgt roept geen enkele omstandigheid van buiten te hulp. Maar wie, met een zak om de buit in te doen op zijn rug, op de plaats des misdrijsfs aankomt en daar vanachter de gordijnen twee levensgrote politiemannen op hem toe ziet lopen, die zal zijn plan ook wel niet doorzetten, maar dat voor de hand liggende wilsbesluit is het meest sprekende voorbeeld van een geval waarin geen sprake is van vrijwillige terugted.

Nu terug naar de 'filmproducent' en het meisje. Had de man zijn pogingen gestaakt wegens het fysieke verzet van het meisje, dan was hij zonder meer schuldig geweest aan strafbare poging tot verkrachting en had hij de negen maanden gevangenisstraf, waarvan drie maanden voorwaardelijk die het gerechtshof hem had opgelegd, zeker gehouden. Om het een beetje grof te zeggen: een labbek die ophoudt zou er op dat moment al bij geweest zijn, een gespierde macho die doorgaat krijgt echter van het recht nog een kans.

Want er gebeurt nu iets heel ongewoons. Het meisje dat eerst zonder succes geprobeerd had zich met behulp van geweld uit haar erg beroerde toestand te bevrijden, ging

daarna onvervaard over op de taaltoer. Je moet, na aanvankelijke verwondering over haar goedgelovigheid, daarna toch grote bewondering hebben voor haar koelbloedige weerstand. In zo'n flat, moederziel alleen met zo'n man, handen, nek en knieën vastgebonden, ik denk dat velen zich maar bij de smerige werkelijkheid zouden hebben neergelegd.

De taaltoer dus. En iedereen zal nu wel denken dat haar mondelinge bedreigingen wel heel verschrikkelijk moeten zijn geweest om nog iets uit te halen en de man van zijn plan af te brengen. De mededeling bijvoorbeeld dat hij maar op moest passen omdat zij aan aids leed, zou mogelijk resultaat hebben opgeleverd. Had de man daarna van de verkrachting afgezien, dan was er zeker ook sprake geweest van een poging waarvoor hij strafbaar was. Het is immers duidelijk dat juist door zo'n mededeling van het meisje zijn wil om toch maar niet door te zetten bepaald zou zijn, en dan is er geen vrijwillige terugtred.

Maar het meisje nam niet haar toevlucht tot dit of een ander bedreigend paardemiddel. Ze deed een beroep op rationele en sensitieve elementen in de man. Luister maar naar haar eigen verklaring in deze zaak:

De man zei tegen mij dat verzet geen zin had. Ik reageerde hierop met te zeggen: 'Wat voor zin heeft het om mij te verkrachten.'

Hierna staakte de man zijn pogingen...

Dat was zeker een onverwacht maar dik verdiend succes voor het meisje, maar het staartje van deze zaak ziet er toch gek uit. Ik zei al dat er volgens onze rechtspraak geen vrijwillige terugtred, en dus geen straffeloosheid zou zijn

geweest als de man zijn pogingen had gestaakt uit angst voor bedreigende woorden. Nu het echter ging om vragende woorden, nu de vrouw hem een existentiële vraag stelde en die tot gevolg had dat hij zijn pogingen staakte, was er volgens de Hoge Raad wel sprake van vrijwillige terugtred en daarom van straffeloosheid. Een beetje moeilijk te accepteren vind ik dat wel. De scherpe geest doet hier, om zo te zeggen, onder voor het botte mes. Het overtuigende woord voor de drieste bedreiging. **

* Citaat genomen uit het onderschrift van prof. Knigge bij een arrest van de Hoge Raad van 15 december 1992. Ned. Jur. 1993, nr. 333.

** De man was daarmee nog niet van de zaak af. Om een nogal moeilijke technische kwestie te vereenvoudigen: met de gegevens waarmee het hof werkte was de motivering van de strafbaarheid volgens de Hoge Raad in elk geval onvoldoende.

Prof. Knigge zorgt in zijn onderschrift voor een akelige anticlimax:

'In de onderhavige zaak verdient aandacht dat verdachte... heeft meegedeeld dat hij voortijdig klaar kwam. Als dat inderdaad het geval is, is van vrijwillige terugtred geen sprake.'

Wie nu nog zin heeft zich verder in deze zaak te verdiepen zal moeten vaststellen dat ejaculatio praecox, om het maar deftig te zeggen, wel degelijk een omstandigheid is die aanvankelijk binnen de persoon van de dader is gelegen. Maar van zijn wíl is zij niet afhankelijk en dus levert terugtred om die reden geen straffeloosheid op. Nogal logisch zal iedereen zeggen. Dat vind ik ook. Maar ik houd er nu verder echt mee op.

Metselaars en casino's

DE METSELAAR, DE timmerman, de loodgieter, zij stuurden eens per jaar aan het einde van dat jaar hun rekening voor verrichte diensten en geleverde materialen naar de notabelen en wie het zich verder kon permitteren aan zulke mensen geld uit te geven. En de debiteur stuurde dan één, soms twee van zijn kinderen naar het huis van de schuldeiser met het geld afgepast in een gebruikte enveloppe. Waarom ging een van de kinderen dat doen en niet de vader-schuldenaar zelf of de dienstbode (een van de dienstbodes)? Die vraag valt in twee delen uiteen, die ieder een eigen antwoord vergen. Vader deed het niet omdat hij niet iemand was die bij de werkman aan huis kwam, en zeker niet om een rekening te betalen waar toch nog wat aan te verdienen viel. En de dienstbode mocht het niet doen omdat de verdienste waar ik het zoëven over had, dan buiten de familie zou raken. Anders gezegd: die metselaar enzovoort werd geacht van het aan hem betaalde en hem toekomende iets terug te geven aan de minderjarige betaler. Eerst had hij een jaar lang diensten verricht en materiaal geleverd, waarop hij rente moest derven, nu moest hij zelf een soort rente betalen over dat te laat door hem ontvangen bedrag. Dat hebben de banken later overgenomen, maar daarover gaat het in het volgend verhaal. Ik kan het me niet meer herinneren, want ik schrijf over situaties van voor 1940, of dat bloedgeld vervolgens op het spaarbankboekje van de zoon (soms dochter) werd gezet dan wel in de schatkist van de vader terug vloeide. In ieder geval hing dat van

hem af, want hij was in het kostbare bezit van de patria potestas (=vaderlijke macht).

De wereld is veranderd en wij met haar. Dit soort gebruiken bestaat niet meer. Behalve in het casino. Daar moet de vrouw of man die de hele avond heeft staan verliezen maar op het laatst een keertje met een fiche van tien gulden op 'plein' uitkomt, van deze winst van driehonderdvijftig gulden, die alleen maar een kleine vermindering van haar of zijn verlies oplevert, minstens tien gulden fooi afstaan voor de 'employés'. Het is geen wettelijke verplichting, maar wie het niet doet zal ontdekken dat er verplichtingen zijn waarvan de naleving heel wat krachtiger is gegarandeerd dan van voorschriften der wet.

Toch is er een belangrijk verschil. Die metselaar enzovoort wilde het door zijn werk verdiende loon incasseren. De casinobezoeker wilde geld verdienen zonder te werken. Dat zal meteen ook de aantrekkingskracht van dat soort zaken zijn.

Oplichting of verduistering?

WIE NU SPAART heeft straks wat. Maar al te overtuigd daarvan moet een mens toch maar liever niet zijn. Mijn verhaal is niet nieuw. Het weekblad Vrij Nederland heeft er een tijd lang in allerlei varianten vol van gestaan, maar ik wil de feiten toch maar eens gewoon op scherp stellen, nu zich zo'n geval in zo ongecompliceerde vorm voordoet. Er is hier geen sprake van al of niet te verdedigen beleid, maar van schaamteloos in praktijk gebracht onrecht met duidelijk strafrechtelijke aspecten. Juist omdat dat onrecht bij ons niet hard heeft toegeslagen, en zoals dat gaat bij veel tragische zaken, toch ook een zekere lachlust opwekte, kan ik onbevangen en zonder emotie verslag doen van onze bevindingen.

Wij - eigenlijk mijn vrouw - hadden bij die Bank op 1 januari 1992 een bedrag van *f* 598,47 uitstaan tegen een rente van 3,25% 's jaars. Het hele jaar 1992 door stond dat mooie bedrag daar te staan en het zal duidelijk zijn dat we toen het einde van dat jaar naderde, met spanning de vermeerdering van ons kapitaal tegemoet zagen. We hadden ons er op ingesteld een bedrag aan rente van zo'n kleine twintig gulden binnen te halen - zo worden kapitalisten slapende rijk. De teleurstelling was groot. Weliswaar werd aan creditrente *f* 19,39 bijgeschreven, maar daar stond een post debetrente van *f* 7,56 tegenover. Het resterend batig saldo van *f* 11,83 kon ons niet meer troosten.

Omdat we zeker dachten te weten dat er het hele jaar op die rekening niets gebeurd was (geen mutaties hadden

plaatsgevonden, zeggen de deskundigen dan) wilden we toch wel eens weten waar die debetpost vandaan kwam. En we werden bij de Bank, ik moet het toegeven, bijzonder vriendelijk en voorkomend te woord gestaan, zeker als men in aanmerking neemt dat we kwamen klagen en over welk bedrag de klacht liep. Alles werd tot op de bodem uitgezocht. Een geduld van een kleine twintig minuten moet je daar natuurlijk wel voor op kunnen brengen. De bewijsstukken werden ons welwillend, zonder kosten, in afschrift ter hand gesteld. De ombudsman zou de behandeling zelf zeer behoorlijk hebben gevonden.

Wat bleek? Op 6 februari 1992 hadden we een bedrag van f 18.500,- bij de Bank gestort, niet bestemd voor deze bankrekening, maar voor doorzending ter aanvulling van een rekening bij een andere, nauw verwante Bank. Wie zich nu afvraagt waar een gezin dat van een rijkssalaris leeft, zo'n groot bedrag vandaan haalt, mag niet meer meedoen. Om niet al te zeer in raadselen te spreken: het gaat over een filiaal van een Bank in Nijmegen en over een als gezegd daarmee ten nauwste verwante bank in Amsterdam. Dat reusachtige bedrag van f 18.500,- werd de volgende dag, 7 februari 1992 door de Nijmeegse Bank naar die Amsterdamse Bank overgemaakt.

Wegens een totaal gebrek aan echt Hollandse koopmansgeest zou ik er niet op gekomen zijn dat de Nijmeegse Bank ons die ene dag dat zij over het geld beschikte rente zou dienen te betalen al had dat - op basis van 3,25% 's jaars - toch altijd nog de lieve somma van f 1,65 opgeleverd. En wie het kleine niet eert... is het soms niet zo?

Maar wat doet de Bank? Ze verwisselt de kinderen. Ze draait, banaal gezegd, de data om. Het op 6 februari 1992 door ons bij haar gedeponeerde bedrag wordt geboekt als

ontvangen op 7 februari 1992 en de overboeking van f 18.500,- naar de Bank in Amsterdam, die gebeurde op 7 februari 1992, wordt geboekstaafd als gedaan op 6 februari 1992. Dat heeft tengevolge dat we gedurende een dag van de Nijmeegse Bank een bedrag hebben geleend van f 18.500,-. Een klein onderzoek leert dat die totaal verzonden lening plaatsvond tegen een rente van 14,25% 's jaars. Mijn informante deelde mij vriendelijk mee dat dit alles het gevolg was van de 'valuta-dagen'.

Is hier, strafrechtelijk gezien, sprake van oplichting dan wel van verduistering? Het typische van verduistering is dat de dader zich zonder daartoe gerechtigd te zijn meester maakt van geld of goederen van een ander die hij op rechtmatige manier onder zich gekregen heeft. En dat is precies wat hier is gebeurd, want het in rekening brengen van die f 7,56 is niet anders dan het zich zonder recht toe-eigenen van dat bedrag. Er was immers geen lening en dat zou de enige rechtsgrond kunnen zijn die het berekenen van rente zou kunnen rechtvaardigen.

Maar, zal iemand zeggen, staat dan niet in de 'kleine lettertjes' dat partijen deze werkwijze overeengekomen zijn? Anders gezegd, staat daar niet in dat we hebben afgesproken dat de klant rente zal moeten betalen over een lening die nooit bestaan heeft? Als rechtgeaard jurist lees ik die kleine lettertjes, als ze voor privé-gebruik bestemd zijn, in beginsel niet. Ik moet er daarom van uitgaan dat ergens in die lettertjes zo'n regeling wel te vinden is. Dat doet er echter in het geheel niet toe, want zo'n bepaling waarbij iemand wordt verplicht voor iets te betalen, terwijl hij in feite daarvoor recht had op betaling, is in strijd met goede verkeers-zeden en dus nietig. En bovendien in elk geval vernietigbaar, omdat zij voor de wederpartij van de opsteller

van de regel onredelijk bezwarend is (voor wie het echt wil weten: Boek 6, art. 233 aanhef en onder a van het Burgerlijk Wetboek). Er is niet snel een mooier voorbeeld te vinden voor de docent die zijn studenten moet uitleggen wat nu eigenlijk 'onredelijk bezwarend' betekent.

Maar ik voel toch ook wel iets voor oplichting. Het typische daarvan is, voor zover voor ons geval van belang, dat men iemand ertoe brengt een vordering te laten schieten of een schuld te aanvaarden, die niet bestaan. Dat moet dan gebeuren op een bedrieglijke manier. Voor deze zaak komen in aanmerking: listige kunstgrepen, en een samenweefsel van verdichtsels. Dat er kunstgrepen zijn toegepast zal wel niemand durven ontkennen, maar het is wat te veel eer zo'n handelwijze listig te noemen. Botte kunstgrepen tellen niet. Het samenweefsel van verdichtsels is echter in alle glorie aanwezig want het ene verdichtsel is dat er een bedrag van *f* 18.500 voor een dag is geleend aan de klant en het andere dat dat bedrag een dag later door deze aan de Bank is terugbetaald. Samen leveren zij een onrechtmatige winst op voor de Bank van *f* 7,56 plus *f* 1,65 en dat ligt toch al weer een stuk boven de negen gulden.

Het is misschien nauwelijks de moeite waard, maar ik doe toch maar verslag, want zotter heb ik het zelden meegemaakt.

Vreugdegeld

ONOPGEMERKT DREIGT HET gouden feest, dat wij op 21 mei 1993 hadden moeten vieren, voorbij te gaan. Wat goeds kan er uit 1943 tot ons komen dat niet verband houdt met verzet en weerstand? Maar toch: na jaren van onzekerheid, van nu ja, dan nee, zelfs bij één en dezelfde rechterlijke instantie, kwam het er dan eindelijk van: W.P. van Kreuningen kreeg *in beginsel* recht op smartegeld. Of hij het ook *werkelijk* gekregen heeft (een praktisch vraagje, dat voor hem wel van belang was) is moeilijk te achterhalen. Bij het arrest van de Hoge Raad van 21 mei 1943 werd alleen beslist dat onjuist was het oordeel van het hof volgens hetwelk toewijzing van enig geldbedrag aan Van Kreuningen wegens 'geleden smart en gederfde levensvreugde' moest worden afgewezen. Waarna de zaak naar een ander gerechtshof werd verwezen. Er werd op het Plein in Den Haag (pas vrij kort daarna zou de Hoge Raad naar Nijmegen vertrekken), hoog van de toren geblazen:

dat in overstemming met hetgeen van oudsher in ons land gegolden had en met hetgeen thans volgens wet of rechtspraak in de naburige landen geldt, het toekennen van vergoeding voor ideële schade, geleden ten gevolge van voormelde daden, als redelijk en billijk valt te beschouwen.

Van Kreuningen had bij een verkeersongeval, dat, schrik niet, op 21 oktober 1933 had plaatsgevonden - en dus nog maar kort na de machtsovername in Duitsland door Adolf

Hitler - flinke averij opgelopen. De post waar het ons om gaat is die van f 17.329,20 voor geleden pijn en gederfde levensvreugde, maar de rechtbank had die vordering afgewezen op de grond die de communistische landen van Oost-Europa tot hun ineenstorting zijn blijven hanteren:

dat pijn en levensvreugde geen op geld waardeerbare begrippen zijn en voor het lijden en missen daarvan geen schadevergoeding kan worden toegekend.

Het hof had in minder fraaie bewoordingen dat oordeel gevolgd. Maar de Hoge Raad ging om.

Het eerste onderdeel van die redenering van de rechtbank heeft tot op de dag van vandaag een niet geringe mate van geldigheid, maar de daaruit in het tweede deel getrokken conclusie is te star. Geld neemt de pijn niet weg, maar kan wel wat vreugde opleveren als het goed gebruikt wordt. En bij een aantal mensen geldt dat zelfs voor het blote bezit van geld. Kort en goed: geld is beter dan niks en begin je met voor deze bepaalde pijn, dit bepaalde letsel het geldbedrag a toe te kennen, dan kun je voor minder pijn of letsel een halfje a en voor meer pijn of letsel 2 a toekennen. Juristen moeten bij zulke dingen niet te moeilijk doen. Zo is het ook gegaan, met dien verstande dat a aanvankelijk wel op een heel laag bedrag werd vastgesteld zodat een half a bijna niets en 2 a nog niet veel was. Eigenlijk een soort onderhuidse erkenning van het eerste deel van de overweging van de rechtbank. Maar langzaam begon a wat te stijgen. Niet alleen omdat de gulden steeds minder koopkracht vertegenwoordigde, maar ook omdat pijn steeds hoger gewaardeerd werd. Hoe beschaafder en ontwikkelder, maar vooral ook hoe welvarender een volk wordt hoe erger de mensen die er deel van uitmaken pijn

gaan vinden. Montesquieu heeft ergens staande gehouden dat er volken zijn waarvan de mensen door hun onbeschaafdheid zo immuun zijn voor pijn dat de wreedste martelingen hen nog niet kunnen afschrikken van het kwade. En je hoort ook altijd nog mensen die beweren dat dieren geen pijn kunnen lijden. Moet je ze horen als ze geslacht worden. Ik bedoel die dieren. Niet alleen de bedragen zijn geleidelijk aan hoger geworden, ook de gevallen waarin smartegeld kan worden toegekend zijn behoorlijk uitgebreid. Iedereen weet dat iemand nu minstens vijftienhonderd gulden vergoeding kan vorderen als zij/hij intimiteiten heeft moeten laten passeren die als ongewenst werden ondervonden.

Een halve eeuw smartegeld en elke drie jaar verschijnt er sinds de jaren vijftig door de zorg van de redactie van het maandblad *Verkeersrecht* een speciale uitgave waaruit ieder kan aflezen wat een verloren pink, een gebroken been, aanhoudende aanvallen van migraine zo ongeveer aan smartegeld opleveren.

Kortom: wie smart lijdt of heeft geleden krijgt, is een ander daarvoor aansprakelijk, ter verlichting daarvan van de schuldige geld.

De tegenhanger is: wie vreugde ondervindt of heeft ondervonden betaalt daarvoor, heeft een ander dat bewerkstelligd, aan die ander geld. Dat vreugdegeld is helaas nog niet echt ingeburgerd en dat zal wellicht ook zo blijven. In het recht spelen positieve sancties maar een povere rol. Trouwens ook in het spraakgebruik, want Van Dale omschrijft sanctie onder meer als: dwangmiddel, middel om de naleving van een voorschrift af te dwingen of als straf voor een overtreding. Had er gestaan: middel om de

naleving van een voorschrift te *bevorderen*, dan kon men ook de beloning, dus iets van positieve aard, als sanctie aanmerken. Dat wil er kennelijk bij onze politici niet in. De staat die een beloning in het vooruitzicht stelt bij het niet overtreden van een voorschrift, bij het niet beschadigen of vernielen van treinen, verkeersborden, wachthuisjes en bejaarde mensen, dat vinden zij maar een dwaze bedoening. Immers dat niet beschadigen en niet vernielen, zo leert ons het Christen-Democratisch Appel, is iets gewoons, is burgerplicht en iemand die zijn plicht doet, hoeft daarvoor niet iets extra's te krijgen. Elke opvoeder van kinderen weet dat dit grote onzin is. Het is wel degelijk nuttig mensen te belonen omdat zij bereid zijn iets na te laten wat zij graag doen of iets te doen wat zij graag nalaten. Zouden ze daar bij het CDA de parabel van de verloren zoon en vooral die passage waarbij de brave, andere zoon op het toneel verschijnt, niet meer kennen? Of wordt er niet meer aan schriftelezing gedaan sinds de ontdekker van de nieuwe bergrede uit de gratie is?

Terug naar het vreugdegeld. Alimentatie aan de andere echtgenoot zou je met wat goede en zelfs met kwade wil kunnen bestempelen als vreugdegeld, maar dat klinkt toch wat cynisch, tenzij je dat geld beschouwt als uitgestelde betaling van lang voorbije vreugde.

Het is natuurlijk mogelijk dat je geld dat je van een ander tegoed hebt niet krijgt, omdat die ander een even grote of grotere vordering op jou heeft. Wij noemen dat in ons vak: compensatie van vorderingen. En in dat kader speelt vreugdegeld een rol in de visie van twee verlichte economen, die hebben voorgesteld aan rijke ouders geen kinderbijslag meer te betalen omdat de vreugde die ze aan de door hen zo vurig gewenste kinderen beleven, voor hen

voldoende moet zijn. Juridisch moet je dat vertalen in termen van compensatie: die vreugde is geld waard; stel voor het gemak die waarde op duizend gulden per kwartaal. Wie nu voor dat kind recht heeft op duizend gulden per kwartaal aan kinderbijslag, zal deze vordering gecompenseerd zien door de vordering van de tegenpartij: de staat, wegens door haar en hem ondervonden vreugde. Hier zit al de eerste moeilijkheid: het is niet de staat die deze vreugde verschaft en toch wil zij er een vordering aan ontlene. Enfin, dat gebeurt wel meer; zulke streken haalt de staat geregeld uit.

Maar er is nog iets: het lijkt niet onaannemelijk dat ook arme sloebers enige vreugde ondervinden van hun kinderen. Het vreugdegeld dat de staat wil innen begint pas te lopen bij een bepaald, vrij hoog bedrag aan inkomsten.

Maar de grootste moeilijkheid is wel deze: sommige rijke ouders beleven veel meer verdriet dan vreugde aan hun kinderen. Dat ligt niet altijd aan de kinderen. De verwachtingen zijn soms te hoog gespannen. Andere keren zijn het mensen die met geen geweld blij te krijgen zijn en zeker niet als gevolg van het 'hebben' van kinderen. Dan komt de vordering van de staat die gegrond is op vreugde van de onderdaan niet tot stand en kan de vordering van die ouders op de staat inzake kinderbijslag daarmee ook niet gecompenseerd worden.

Er zit maar één ding op, lijkt me. Als we tenminste een rechtvaardige regeling nastreven. Mensen die een uitkering ontvangen moeten regelmatig op een formulier invullen of zij ook bijverdiensten hebben genoten en zo ja, tot welk bedrag. Die opgave is van invloed op het bedrag van de uitkering. Er wordt wel eens mee geknoeid. En de controle is dan ook flink toegenomen: soms worden mannen die,

hoewel werkloos en daarom tot uitkering gerechtigd, toch iedere ochtend van de werkdagen om acht uur ergens naar toe gaan, weken lang gevolgd door de bijstandsrecherche, tot blijkt of niet blijkt dat ze ergens een betaald baantje hebben.

Zo zal het hier ook moeten gaan. Ouders met minderjarige kinderen die wegens hun inkomen voor betaling van vreugdegeld in aanmerking komen, zullen ieder kwartaal een formulier moeten invullen (K.B.5, zou ik het willen noemen) waarop zij moeten aangeven of zij als gevolg van hun kind of kindertal A: zeer gelukkig B: gelukkig C: gelukkig noch ongelukkig of D: ongelukkig zijn. Doorhalen wat niet van toepassing is. Indien D. van toepassing wordt verklaard, aangeven waarom dat zo is.

In mijn opvatting krijgen de zeer gelukkigen niet alleen geen kinderbijslag, maar moeten zij voor elk kind een aardig bedrag aan de staat betalen. Zijn die ouders gewoon gelukkig dan vindt volledig compensatie plaats. De vorderingen vallen tegen elkaar weg. Wat we met C aan moeten weet ik nog niet zo goed. Maar het is duidelijk dat wie in categorie D valt recht heeft op kinderbijslag omdat die niet met enig geluk verrekend kan worden.

Het lijkt niet uitgesloten dat er gefraudeerd zal worden. Vooral in die zin dat vele rijke ouders er niet voor zullen terugdeinzen te verklaren dat zij zich met hun kind(eren) ongelukkig voelen, terwijl ze in werkelijkheid in categorie B en misschien zelfs in categorie A thuishoren. Daarom zal er een nieuw controle-apparaat in het leven moeten worden geroepen om de opgave omtrent vreugde of verdriet te controleren. Dat zal voor toch minstens vijfhonderd personen werk opleveren. Aan de hand van nog op te stellen

lijsten van kenmerken van geluk en ongeluk betreffende het hebben van kinderen zullen zij kunnen vaststellen of met de kindervreugd is gesjoemeld.

Vee op straat

DIEFSTAL KOMT IN allerlei vormen voor. De gewapende roofoverval op een tankstation of een bank is diefstal onder (zeer) verzwarende omstandigheden, nog niet zozeer omdat de buit zo groot kan zijn, dan wel omdat deze vormen van geweld bij die het ondergaan het vertrouwen in een vreedzame samenleving vaak levenslang ondermijnen. Wie in een bos takken sprokkelt om ze als brandhout te gebruiken maakt zich schuldig aan een soort gedevalueerde diefstal, merkwaardig genoeg in het strafrecht stroperij geheten, hoewel wij daar in het gewone spraakgebruik iets heel anders onder verstaan. Voor gewone diefstal kun je hooguit vier jaar krijgen voor 'stroperij' hooguit een maand. Dat scheelt nogal wat.

Het wetboek van strafrecht, ingevoerd nu ruim een eeuw geleden, noemt als eerste van de verzwarende omstandigheden: diefstal van vee uit de weide. Het maximum dat daarop staat is zes jaar. Hieruit blijkt maar weer eens hoe belangrijk veeteelt aan het einde van de vorige eeuw (nog) was. De boer moest er op kunnen vertrouwen dat hij zijn koeien rustig in de wei kon laten grazen, zonder dat hij als de fietser van vandaag zijn bezit alleen maar veilig kon stellen door het te laten bewaken. En diefstal van vee uit de stal? Dat is gewone diefstal, behalve als de dief in de stal inbreekt of inklimt. Maar de verzwarende omstandigheid die dan geldt: inbraak of inklimming heeft niets met het voorwerp van de diefstal uit te staan. Als op die manier uit de stal een wastobbe of een kribbetje wordt gestolen, is het

net zo goed inbraak of inklimming en dus zwaarder strafbaar.

Ik denk dat nogal wat stadsmensen denken dat diefstal uit de wei in ons soort geïndustrialiseerde samenleving een anachronisme is. Maar dan vergissen ze zich. Het komt nog steeds vrij vaak voor. Maar het is een misdrijf met een uitzonderlijk grote pakkans. Dat komt omdat een koe niet zo maar een soortelijk beest is. De koe, in ieder geval in ons land, heeft een hoge mate van individualiteit. Hij kijkt wel een beetje dom uit zijn ogen, maar dat doen verstandige mensen vaak ook. Een koe staat als schets opgetekend in wat ik zijn of haar register van de burgerlijke stand zou willen noemen. En wat nog veel belangrijker is, iedere koe heeft een eigen levensnummer. Zo werden onlangs in Wouw de koeien met levensnummer 958 556 482 en 958 038 308 gestolen. Het heeft er veel van weg dat in dit dierenrijk de verplichte identificatie-papieren niet zoveel problemen opleveren als bij mensen. Van belang is dat alle vee geïndividualiseerd is en als de boer een koe minder in de wei ziet dan er zouden moeten zijn dan mist hij die bepaalde koe, die een schets heeft en een levensnummer en, dat vergat ik ook nog, een naam heeft, Marietje XII en zo, net als Hendrik VIII. En omdat vee, zolang het leeft, zich beweegt en wil grazen, wordt het al gauw ontdekt als het door diefstal uit de vertrouwde wei op een verkeerde wei is terecht gekomen. Vroeger hielden de boeren in het dorp waar ik geboren ben, vol dat zulke koeien aan de opsporing meewerkten door meer dan gewoon klagelijk te loeien.

Als het recht een beetje een rationele aangelegenheid was, dan zou naast diefstal van vee uit de weide in onze samenleving ook diefstal van auto's op straat extra zwaar moeten worden gestraft. Want ook de autobezitter zonder

garage (welke laatste ik zou willen vergelijken met een stal) moet er toch eigenlijk op kunnen vertrouwen dat hij als hij 's morgens de deur achter zich heeft dichtgeslagen zijn auto aantreft waar hij die de avond tevoren had neergezet. Daarbij moeten wij bedenken dat een auto wel zo langzamerhand een schandelijk vehikel aan het worden is, maar dat het bestaan van veel mensen net zo goed van hun auto afhangt als het bestaan van boeren van hun vee. En iedereen weet dat diefstal van auto's nu juist maar zelden wordt opgehelderd en dan is dat meestal nog omdat de 'dief' alleen maar een eindje wilde rijden of de auto verderop liet staan omdat hij geen geld had om benzine te betalen. Nu zal de echte liefhebber zeggen dat ook de auto in hoge mate een eigen individualiteit bezit met schets, naam en levensnummer, maar een auto kun je toch veel gemakkelijker verstoppen dan een koe en een levensnummer heeft een auto niet. Een kenteken is iets heel anders.

In heel Nederland staan overdag en 's nachts een paar miljoen auto's op straat. Zij vertegenwoordigen een waarde van miljarden guldens. Stel u voor, dat in plaats van al die auto's (en op die plaats) een zak met geld ter waarde van die auto stond, dan vrees ik dat diefstal van die zakken als het niet extra strafbaar werd gesteld alle spuigaten uit zou lopen. Wie een auto uit een garage steelt, heeft heel wat meer kans op betrapping dan wie op straat een auto uitkiest. En waarom dat gevaarlijke werk in de garage, als de straat alle heerlijkheden in overvloedige mate bevat. Men hoeft maar een keer een keurige deskundige te aanschouwen die via een gesloten raampje een gesloten autoportier open krijgt, of te zien hoe eenvoudig dezelfde persoon vervolgens de motor van de auto zonder contact-sleutel aan het praten krijgt en men begrijpt dat niet

keunige deskundigen hier bijna wrij spel hebben.

En mog eens extra zwaar zou diefstal van een auto op straat gestraft moeten worden, als die gebruikt werd als vluchtauto bij een gewapende roofoverval. Waarmee ik weer terug ben bij mijn beginpunt.

AIDS of het recht om niet te weten

IEDEREEN WEET HET: één ding is zeker: dat hij dood zal gaan. Bijna iedereen zal bovendien *binnen honderd* jaar, dat is ruim zesendertigduizend dagen waarvan er zeker achtduizend slapend worden doorgebracht, sterven. Dat soort wetenschap bevordert in niet geringe mate zulke verschijnselen als ouderdom, doodsverlangen en zijn tegendeel: stervensangst.

Maar de wereld zou er beslist heel anders uitzien als wij bij onze geboorte een kaartje thuis bezorgd kregen waarop jaar, maand, dag en uur van ons overlijden precies stonden genoteerd. Wij zouden, om maar iets te noemen, zonder angst bijzonder veel waaghalzerige toeren kunnen uithalen mits voltrokken op geruime tijdsafstand van het aangekondigde doodsuur. Wel moet ik toegeven dat er dan ook iets gevonden zou moeten worden dat uitkomst biedt tegen blijvende invaliditeit en chronische ziekten.

Rechters zouden misschien nog wel levenslange gevangenisstraffen opleggen, maar daarom zouden sommige veroordeelden in hun vuistje lachen omdat dat levenslang, naar zij wisten, voor hen over twee weken voorbij zou zijn. Met de criminaliteit, in het bijzonder van ouderen, zou het er nog slechter dan nu voorstaan, want door de dood vervalt het recht op strafvervolgning.

Maar toch: vooral psychiaters zouden het ontzettend druk krijgen, vrees ik. Want die zekerheid zou ons de idee dat de tijd almaar door onze vingers heen wegstroomt, geducht inprenten en daarmee de angst voor weer een dag

voorbij en weer een dag dichter bij die fatale kust.

Het recht om te weten heeft vele aspecten. Het houdt verband met de plicht tot openbaarmaking van bepaalde gegevens, hetzij in het algemeen hetzij aan bijzondere belanghebbenden. Het kan ook zulke delicate zaken betreffen als wetenschap van het kind omtrent zijn biologische vader. Dat recht, dat ik hier alleen maar aanstip, vindt zijn natuurlijke tegenhanger in het aanstormende recht om niet geïnformeerd te worden, geen kennis te dragen. Nogal vaak is toekenning van dat recht niet nodig omdat veel mensen er van nature veel voor doen en bijna alles voor laten om dingen niet te weten te komen die schokkend zijn, en onverschillig zijn voor wat niet van direct nut kan zijn voor hen. Daarin slagen zij meestal wonderwel. Lech Walesa schijnt er vaak over opgescheept te hebben dat hij na zijn schooltijd nooit meer een boek ter hand genomen heeft en vele miljoenen scheppen daar niet over op, maar doen wel als hij.

De president van de rechtbank had geoordeeld dat het wel kon. Hij verklaarde zijn vonnis, in kort geding geweest, uitvoerbaar bij voorraad. Dat wil zeggen dat het, ook als er hoger beroep wordt ingesteld, aanstonds ten uitvoer gelegd kan worden. Nu ging het hier over het verplicht ondergaan van een onderzoek dat uitkomst moest bieden omtrent de vraag of de onderzochte sero-positief was of reeds lijdende was aan de ziekte aids. Er zijn mensen die onder alle omstandigheden de waarheid, hoe hard ook, recht in de ogen willen kijken. Er zijn er ook die die waarheid niet wensen te weten. Misschien is dat wel laf, maar het kan ook wijs zijn. Hoe zou het anders komen dat de Prediker ons voorhoudt dat wie wetenschap vergadert, daardoor

smart vergadert? En ik duidde er al op: zou de wereld er beter op worden als wij allemaal precies op de hoogte waren van het meest ultieme feit in ons leven? James Hadley Chase is de schrijver van het befaamde boek *No orchids for Miss Blandish*, waar Orwell lang geleden zo op gefoeterd heeft. Een minder bekend boek van hem is *But a short time to live* uit 1951. Het valt op dat zo'n boek zoveel milder en zachtaardiger is dan de hedendaagse thrillers. De wereld zit bij Hadley Chase vol met misdadigers maar ook met edele en brave mensen. Die laatste komen in de 'moderne' thriller, te beginnen bij Graham Greene, niet meer voor. Maar ik dwaal af want ik wilde uit dat laatste boek alleen maar een paar zinnnetjes vertaald citeren:

'Bang ben ik ook,' zei ze, terwijl ze fluisterend ging praten. 'Ik blijf maar denken dat het kanker is. Ja echt. Ik zou liever de pijn ervan verdragen dan dat ik het zeker wist.'

De man over wie het ging bij het vonnis van de rechtbank-president wilde niet weten of hij aids had en verzette zich daarom tegen het onderzoek. Toen de president had beslist dat hij dat onderzoek moest ondergaan ging hij daar tegen in hoger beroep. Het was natuurlijk geen gewoon geval, want dan had hij nooit gedwongen kunnen worden. Hij had een vrouw onder bedreiging met een revolver tweemaal verkracht en bij zijn betrapping kwam vast te staan dat hij vele vrouwen had verkracht. Door deze, en wellicht andere, seksuele contacten met wisselende vrouwen - ik had bijna geschreven: partners, zo voor de hand ligt die combinatie, maar dat zou in dit geval toch een

akelige blunder geweest zijn - was de kans dat hij besmet was groter geworden en de vrouw vreesde dat hij die mogelijke besmetting op haar overgebracht had. Daarom wilde zij dat hij gedwongen werd zich op dat punt medisch te laten onderzoeken. Nu zal niemand bestrijden dat het ondergaan van zo'n onderzoek tegen de wil van de onderzochte, diens privacy in niet geringe mate aantast. Als er dus een andere mogelijkheid is, waardoor die privacy niet wordt geschonden, zal die in beginsel toegepast moeten worden. In dit geval was er zo'n mogelijkheid, en een die nogal voor de hand lag: het medisch onderzoek bij de vrouw zelf. Maar daaraan stond in de weg dat de traumatische ervaring die de vrouw had opgelopen door toedoen van de man, zo'n tweede onderzoek - zij had al een onderzoek ondergaan, dat echter nog geen zekerheid kon bieden - voor haar tot een onverdraaglijke nachtmerrie zou doen uitgroeien. En haar advocaat voerde dan ook aan dat het de man was wiens gedrag de angst voor besmetting bij de vrouw had opgeroepen en dat hij degene moest zijn die het onderzoek had te ondergaan.

Het liep verder zo: in hoger beroep kreeg de man alsnog gelijk. Hij hoefde dus het onderzoek niet te gedogen. Dat schiep een vreemde situatie, want het onderzoek had al plaatsgevonden. Als die in hoger beroep gegeven beslissing in cassatie gehandhaafd was gebleven, zou deze man wellicht de staat voor schadevergoeding, in het bijzonder immateriële schade, hebben kunnen aanspreken. Maar dat gebeurde, zoals bekend niet.

Het argument van de man: ik wil niet weten of ik aids heb en dus hoef ik me niet te laten onderzoeken, was niet sterk, omdat de uitkomst van het onderzoek hem niet behoefde te worden meegedeeld. Het ging erom dat de

vrouw ervan op de hoogte kwam. Toch lijkt het alsof de bekendheid bij de vrouw nogal gemakkelijk zou kunnen overslaan op de man. Ik weid daar liever niet over uit en volsta met te zeggen dat wij soms allerlei dingen te horen krijgen of anderzins vernemen waar wij niet om gevraagd hebben ze te horen of te vernemen.

Ik moet nu iets vertellen wat mij moeilijk afgaat. Mijn overtuiging, die haaks staat op de werkelijkheid van vandaag, is gebleven dat de handhaving van fundamentele rechten daar het zwaarst op de proef wordt gesteld waar het gaat over mensen die wij verachten en haten. En de man die in dit geval de afschuwelijke hoofdrol speelt, was en is natuurlijk zo iemand. Vanuit die overtuiging ben ik van mening dat we juist in zulke gevallen ons heel rigoureuus moeten blijven afvragen of een inbreuk op die mensenrechten bij verdachten van lage misdrijven wel is toegestaan, en of we ons daarbij niet door woede en emoties laten meeslepen. Kortom: ik volgde deze zaak (zonder er deel aan te nemen) en was van mening dat het hof gelijk had. Ik wist toen nog niet dat het hof een medisch-technische fout had begaan. Het oordeelde namelijk dat het doen van een onderzoek bij de man aan de vrouw op dat moment nog geen zekerheid zou kunnen bieden. In zijn conclusie voorafgaande aan het arrest van de Hoge Raad, waarbij de beslissing van het hof ongedaan werd gemaakt, legt advocaat-generaal Koopmans glashelder uit dat dit bij de huidige stand van de medische wetenschap op dit punt gewoon niet waar is. Hoe het hof geoordeeld zou hebben als het op dit punt van een juiste opvatting was uitgegaan, kan niemand weten. Bij mijn privé-mening speelde deze kwestie niet mee, sterker gezegd: ook als het onderzoek de

vrouw wel zekerheid verschaft, meende ik dat het door rechters niet kon worden opgelegd. Iets heel anders is of zo'n man ethisch niet verplicht is aan zulk een onderzoek mee te werken, maar ethiek kan in ons soort samenlevingen niet afgedwongen worden en het ethisch gehalte van het menselijk gedrag wil nogal eens duchtig variëren met weinig uitschieters naar boven voor mensen als deze man.

Ik sprak even over de conclusie van advocaat-generaal Koopmans. Maar ik heb daar iets meer over te zeggen. Elders in dit boekje heb ik er aandacht op gevestigd dat mensen die denken 'het' te weten zich bar moeilijk door anderen van iets anders laten overtuigen dan wat zij altijd al meenden. Ik zal daar ook wel bij horen. Maar dan toch met deze uitzondering, dat ik na het lezen van die conclusie radicaal van mening ben veranderd. De conclusie overtuigde mij ervan, dat een verplicht onderzoek wel acceptabel was. Mede daarom, omdat in die conclusie alle moeilijkheden die men tegenkomt op de weg naar zo'n oordeel, onder ogen waren gezien. Ik wist zeker dat als de Hoge Raad anders zou oordelen, dat wel een onherroepelijk en (hoogst waarschijnlijk) laatste oordeel zou zijn, maar daarom niet minder verkeerd. Wie een ander door zijn schuld schade aandoet (ik zeg het erg ouderwets) moet die schade vergoeden. Die schadevergoeding behoeft niet uit geld te bestaan. Maar de redenering dat de man schadevergoeding betaalde doordat hij het onderzoek moest dulden, is toch nogal geforceerd. Veel helderder is de in de conclusie gevolgde gedachtengang: wie schade heeft aangericht, die niet meteen voorbij is - ik gooi woedend een steen door een ruit, die daardoor kapot gaat. Schade, meestal, nieuwe ruit plus werkloon - maar een min of meer

blijvend en soms zelfs een aangroeiend karakter heeft, zal ook alles moeten doen om de schade zo beperkt mogelijk te houden. En hier was nu duidelijk sprake van een verplicht onderzoek bij die man waardoor de geestelijke schade van het slachtoffer, verminderd zou worden, in elk geval niet zou aangroeien. Ik citeer:

Naar de vaststellingen van de Pres., die door het hof in stand zijn gelaten, heeft eiseres door de verkrachting grote psychische schade geleden: hiervan maakte deel uit haar angst daarbij een AIDS-besmetting te hebben opgelopen. Die schade kon, op het moment waarop het kort geding aanhangig werd gemaakt, slechts worden beperkt doordat hetzij eiseres hetzij X aan een bloedonderzoek werd onderworpen. M.a.w. indien X zijn medewerking weigerde, of niet door de rechter tot medewerking zou worden gedwongen, zag eiseres zich genoodzaakt een tweede bloedonderzoek te ondergaan. Het komt mij voor dat in zo'n geval niet van vrijwilligheid kan worden gesproken: voor schadebeperking was een inbreuk op de lichamelijke integriteit van de een of de ander nodig...

Waar in dat citaat wordt gesproken over vrijwilligheid, gaat het over de door het hof aangenomen bij de vrouw bestaande vrijwilligheid tot het ondergaan van dat bloedonderzoek, een vrijwilligheid die, zoals de auteur van de conclusie dwingend aantoonde, in werkelijkheid niet bestaat.

De Hoge Raad oordeelde overeenkomstig de conclusie en ik ben ervan overtuigd dat hiermee een beslissing tot stand is gekomen die van alle beslissingen die mogelijk waren, de beste was. Op zo'n moment is het recht zich zelf ontstegen.

En ten slotte: ik denk dat de beslissing ook zo had moeten uitvallen als zou zijn komen vast te staan dat die man van de uitkomst van het onderzoek, graag of niet, op de hoogte zou komen. Want soms hebben wij niet het recht om niet te weten. Soms mogen we de ogen niet sluiten voor rampen die de wereld teisteren, soms niet voor de ellende die wij zelf anderen aandoen.

Nagel

EIGENLIJK IS HET toch vreemd dat het wie dan ook echt zou kunnen interesseren. Maar zo is het min of meer altijd. Wie schrijft en het geschrevene ook nog eens wil laten uitgeven is zeker een optimist, maar vooral een in dat opzicht volstrekt gewetenloos individu. Alsof mensen nog niet genoeg eigen zorgen aan hun hoofd hebben om ook nog eens lastig te worden gevallen met de muizenissen en moeilijkheden van al wie zijn ego zo nodig aan de grote klok moet hangen. Iedere vertaler is een verrader, zeggen ze in Italië. Maar ieder die wat dan ook schrijft vertaalt iets en dus verraden zij allemaal iets, die schrijvers die het geschrevene ook nog... zie boven.

Ik moet een week rust nemen. Ik mag lezen, maar geen nieuwe boeken. Ook geen verzameld werk. Wat zou ik meenemen? Het valt raar uit, ik waarschuw van tevoren. Het zijn boeken die ik al drie of vier keer, stukje bij stukje heb gelezen en waar ik in slapeloze nachten het meest op terugval. Het eerste boek dat ik mee zou nemen is *Life of Johnson*, geschreven, bijengeharkt zou ik haast zeggen, door James Boswell. Wát die oer-conservatieve pedante kwast die Johnson was, ook als zijn woorden liet aantekenen, het boeit me steeds opnieuw. Ik kan dat boek van ruim veertienhonderd bladzijden willekeurig op welke plaats dan ook openslaan en ik ben weer weg: lang niet altijd uit bewondering. Maar wie iemand zo kan ergeren zonder dat hij het boek weggooit, moet een groot verteller zijn. En die missen wij in onze cultuur maar al te zeer. De

warme adem van een soort vrome werkelijkheid bevangt me als ik deze scrupuleuze zondaar zijn acht voornemens voor een goed leven op de dag des heren, de zondag, hoor 'opzeggen':

- *Vroeg opstaan en om dat te kunnen doen op zaterdagavond vroeg naar bed;*
- *in de ochtend een of andere bijzondere devotie verrichten;*
- *de gang van mijn leven nagaan, vooral van afgelopen week: en de voor- of achteruitgang van mijn godsdienstig leven vastleggen;*
- *de bijbel methodisch lezen met alle hulp die daarvoor voorhanden is;*
- *twee keer naar de kerk gaan;*

En zo nog drie. Johnson was toen 46 jaar en we zitten dan pas op bladzijde 216. Hij zou gelukkig de in die tijd gezegende leeftijd van 75 jaar bereiken.

Vervolgens de vier delen van de *Collected Essays* van Orwell. Daarvoor geldt grotendeels hetzelfde. Orwell is in zekere zin een ongelovige heilige geweest. Maar je kunt hem ook allerlei andere eigenschappen toekennen, zelfs van geheel tegengesteld karakter, a true believer in het socialisme, dat hij herhaaldelijk belachelijk heeft gemaakt. Wat hem betreft moet ik nog een fout herstellen: hij is in de Spaanse Burgeroorlog niet door zijn hoofd geschoten, maar door hals en nek. Ik heb de tekening ervan gezien in een boekje waarin vrienden en bekenden na zijn dood hun licht over hem laten schijnen (*Orwell remembered*, red. Coppard en Crick, 1984). Het aantal tegenstrijdigheden over de persoon van Orwell dat je daarin aantreft, is ontel-

baar. Waarschijnlijk was hij dan ook een in zichzelf verdeeld mens. Ik zou bijna zeggen: wie niet. Maar ik weet dat heel wat mensen uit een stuk zijn. Van graniet. Onveranderlijk.

En ten slotte J.B. Charles: *Volg het spoor terug* en *Van het kleine koude front*. Ik heb hem zelf ook gekend. Hij heette Willem Nagel en was hoogleraar criminologie in Leiden. Hij is nu tien jaar dood. Maar ook als hij nog leefde zou ik veel liever met die twee boeken van hem naar mijn rustoord vertrekken dan met hemzelf.

Waarmee ik niets kwaads bedoel te zeggen over hem*, maar wel veel goeds over die wonderlijke boeken, waarin hij op alles en iedereen scheldt, op de landverraders en hun gezapige meelopers, op die roomsen ('en hoe het moorddadige roomse tuig daar heten mag'), op de nog niet uitgespuugde lauwen en soms op zichzelf. Hij is in oorlogstijd in het verzet geweest en heeft toen ook een tijdje gefungeerd als een soort officier van Justitie 'voor voedselvoorzieningsvraagstukken' (in de Nederlandse taal is dit het langste alliterende woord dat bestaat). Het ging er toen wel gek aan toe. Tegen een vent die zonder vergunning sierteelproducten geleverd had eiste hij vijftigduizend gulden boete plus verbeurdverklaring van de struiken. Was dat niet wat veel? Ja, maar

'de schoft had de rechter en mij eerst op het Scholtenshuis laten ontbieden, waar wij te horen kregen dat een zwaar vonnis door hen hoog zou worden opgenomen.'

Hoe liep dat af? Zo: 'Op mijn eis van f 50.000 plus verbeurdverklaring krijgt hij van de bang geworden rechter

vijftien gulden boete. Ik zie de kerel nog glimlachen. Een paar jaar later zag ik hem met een dure auto in Noordwijk over de boulevard rijden.'

*Toch zou het wel spannend zijn als we, vertrekkend naar dat onbewoonde eiland, mochten opgeven door welke tien mensen we ons in ieder geval níet zouden willen laten vergezellen. Ik weet er zo zeven.

De gekte van het recht

DIT WORDT EEN juridisch-technisch verhaal. Als u het begrijpt, bent u geschikt voor dat vak.

Meneer A moet voor de politierechter komen. 'Verschijnen' heet dat in ons jargon, waarbij ik altijd aan de engel Gabriël moet denken.

Hem is telastegelegd dat hij op 3 augustus 1992 uit een winkel van de Hema drie fietsbanden heeft gestolen ter waarde van in totaal vijfenzeventig gulden.

Mevrouw B moet voor dezelfde politierechter komen.

Haar is telastegelegd dat zij op 3 augustus 1992 uit een winkel van Vroom & Dreesman te Haarlem drie fietsbanden heeft gestolen ter waarde van in totaal vijfenzeventig gulden.

Beide verdachten geven de hun verweten schanddaad onvoorwaardelijk toe. Samen met een verklaring van de eigenaar van die fietsbanden - niet dat hij de daders en de diefstallen gezien heeft, maar dat die banden van hem waren, dat hij ze miste en dat hij aan de dieven geen toestemming had gegeven om ze weg te nemen - is dat *bewijsrechtelijk* genoeg voor een veroordeling.

Hoe lopen deze verhalen af?

In de zaak van meneer A wordt de dagvaarding nietig verklaard, omdat de daarin opgenomen telastelegging niet de plaats bevat waar het feit is begaan. Het verhaal in zijn zaak kan echter een vervolg krijgen omdat na nietigverklaring van de dagvaarding de officier van Justitie een nieuwe dagvaarding kan laten uitgaan. En aangezien zelfs

een ezel zich geen twee keer aan - dezelfde - steen stoot, zal hij zorgen dat in die nieuwe telastelegging ook staat dat meneer A het feit heeft gepleegd in de Hema te Haarlem.

In de zaak van mevrouw B wordt mevrouw van het haar telastegelegde vrijgesproken nadat gebleken is dat de diefstal niet te Haarlem in een filiaal van V & D, maar van de Hema werd gepleegd. Mevrouw B kan na deze vrijspraak niet opnieuw vervolgd worden, want zoals wij juristen het zo duidelijk zeggen: nemo debet bis vexari. Vrij vertaald: niemand mag twee keer voor een zelfde feit gepest worden.

Toevallig waren meneer A en mevrouw B op 3 augustus 1992 tien jaar getrouwd. Met elkaar. Ze wilden dat vieren. Ik heb horen verluiden - in het strafrecht wordt steeds meer aandacht besteed aan nazorg en terugkoppeling - dat mevrouw B flink ruzie heeft gemaakt met haar man. Ze noemde hem een sufferd, want hij werd, later, veroordeeld tot een boete van honderdvijftig gulden. Al mijn winst naar de knoppen, zei zij.

De glorie van het recht

WIE OVER DE gekte, de onwerkelijkheid, de onvolkomenheden van het recht heeft uitgeweid, komt onherroepelijk voor de vraag te staan of die diskwalificaties geen tegenhanger hebben en zo nee, waarom hij dan met zo'n wangedrocht levenslang verbonden is willen blijven.

Het valt mij moeilijk op deze vragen in te gaan omdat zij van zo intieme aard zijn. Ik zal het daarom heel kort maken. Trouwens ik ga alleen in op de eerste vraag, want - ik word nu even jurist pur sang - daar het antwoord op de eerste vraag niet nee luidt, behoeft de tweede vraag geen beantwoording meer. Er stond immers: zo nee.

Je zou zo graag zeggen dat het recht reeds gerechtvaardigd is doordat het in laatste instantie de gerechtigheid nastreeft. Velen hebben dat ook gezegd, maar ik mag dat, zo algemeen geponeerd, niet onderschrijven. Want er is altijd recht geweest en er zijn in alle stelsels van recht onderdelen die - met volle loyaliteit toegepast - onrecht hebben verwerkelijkt. Er is geen enkele waterdichte garantie dat recht en rechtvaardigheid samenvallen. En ik denk dat de condition humaine die garantie ook uitsluit. Maar behoudens in geperverteerde rechtsgemeenschappen - en daartoe behoren van rechtswege dictaturen van rechts en van links, maar die niet alleen - is er toch in elk nationaal of supra-nationaal rechtsgeheel een constante en steeds durende wil te constateren om aan ieder het zijne te geven. Maar die wil, dat verlangen, zij stijgen niet uit boven de algemeen aanvaarde en gemiddelde normen van gerechtig-

heid zoals die zich in de tijd waarin het recht zich voltrekt, bestaan. Zo zal het recht in een samenleving waarin slaven zijn aanvaard, de slaaf als verschijnsel binnen het recht aanvaarden. De tegenstanders van die opvatting, de dissenters, hebben voorlopig geen kans. En zo zal het recht in een samenleving waarin vrouwen een inferieure plaats innemen, regels hebben en toepassen die deze inferioriteit bevestigen.

En zelfs als we van die onvolkomenheid uitgaan om ze vervolgens van de rol te schrappen, zal de realisering van de gerechtigheid meer dan eens worden geblokkeerd door de onvolmaaktheid die inherent is aan de wetgeving en door de onvoorspelbaarheid van de dingen die gebeuren en die dáárom niet binnen het bestaande recht bevredigend kunnen worden opgelost.

Ik zou kort zijn. En daarom: aan het recht, in het bijzonder waar het in individuele gevallen de rechtvaardigheid nabij komt, heb ik mijn hart verpand. Aan dat recht heb ik in mijn leven als arbeider alles te danken en in mijn leven als huisman veel. Ik heb soms schitterende beslissingen gezien, bevochten op de duivel van het dreigende onrecht. Maar veel vaker gewoon goede beslissingen, waarvan het kenmerk vooral was de zorgvuldigheid waarmee zij tot stand waren gekomen. Zorgvuldigheid die onbehoorlijk veel tijd vraagt. Wie zijn recht wil krijgen moet daarop (te) lang wachten en dat lange wachten is - ik zei het al eerder - soms zonder goede uitkomst. En toch wil ik blijven volhouden dat goede rechtspraak niet op jacht mag zijn naar snelle produktie en dat het kort geding, dat wel aan die jacht meedoet, daarom ook lang niet voor alle rechtszaken geschikt is.

Maar ik wil nu niet technisch worden, zelfs niet een

beetje. Ik heb, zoals zij allemaal: de deurwaarders, de griffiers, de rechters, de officieren van Justitie, de advocaten niet te vergeten, en zovele anderen de vreugde meegemaakt van het goede oordeel, onder woorden gebracht in taal die overtuigt en die een in zichzelf besloten schoonheid opbrengt. Ik heb, zoals die anderen, de engel der gerechtigheid gezien, meermalen. Vleugels had zij niet. Maar zij waakte over ons en zij fluisterde ons in, dat we de moed niet op moeten geven. Dat er bij ons veel fout is, maar meer goed. Aan engelbewaarders ben ik blijven geloven. Lach maar voor mijn part. En ik denk aan die andere glorie, 'that was Greece', waar ook veel op aan te merken viel, maar glorie was het. En ik hoorde iets, het waren geen bazuinen, maar het leek er toch wel wat op. Ze maakten te weinig lawaai en ze schalden niet. Het geluid ingetogen en staccato begonnen, het wakkerde langzaam aan en ja, geloof het of niet, ik hoorde dat het melodieus maar ook krachtig melding maakte van de kleine glorie van het recht.

Verantwoording

DE VERHALEN UIT deze bundel zijn, op één na, alle geschreven na het tot stand komen van de in maart 1992 uitgekomen bundel *De verschrikkelijke eenzaamheid van de inbreker*. Dat ene verhaal is een bewerking van 'De parabel van de sloot' opgenomen in het in 1972 bij Tjeenk Willink, Zwolle verschenen *De achterkant van de jurisprudentie*, nu onder de titel 'De eigen onwerkelijkheid van het recht'.

De volgende verhalen zijn inmiddels reeds eerder elders gepubliceerd: 'Recht voor allen', in het opinie-weekblad *De Bazuin* van 19 maart 1993; 'Wat is er met dat hart van ons', in de feestbundel voor prof. Jenny Goldschmidt: *Lof der verscheidenheid*, Tjeenk Willink, Zwolle, 1993; 'Bekentenis vol schaamte of: de verschrikkingen aan de Kneuterdijk', in het *Nederlands Juristenblad* (NJB) van 11 maart 1993; 'Heinrich Heine en hangen in Holland', in het *NJB* van 27 februari 1992; 'Van de hoed, niet van de rand', *NJB* 9 april 1992; 'De doodstraf', in *Verhalen over de Grondwet*, Sdu 1993; 'Oplichting of verduistering?', in *NRC-Handelsblad* van 10 maart 1993. Deze verhalen zijn soms meer soms minder bewerkt en ingekort. Dat laatste betreft vooral mijn bijdrage aan de bundel *Lof der verscheidenheid*. Voor de verleende medewerking aan deze publicatie dank ik de betrokkenen van harte.

CIP GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Leijten, Jan

Brullen als een nachtegaal: het recht moet zijn verhaal hebben / Jan Leijten. - Amsterdam: Balans

ISBN 90-5018-217-8

NUGI 691

Trefw.: recht; opstellen.

Van de auteur van *De verschrikkelijke eenzaamheid van de inbreker*.

Niemand maakt zoveel mee als een rechter of een advocaat. Jan Leijten – advocaat-generaal bij de Hoge Raad – schrijft opnieuw prachtige verhalen over het drama, de spanning, de emoties rond het recht.

'Leijten is een genot om te lezen.'
NRC Handelsblad

ISBN 90-5018-217-8

9 789050 182171